

ASOCIAȚIA ARHEO VEST
TIMIȘOARA

ARHEOVEST

V₂

-IN HONOREM DOINA BENEA-

Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie

Timișoara, 25 noiembrie 2017

JATEPress Kiadó
Szeged
2017

Editor: Sorin FORȚIU (cu mulțumiri pentru ajutorul punctual acordat lui Andrei STAVILĂ, Cristian OPREAN, Adrian CÎNTAR și Simona REGEPI)

Coordonator: Dorel MICLE

DVD-ROM: Adrian CÎNTAR

WEB: Sorin FORȚIU și Claudiu TOMA

Coperta: Alice DUMITRAȘCU

Foto copertă: Tudor VREME-MOSER, <http://ideatm.ro/wordpress/>

Această lucrare a apărut sub egida:

**Asociația
ArheoVest
Timișoara**

© **ArheoVest, Timișoara, 2017**

Președinte Lorena SMADU

www.arheovest.com

ISBN 978-963-315-358-1 (Összes/General)

ISBN 978-963-315-360-4 (II. kötet/volumul)

Avertisment: Acest volum digital este o imagine cât se poate de fidelă a celui tipărit.

*Responsabilitatea pentru conținutul materialelor revine în totalitate
autorilor.*

*DVD-ROMul conține contribuțiile în varianta color precum și imaginile
la rezoluția maximă trimisă de autor.*

DESPRE TITLUL ONORIFIC DE "*BANUS*"

Sorin Forțiu*

* sorinfortiu@gmail.com

Abstract. The most interesting feature of the *Banatus* dignity/*honor* is the appearance of the honorary title *banus*, which accompanies the name of the former holder also after he no longer occupies that dignity/*honor*. Kings honor the bearer, even in the case of the infidels, the other secular and ecclesiastical authorities of the Hungarian kingdom respect it, and families use it to increase their social status up to the point when they will adopt it as their family name, and sometimes the bearer becomes their ancestral ancestor. The mention of the honorary title *banus* can be used in research as a methodological criterion for clarifying obscure historical facts. In the end, one thing needs to be very clear: **all¹ those who honorary received the title *banus* have previously occupied the *Banatus* dignity/*honor* (axiom).**

Keywords: *Banatus* dignity/*honor*, honorary title *banus*, medieval kingdom of Hungary.

1. Crâmpeli istoriografic

Cea mai interesantă caracteristică a demnității / *honorului* de *Banatus* este apariția titlului onorific de *banus*, care acompaniază numele fostului titular după ce acesta nu mai ocupă demnitatea / *honorul* respectiv. Această particularitate a reușit să eludeze până acum vigilența istoriografică, chiar dacă foarte de timpuriu ea a fost observată și definită lapidar (aproape la nivel de postulat). Pentru istoriografia română limba maghiară a fost o barieră aproape de netrecut, iar inabilitățile lingvistice au produs monstruoziități istoriografice².

Notă: Toate **citățile** sunt menționate prin folosirea scrisului *italic*. Dacă în acest citat exista deja ceva subliniat cu scris *italic* am recurs la folosirea scrisului normal pentru a indica acest lucru.

¹ with one notable exception: the **vice-bans** who insidiously took over sometimes the honorary title *banus*.

² de exemplu, inventezi un nou ban de Severin^a când sursa bibliografică, citată drept argument, spune clar că apariția stolnicului *Reynaldus* drept ban de Severin este o greșeală făcută de un scrib^b, chiar de două ori în aceeași zi, iar în acel moment titlul era purtat, pentru a treia oară, de către Paul^c.

^a ... la 21 iunie 1275 este menționat ca ban [de Severin] *Renoldus* (Achim, 2008, p. 200).

^b *Reynoldus asztalnokmester szörényi bántásága valószínűleg íráshiba eredménye ... Reynoldus asztalnokm[ester]. szörényi bánként való szereplése bizonyára tollhiba következménye. Ezt a hibát ugyanezen a napon kétszer követték el.* (Szentpétery, Borsa, 1961, pp. 129–130, doc 2614 și 2615).

^c atestat 17.07.1275 (Szentpétery, Borsa, 1961, p. 126, doc 2604); *vide* și Forțiu, 2017, pp. 1–2.

În anul 1868, într-o comunicare³ citită în ședința din 8 iunie a *Magyar Tudományos Akadémia*, PESTY Frigyes⁴ atrăgea deja atenția asupra unei particularități ale titlului de ban afirmând, prea sintetic și poetic, că *o trăsătură a demnității de ban este faptul că își aruncă lumina și asupra celui care părăsește poziția oficială, astfel banii și-au păstrat numele demnității [de ban] chiar dacă au părăsit demult poziția oficială ... cel care cândva a fost ban croat ori slavon (sau de Severin -n.m.) și-a păstrat titlul de ban chiar dacă regele l-a comandat într-un alt loc sau el s-a retras în viața privată*⁵ ... titlul [onorific] de ban se acorda și celui care nu mai deținea poziția oficială [de ban]⁶. În același an, în cartea sa referitoare la demnitatea de ban, KORBULY Imre afirma lapidar că *cei care au purtat demnitatea de ban într-un banat sau altul, atunci când, din orice motiv, au fost mutați din postul lor, au păstrat ulterior titlul de ban și cu el au trăit*⁷. Vorbele lor nu prea au fost băgate în seamă⁸.

Confruntată cu această particularitate, în anul 1962, Maria HOLBAN se vede nevoită să facă distincția între *ban efectiv* (i.e. în exercițiu) și *ban onorific*⁹. Teoretic, ea punctează concludiv foarte bine: *Dar este un lucru constatat (de către cine? -î.m.) că titlul de ban rămâne titularilor și după ieșirea lor din funcție, ca un titlu de deferență, ...*¹⁰. Practic, după o defectuoasă documentare, ea nu doar că nu observă când un personaj este ban în exercițiu și când poartă doar onorific titlul, dar și greșește grav atunci când, din dorința de-a demonstra cu orice preț propriile teorii, absolutizează nepermis rolul listei marilor dregători existent în eschatocolul diplomelor regale solemne și elimină mecanicist informațiile oferite în textul acestora, ori în alte tipuri de acte¹¹.

În 1998, Marius DIACONESCU se înșeală atunci când afirmă că și *other civil servants* și-au prezervat titlul *honorarily*, asemeni banului, chiar și după ce nu mai ocupau demnitatea respectivă¹². În fapt, particularitatea se arată, constant și pe scară lar-

³ Pesty, 1868.

⁴ care era membru corespondent (*levelező tag* -l.m.) al Magyar Tudományos Akadémia.

⁵ *A báni méltóság egyik sajátága az, hogy fényét még a távozára is lövellte, hogy a bánok még akkor is megtarták czímüket, midőn e hivatal már rég nem viselték ... a ki valaha horvát vagy slavoniai bán volt (valabil și pentru banii de Severin etc. -n.m.), az a báni czímet még akkor is megtartá, midőn őt a király atja más térre hivta mér, vagy midőn tán magán életbe lépett visza* (Pesty, 1868, p. 15).

⁶ *a báni czím valakinek adatik, ki e hivatalt már nem viseli* (Pesty, 1868, p. 20).

⁷ ..., kik egyik vagy másik bánságnak báni méltóságát viselték, midőn e tisztségöktől bármi oknál fogva elmozdítottak, a báni címet ezután is megtartották s azzal éltek (Korbuly, 1868, p. 206).

⁸ și astfel, de exemplu, Ernye, fiul lui Erdew de genere Akos, apare greșit drept ban de Uzorai és Sói în 1262-'67 (Wertner, 1893, p. 203). Ernye a fost ban al Transilvaniei (~1258-'60)^a și ban de Ozora și de So mult mai târziu (atestat la data de 29.03.1273 -Zsoldos, 2011, p. 53).

^a vide studiul *Despre bani transilvani* (Forțiu, 2017b).

⁹ denumiri folosite de către M. Holban (Holban, 1962, p. 316/2, nota 7; *Ibidem*, p. 328/14, nota 4; *Eadem*, 1981, p. 127, nota 8; *Ibidem*, p. 139, nota 56).

¹⁰ Holban, 1962, pp. 326/12-327/13; *Eadem*, 1981, p. 137.

¹¹ O analiză extinsă asupra acestei grave greșeli metodologice urmează să fie publicată.

¹² *The former banus who lost their position, as well as other civil servants (care? -î.m.), used to preserve their titles, honorarily* (Diaconescu, 1998, p. 17).

gă¹³, doar în cazul celor care au ocupat demnitatea / *honorul de Banatus* (vide **Anexa I**).

În anul 2008, Viorel ACHIM nu are cum să deceleze titlul onorific de ban în cazul lui *Rolandus Banus*, unul dintre cei care au negociat tratatul dintre regii Ștefan al V-lea și Ottokar Přemysl al II-lea, semnat la Bratislava la data de 2.07.1271, iar comentariile sale referitoare la titlul onorific de *banus* sunt confuze și dezamăgitoare¹⁴. Roland, fiul lui Dominic, *de genere* Ratot¹⁵, a avut o carieră excepțională vreme de 36 de ani: paharnic (1241), stolnic (1242–'45), jude al curții regale (1247, '77), palatin (1248–'60, '72–'75), ban al *totius Sclavonie* (1261–'67), ban de Mačva (1272–'73), vistier al regiunii (1275–'76), comite de Nitra (1242–'43), Sopron (1244–'45, '55), Bratislava (1248–'60), Spalato (1265–'67), comite perpetuu de *Kemluk* (1270–'72), comite de Vas (1275) și Szana (1275–'76)¹⁶. Să remarcăm că, în anul 1271, el purta titlul onorific de *banus* deoarece ocupase deja demnitatea de *Banatus* în *totius Sclavonie* (1261–'67) și astfel se încadrează în ceea ce chiar V. Achim denumea, nu tare inspirat, *perpetuarea*¹⁷ *titlului de ban*.

2. Exercițiu aplicativ

Documentul invocat de V. Achim este ideal pentru a face o analiză asupra tuturor celor șase personaje care poartă titlul de *banus* și sunt nominalizate în diploma

¹³ în cazul altor demnități – de exemplu, palatin – aceste menționări sunt rare și lipsesc aproape cu totul pentru comis, stolnic, tezaurar, judele curții etc.

¹⁴ *La curtea regală ungară, în unele perioade, între dregătorii importanți se aflau și unii care purtau titlul de ban* (Achim, 2008, p. 193) ... *un personaj lângă numele căruia apare termenul „ban”, dar fără indicarea locului* (Rolandus Banus). ... *Foarte probabil, Roland era unul dintre oamenii din acea epocă ce apar în documente cu apelativul ban, dar fără a avea atribuții la nivelul unui teritoriu anume. Acești bani erau oameni apropiați regelui* (nu neapărat -n.m.). *Unii (toți! -n.m.) dintre ei fuseseră, într-adevăr, bani ai Slavoniei sau bani de Severin* (de ce nu sunt menționați și banii maritimi ori cei ai Croației? -î.m.), *ceea ce explică perpetuarea titlului de ban* (sb.m.), *dar fără precizare teritorială* (în cele mai multe cazuri așa stau lucrurile în sec. XIII -n.m.). *Probabil că unii dețineau dregătorii mai mici* (fals! -n.m.), *dar în mod sigur nu erau dregători la nivelul unei provincii (banat)* (Ibidem, p. 195).

Faptul că V. Achim chiar nu înțelege fenomenul descris de el prin sintagma *perpetuarea titlului de ban* reiese clar și din considerațiile pe care le face referitoare la Grigore din neamul *Péc* (Ibidem, p. 201 și nota 51). Grigore, fiul lui Marc, *de genere* Pec, a purtat îndreptățit titlul onorific de *banus* după anul 1273, până la moartea sa (>1309?^a) și în timp ce ocupa alte demnități (până în 1291^b), deoarece a îndeplinit demnitățile multiple de *Banatus* în Kučevo și Braničevo între 27.11.1272–14.05.1273.

^a un înscris fals îl indică a fi încă în viață și activ, purtând titlul onorific de *Banus* – *mediante arbitrio Gregorij Bani de genere Peech* –, la data de 21.07.1309 (MES, II, pp. 602–603, doc 666; AKO, II, pp. 307–308, doc 700; Borsa, 1978, pp. 59–60, doc 5).

^b Zsoldos, 2011, p. 304 (Péc nembeli Márk fia Gergely -l.m.).

¹⁵ este cunoscut în istoriografia maghiară drept *Loránd nembeli Rátót (öreg) (I) Loránd*.

¹⁶ Zsoldos, 2011, pp. 348–349.

¹⁷ *perpetua ... 1-2 (A face să dureze sau) a continua să dureze veșnic sau vreme îndelungată. 3-4 A (se) transmite din generație în generație, din veac în veac* (MDA, III, p. 1013). Există o diferență notabilă între titlul de ban în exercițiu, care implică gestionarea puterii într-un numit teritoriu și cel onorific, iar rangul onorar nu se moștenește.

solemnă cu caracter internațional¹⁸, din 3.07.1271, emisă de regele Ungariei, aflat în tabăra militară de lângă Bratislava. Printre baronii regatului menționați nominal, care au jurat să respecte pacea dintre Ștefan al IV-lea și Ottokar al II-lea, se numără:

*Barones insuper Regni nostri, Moys videlicet Palatinus, Comes Supruniensis et Judex Comanorum; Egidius Summus Camerarius aule nostre, Comes Pozoniensis; Nicolaus Judex Curie nostre, Comes Simigiensis; **Jochinus Banus** tocius Sclavonie; Mathias Woywoda Transilvanus et Comes de Zonuk; et **Laurencius Banus** de Zeurino et Comes de Doboca; **Rolandus Banus**; Petris Magister Dapi-ferorum nostrorum, Comes de Swek (?) (i.e. Gecke -n.m.); Albertus Magister Agazonum nostrorum, Comes Stibiniensis; Philippus Magister Pincernarum nostrorum; **Ernerius Banus**, Comes Worosdiensis; **Porach** (i.e. Panyit -n.m.) **Banus**, Comes Zaladiensis; Michael Comes Nitriensis; **Paulus Banus** Comes Bathiensis; Dionisius Comes de Morocha; Magister Andreas Comes de Reuche; et Petrus Comes de Zana, ac alii quamplures iuraverunt, ...¹⁹.*

Ioachim, fiul lui Ștefan, *de genere* Gutkeled, a fost atestat ban al întregii Slavonii între 13.06.1270–<3.08.1272.

Laurențiu, fiul lui *Kemyn*, a fost ban de Severin și comite de Dăbâca între 27.08.1270–26.06./2.08.1272.

Ernye, fiul lui *Erdew*²⁰, *de genere* Akos, poartă titlul de ban (așa!) transilvan înainte de anul 1261²¹.

Panyit, fiul lui Paul, *de genere* Miskolc, a fost atestat ocupând demnitatea de *Banatus* de Severin la data de 8.09.1270.

Surpriza este reprezentată de către *Paulus Banus*, stăpânul de la Șoimoș, al cărui caz a fost analizat deja separat²².

Din cei șase bani nominalizați de către diploma solemnă a tratatului de pace, doi sunt bani *în exercițiu* (Ioachim și Laurențiu), iar trei îndeplineau o altă demnitate (comite de Varașdin, de Zala și de Baci). Doar *Rolandus Banus* nu este nominalizat drept perpetuu²³ comite de *Kemluk*²⁴, demnitate pe care știm că a îndeplinit-o între 13.06.1270²⁵

¹⁸ *Rolando Bano* este menționat și în diploma regelui Ottokar al II-lea din 13.07.1271 emisă la Praga cu ocazia aceluiași eveniment (CD, V/1, pp. 113–124).

¹⁹ *AÚO*, III, pp. [247]–256, doc 152.

²⁰ i.e. Erdő (l.m.), Pădure / Codru (l.r.).

²¹ probabil între 1258–'60. În anul 1261, Erney este menționat drept *fost ban transilvan* (*Erney Bani quondam transsilvani* -DF 253304). El apare drept *banus* deja în anul 1248, dar titlul nu poate fi acceptat (*vide* în studiul *Despre bani transsilvani, Anexa II. Irenus (Erney) Banus (1248)?* –Forțiu, 2017b).

²² Forțiu, 2017.

²³ Într-un document, datat 18.05.1272, în lista demnitarilor din eschatocolul unei diplome regale apare *Rolando, Bano perpetuo, Comite de Kemluk* (CD, V/1, pp. 192–196; *vide* și *Ibidem*, pp. 192–196, un izvod din 16.06.1272). FEJÉR György editează greșit deoarece lasă să se înțeleagă că Roland ar fi fost *ban perpetuu*, noțiune nemaîntâlnită (și greșită!), în timp ce el era doar *comite perpetuu de Kemluk*.

²⁴ (Nagy)kémlek (l.m.); azi, Kalnik, Koprivničko-križevačka županija, HR.

²⁵ data daniei regale *in perpetuam possessionem Castrum Kemluk* (CD, VII/2, pp. 12–16, doc CCCVI).

și 17.06.1272²⁶. Dar cei patru – Ernye, Panyit, Paul și Roland – purtau titlul onorific de ban deoarece aveau acest drept; ocupaseră deja demnitatea de *Banatus* înainte de luna iulie a anului 1271. Putem să observăm cu claritate această drept/cutură încă din anul 1163.

3. Ce, de când și de ce?

În scurta sa domnie, între 27.01. și 19.06.1163, regele Ștefan al IV-lea, auto-numit *al treilea și cel foarte pios*²⁷, emite la Esztergom un *decret regal*²⁸ în favoarea episcopului Bernard și a bisericii din Zagreb prin care confirmă judecata lui *Belus Banus*²⁹ și le restituie acestora pădurea Du(m)brava (*Dombroensem*), cu pământul și satele aparținătoare. În lista demnitarilor (*Principibus Regni*) laici care apar în eschatocol se numără și *Borić banul* (*Boricio Bano*), imediat după judecătorul cauzei, banul Beloš, palatinul Toma și comitele curții regale *Broccha*, și înaintea comitelui Adrian, Henric, comite de Bodrog și *Eusa*, comite de Cenad. Acest *Boricio* este Borić³⁰, fostul ban al Bosniei³¹, care pare că se află în exil la curtea arpadiană³², după ce în toamna

²⁶ Zsoldos, 2011, pp. 160–161.

²⁷ *tercio Stephano piissimo rege Ungarie* (CD, II, p. 166).

²⁸ *decreto Regis*; Krčelić, [~1760], p. 76; CD, II, pp. 165–167; DZ, II, pp. 97–98, doc 94, care este editat defectuos de către Tadija SMIČIKLAS deoarece din lista demnitarilor lipsesc *Broccha curiali Comite*, *Boricio Bano*, *Adriano Comite*. Greșeala este preluată și de către SZENT-PÉTER Imre (Szentpétery, 1923, p. 34, doc 102).

Nada KLAJČ încearcă să dovedească, fără succes în opinia mea, că documentul este un fals, realizat în prima jumătate a secolului al XIII-lea, care se baza pe informații veridice provenite de la începutul deceniului șapte al secolului anterior (Klajč, 1994, pp. 58–61).

²⁹ Belos, Belus bán (l.m.), Beloš (l.cr.), fiul mijlociu al lui Uroš I, unchiul regelui Geza al II-lea din partea mamei sale, a ocupat demnitățile de palatin și ban între ~1146–'56 și pe cea de ban în 1163 (din partea regelui Ștefan al IV-lea; Zsoldos, 2011, p. 41).

³⁰ și Borić, Borich (l.s.-c.), Borics (l.m.), Boricius (l.l.).

³¹ *banus Boricius de Bozna* apare într-un înscris fals (DZ, III, pp. 84–89, doc 74; p. 87); despre personaj, vide Klajč, 1994, pp. 50–69. Ioan KINNAMOS îl arată a fi *exarh* în anul 1154 (Βορίτζης ὁ Βόσθνης χάρας ἑξάρχων Δαλματιχῆς / *Boritzes, exarhul regiunii Bosniei dalmatice* sau *Boritzes bosniacul conducând (exarhon) regiunea dalmatică* (tr. Dan UNGUREANU - Kinnamos, 1836, p. 131).

³² Nada KLAJČ susține că *Întrucât Borić și-a păstrat și la curtea maghiară titlul său conducător de ban, ceea ce, cu alte cuvinte, înseamnă că nici măcar nu a încercat la curtea lui Ștefan [al IV-lea] să câștige ori obțină demnități ungurești înalte de curte, este clar că el la curte era un fugar, care a trebuit să-și părăsească propria țară!* (tr.m.) / *Kako je Borić i na ugarskom dvoru zadržao svoju vladarsku bansku titulu, što drugim riječima rečeno znači da nije ni pokušavao na Stjepanovu dvoru steći ili dobiti neke visoke ugarske dvorske službe, jasno je da je on na dvoru bjegunac koji je morao napustiti svoju zemlju!* (Klajč, 1994, p. 62). Interpretarea îmi pare forțată. Conform unui document fals datat 1209, regele Andrei al II-lea reîntărește templierilor *Villam quoue que Esdel vocatur, quam banus Boricius de Bozna pro remedio anime sue prefate domui milicie templi ex concessione regis Stephani* (DZ, III, pp. 84–89, doc 74; p. 87). Deci, pare că "ceva" tot a primit Borić de la regele Ștefan al IV-lea, iar în secolul al XIII-lea, când avem mai multe informații, moșiile celor *de genere* Borics sunt chiar consistente în comitatul Požega (mai ales), Križevci și Somogy (vide Karbić, 2005).

târzie a anul 1154 a participat cu oaste la asediul cetății Braničevo, deținută de către bizantini, alături de forțele militare ale regelui Geza al II-lea³³. Pentru că ban *în exercițiu* în prima jumătate a anului 1163 este Beloš, cel care și judecă cauza din Croația, Borić poartă acum titlul de *banus* doar onorific³⁴. După știința noastră, aceasta este prima atestare documentară certă a titlului onorific de *banus*. Am putea specula că doar de la banul Borić apare dreptul de-a purta onorific titlul de ban³⁵ în regatul arpadian, iar printr-un fenomen de mimetism social dreptul s-a transformat în cutumă, care a supraviețuit peste secole, dar probabil că fenomenul menționării onorifice a titlului de ban în cadrul regatului ungar a apărut mai repede de mijlocul secolului al XII-lea, dacă nu cumva a existat încă de la începuturi (1102). Resorturile intime ale acestei realități în prima jumătate a secolului al XII-lea ne scapă.

La data de **20.08.1181**, într-un document al regelui Bela al III-lea, se amintește de *prediumul* numit *Toplissa* pe care *Alexius*³⁶ *quondam banus*, pentru sufletul fiilor săi, l-a donat bisericii din Zagreb cu toate pertinențele acestuia și care, pe vremea bunicului regelui, regele Bela al II-lea (1131–'41), a fost ocupat cu forța de către numitul *Belee*, comite de *Garestin*, și astfel a ajuns în posesia lui *Mothmer*, urmașul și moștenitorul acestuia³⁷. Nu știm cu siguranță³⁸ în ce an a făcut donația *Alexius*. Pare că el a fost ban

³³ pentru context și datare, *vide* Makk, 1980, pp. 51–53.

³⁴ Nu știm dacă acest titlu onorific se referă la demnitatea de ban bosniac deținută anterior anului 1155 ori dacă nu cumva Borić nu a ocupat și demnitatea de *banus* în cadrul regatului ungar între 1158–'62^a. Nu știm *când* și *de ce* ajunge Borić la curtea arpadiană. Bizantinul Kinnamos spune doar că, după ridicarea asediului de la Braničevo (1154), Borić *se întoarce la a lui*^b (regiune), pentru a reapărea peste 12 ani în lista demnitarilor din eschatocolul documentului lui Ștefan al IV-lea. Nu știm nici care este soarta sa după lupta de la Székesfehérvár (19.06.1163), care a pus capăt domniei lui Ștefan al IV-lea și l-a readus pe tron pe Ștefan al III-lea. După 120 de ani, Simon de Keza menționează că acesta din urmă l-a trimis pe Gotfrid de Meissen *în fruntea unei armate, împotriva ducelui din Bozna / ducem de Bozna*^c, care a fost învins, dar numele ducelui bosniac și anul^d nu sunt menționate. Noi am crede că este vorba mai degrabă de vreun "duce" bizantin aflat în Bosnia decât de un ban Borić reîntors la putere.

^a Beluș este ban între 1146 și ~1156, urmat de Apa (~1157/'58–'58) (Zsoldos, 2011, p. 41).

^b Kinnamos, 1836, pp. 131–132.

^c Keza, 1935, p. 63/113.

^d Ștefan al III-lea a domnit între 31.05.1162 și 4.03.1172.

³⁵ există personaje istorice, care se refugiază în regatul arpadian și continuă să poarte vechile titluri, dar ele sunt legate direct de arpadieni; de exemplu, Coloman, fiul regelui Andrei al II-lea, se intitulează *dei gracia Rut(h)enorum rex* (rege al rutenilor) când devine *dux Dalmacie atque Croacie ad partes, descendissemus maritimas* (1.08.1226)^a, iar ultimul titlu se transformă mai apoi în *dux (ocius) Sclavonie*. Titlul de rege îl va însoți până la moarte [† 11.04.1241, Muhi]; Rotislav (Rastislav) Mihailovič, căsătorit cu Ana, copila regelui Bela al IV-lea, se intitulează duce al Galiciei și când se mută în Mačva (*Rastislao Duce Gallicie et Domino de Machou*^b, 28.06.1254).

^a *DZ*, III, pp. 258–259, doc 231.

^b *CD*, IV/2, pp. 214–218.

³⁶ Alexius (l.l.), Alexios (l.gr.), Elek (l.m.), Alexe (l.r.).

³⁷ *DZ*, II, pp. 176–178, doc 175.

unde va între ~1116–'31³⁹, iar regele, la peste jumătate de secol de la eveniment, îl amintește și îl menționează pe donator drept *quondam banus / fost ban* (tr.m.). În anul 1217, înainte de-a pleca în cruciadă, regele Andrei al II-lea, pe baza înscrisurilor prezentate de către prepozitul *Cyriacus*, reconfirmă bisericii și capitlului din Zagreb proprietățile, ocazie cu care amintește și de *terrae Toplicza, quam Alexius quondam Banus contulit*⁴⁰, pământ căruia îi descrie și hotarele.

Într-o diplomă de danie făcută Ordinului Cavalerilor Ioaniți (†1209⁴¹), regele Andrei al II-lea reconfirmă toate donațiile antecesorilor săi și adaugă pământul Sfântul Martin⁴², scos de sub jurisdicția fortificației din Zagreb, *pentru a-și salva sufletul*⁴³. Cu această ocazie, el rememorează și vremurile când tatăl său de bună memorie, regele Bela al III-lea, în timpul *magistri Gaufridi Marcel* și a lui *Kalani bani* (i.e. anul 1193)⁴⁴, a făcut danii în favoarea ioaniților în *Dalmacia quam in Croacia*, pe care el le întărește.

După cum observăm din ultimele două exemple, forma (*nume*) *bani* provine, în fapt, din (*nume*) *quondam banus/bani*, și implică doar o găselniță de cancelarie în vederea economisirii cernelii și a pergamentului. În mod normal, în documentele medievale, care țin de regatul ungar, cuvântul *condam / quondam* este sinonim cu *defunctus* și are același înțeles. Anton BARTAL le traducea în limba maghiară prin *boldogult* și *néhat*⁴⁵, care au drept echivalent în limba română *răposat, decedat, defunct, fericit*. În pilda pe care el o dă, *virī condam Mathaei Comitī, condam* apare înaintea prenumelui și are clar sensul de *defunctus*. Dar în formele (*nume*) *quondam banus/bani* cuvântul *quondam* își păstrează sensul avut în latina clasică, de *mai înainte*. De exemplu, în anul 1279⁴⁶, Nicolae, fiul banului Ștefan de Majad, *de genere Gutkeled*, care a fost și el ban al întregii Slavonii în două rânduri – în anul 1275 (și ban al Croației) și atestat între 20.04.1278–25.07.1279⁴⁷ –, își începe un act⁴⁸, întărit cu sigiliul său propriu, cu

³⁸ *ante* 1131.

³⁹ Zsoldos, 2011, p. 42: *Elek*. Dar și perioada este dedusă chiar în urma actului din 20.08.1181.

⁴⁰ *CD*, III/1, pp. 214–226 -p. 217; Szentpétery, 1923, p. 107, doc 325.

⁴¹ *DZ*, III, pp. 84–89, doc 74 (în acest context particular nu interesează că documentul este fals!).

⁴² cunoscut azi drept Božjakovina, după numele popular al ioaniților (Božjaci -l.cr.).

⁴³ *Terram eciam (sanc)ti Martini a castro Zagrabienſi exemptam pro ſalute anime noſtre ...*

⁴⁴ În anul 1193^a, Calanus, *de genere Barkalan*, se intitulează *dei gratia Quinqueecclesiensis* (i.e. Pécs) *episcopus palleatus et totius Dalmatie atque Chroatie gubernator* (sb.m.) într-o danie în favoarea *uenerabili Dominico Zagrabienſi episcopo et eius ſucceſſoribus* (*DZ*, II, pp. 259–260, doc 244).

^a după prima zi a lunii septembrie (Zsoldos, 2011, p. 42, nota 298).

⁴⁵ Bartal, 1901, p. 157; *Ibidem*, p. 552.

⁴⁶ după data de 25 iulie, când apare pentru ultima oară cu titlul de ban *în exercițiu*. Noul ocupant al demnității este atestat doar la data de 31 decembrie.

⁴⁷ Gutkeled nembeli (majádi) István bán fia Miklós (l.m.). Zsoldos, 2011, p. 47, 335.

⁴⁸ În timpul reambulării pământurilor cetății din *Riuche*, Nicolae, Ladislau și Emeric, fiii lui Ugrin au prezentat o scrisoare dată de rege prin care pământul lui George, mort fără urmași, din vecinătatea pământurilor cetății, era oferit lor în posesie perpetuă. Probabil în timp ce încă era ban *în exercițiu*, Nicolae decide hotărnicia respectivei proprietăți, iar actul doveditor al

vorbele *Nos N[icolaus] quondam banus ...*⁴⁹ (*Noi, Nicolae, mai înainte/fost(ul) ban*). Aici înțelesul cuvântului *quondam* este altul decât cel uzual (*defunctus*), deoarece Nicolae este încă în viață, și *quondam* se referă la "decesul"/încetarea purtării titlului de ban în exercițiu, pe care îl deținuse pentru că ocupase demnitate de *Banatus a totius Sclavonie*. Și acest lucru se vede cu claritate în toate perioadele⁵⁰ (*vide Anexa II*).

Mai rar⁵¹ ca în eschatocol, ori în corpul actului, să apară în clar specificațiunea (*nume*) *condam Bano* + locația demnității / *honorului*⁵². Mult mai uzuală era varianta (*nume*) *bani*. Dar și aceasta înseamnă, de fapt, același lucru (i.e. (*nume*) *condam Bani/Bano/Banum* + locația fostului *honor*). Exemplu:

12.12.1332⁵³: în lista demnitarilor din protocolul final al unui document regal⁵⁴ apar, printre mulți alții: *Paulo, filio Simonis, Iudice Curiae nostrae ... Ioanne Bano de Machou ... Paulo **condam Bano de Machou*** (sb.m.), *Iudice curiae eiusdem Dominae reginae ...*⁵⁵.

Paul de Nagymarton, fiul lui Simion⁵⁶, a fost jude regal între 1328–'49⁵⁷.

Ioan de Alsan, fiul lui *Logretus, de genere Szentemagocs*⁵⁸, căsătorit cu Ileana (Ilona), copila lui Paul "Kazal" de Gara, a fost ban de Mačva între 28.03.1328–8.12.1334⁵⁹, *honor* pe care l-a preluat de la socrul său, Paul "Kazal" de Gara.

Paul "Kazal" de Gara⁶⁰, fiul lui Ștefan, *de genere Dorozsma*, strămoșul familiei Garai Banfi⁶¹, a fost ban de Mačva între 3.07.1320–9.03.1328⁶² și *iudex curiae reginae* între 5.10.1331–25.04.1336⁶³.

În acest caz, am putea bănuî că apariția specificației referitoare la locația fostului *honor* ține de necesitatea de-a face distincție între judele regal și judele reginei, ambii purtând

operației, cu descrierea în detaliu a hotarelor moșiei, apucă să-l dea doar după ce el nu mai ocupă demnitatea.

⁴⁹ *DZ*, VI, pp. 326–327, doc 273.

⁵⁰ Au fost ignorate construcțiile lexicale de forma *quondam / condam (nume) bani* deoarece, în acest caz, este clar vorba de un titlu onorific purtat de o persoană deja răposată.

Mult mai rar și mai târziu întâlnim și folosirea adverbilor sinonime *olim*^a ori *pridem*^b în loc de *quondam / condam* (*vide Anexa II*).

^a *olim* (l.l.) = odată; odinioară, anterior, înainte, pe vremuri, altădată, cândva (l.r.).

^b *pridem* (l.l.) = de mult timp, înainte; mai înainte, altădată (l.r.).

⁵¹ nu îmi amintesc vreun exemplu care să provină din zăpisiurile secolului al XIII-lea.

⁵² Acest lucru apare la începutul secolului al XIV-lea când nu ne mai gândim la *demnități*.

⁵³ *Pridie idus Decembris*.

⁵⁴ *CD*, VIII/3, pp. 579–590, doc CCLXIX.

⁵⁵ a fost păstrat dativul, care nu a fost corectat la nominativ, după cum ar fi trebuit, pentru a arăta forma existentă în documentul original, greșeală pe care ne-o asumăm și în continuare.

⁵⁶ Nagymartoni Pál (l.m.); Engel, 2003b, *sub voce Fraknoi* (*Nagymartoni, Gróf*).

⁵⁷ Engel, 2003a, *sub voce Országbíró* (*iudex curiae regis*).

⁵⁸ Alsáni János (l.m.); Engel, 2003b, *sub voce Szentemagocs nem[beli]*, 3. tábla: Alsáni.

⁵⁹ Engel, 2003a, *sub voce Macsói bán* (*banus Machoviensis*).

⁶⁰ Garai Pál (l.m.).

⁶¹ Engel, 2003b, *sub voce Dorozsma nem[beli]*, 1. tábla: elágazás; Ibidem, 2. tábla: Garai Bánfi.

⁶² Engel, 2003a, *sub voce Macsói bán* (*banus Machoviensis*).

⁶³ Engel, 2003a, *sub voce Királynéi udvarbíró* (*iudex curiae reginae*).

numele de Paul⁶⁴. Dar, într-un izvod emis chiar de *comes Paulus iudex curie*, la data de 26.09.1334, fostul ban de Mačva apare tot drept *Paulus quondam banus de Machow iudex curie domine regine*, pentru ca pe parcursul textului să fie menționat și drept *Paulum condam banum* și simplu *Paulum banum*⁶⁵.

4. *Rex & bani*

Dar regele menționa pe foștii bani cu acest titlu și în documentele curente, fie că ele sunt privilegii ori scrisori, nu doar în cele cu caracter internațional. Iar exemplele se pot da cu sutele, vorba lui Pesty Fr. Acum, ne vom opri doar la trei⁶⁶ exemplificări:

La data de 21.03.1240 este atestat *Oslu* drept drept purtător al titlului de *banus de Zeuren* într-un act regal⁶⁷. Regii Ștefan al V-lea și fiul său Ladislau al IV-lea fac donații către feciorii lui Osl banul, Iacob și Osl, în anii 1272 și 1283⁶⁸, și-i menționează pe aceștia drept *fily Osl bani*. Aceasta este cea mai comună formă – tatăl este amintit cu titlul onorific de *banus* – întâlnită în documentele medievale.

Comitele Panyit⁶⁹, fiul lui Paul, *de genere Miskolc*, a fost un fidel⁷⁰ al regelui Ștefan al V-lea al Ungariei încă de pe vremea când acesta era doar moștenitor al tronului și *iunior rex. Cavaler vrednic și ales*⁷¹, *sol la Tătari și în deosebite țări*, Panyit devine comite de Dăbâca în anul 1268, iar după ce Ștefan urcă pe tron (17.05.1270), el este numit comite de Zala (27.08.1270) și imediat după aceea ban de Severin (atestat 8.09.1270). Nu ocupă demnitatea prea mult timp⁷²; la data de 10.12.1270 este din nou comite de Zala, comitat unde era un "punct fierbinte" datorat vecinătății cu teritoriul controlat de regele Ottokar al II-lea. Ultima lui atestare în această demnitate este din 3.09.1272⁷³. Moare fără urmași în a doua jumătate a anului 1273, ori la începutul celui următor⁷⁴. La data de 18.03.1322, regele Carol Robert de Anjou donează întreaga avere a acestuia în favoarea unor membri ai neamului Bolug⁷⁵. Cu această ocazie, după aproape jumătate de secol de la dispariția sa, el este încă amintit drept *Ponith bani*

⁶⁴ chiar dacă judele regal este menționat drept Paul, fiul lui Simion.

⁶⁵ *AO*, III, pp. 116–121, doc 87.

⁶⁶ voi oferi pentru fiecare categorie analizată câte trei exemple deoarece *unum argumentum, nullum argumentum*, iar patru pilde ar fi încărcat excesiv studiul.

⁶⁷ *CD*, IV/3, p. 550; *UB*, I, p. 63; Szentpétery, 1923, pp. 204–205, doc 674.

⁶⁸ *vide Anexa I*.

⁶⁹ și Panith, Ponith; comite de Dăbâca (1268), ban de Severin (1270), comite de Zala (1270, 1270–'72, 1272), comite de Gecske^a (1272–'73) (Zsoldos, 2011, p. 343, 50, 148, 232).

^a Gecske (l.m.), Gacka (l.cr.).

⁷⁰ el este autorul diversiunii care, în final, îl eliberează pe viitorul rege Ștefan al V-lea din cetatea Codlea, unde acesta era asediat de trupele regelui Bela al IV-lea (1265; Sălăgean, 2003, pp. 126–127).

⁷¹ conform caracterizării făcute chiar de Ștefan, *regele cel tânăr al Ungariei, ducele Transilvaniei* (sic! *duce transilvan* -n.m.), *domnul Cumanilor* într-un act al unei danii din anul 1268 (*DIR*, XIII, C. Tr, II, pp. 108–110, doc 100; p. 109).

⁷² iar cariera lui ulterioară nu mai conține o astfel de demnitate (Zsoldos, 2011, p. 343).

⁷³ Zsoldos, 2011, p. 232.

⁷⁴ Draskóczy, 1996, p. 94 (nota 30 cu întreaga bibliografie).

⁷⁵ *EO*, II, pp. 166–167, doc. 423.

în actul regal de donație⁷⁶.

29.03.1317: aflat la Timișoara, regele Carol Robert de Anjou emite o scrisoare în favoarea banului Simion, care tocmai ce retrecuse în slujbă regală, prin care anunță că a luat sub osebita sa ocrotire toate moșiile acestuia⁷⁷. Simion a aparținut neamului Szalok, ramura Kendy⁷⁸ / ardeleană⁷⁹. Nu știm unde, când și pentru cât timp a ocupat el demnitatea / *honorul* de *Banatus* anterior anului 1317. KARÁCSONYI János a avansat dubitativ posibilitatea ca el să fi fost vice-ban în Slavonia⁸⁰, dar nu există încă acea necesară confirmare documentară. Oricum, putem să urmărim perpetuare numelui său, de care este alipit titlul de ban, în peste 20 de documente, până în anul 1383⁸¹. Iar un act din **1.05.1399**⁸² conține și o referire la o *super concordia*, din 24.09.1337, referitoare la *possessionis Gyakusteleky* (și *Gyaktelke* -n.m.) *in comitatu de Kykillev*⁸³, care-i implică și pe comitem *Michaellem filium Symonis quondam bani, Petrum, Johannem et Symonem filios eiusdem ... magistri Michaelis filii quondam Symonis bani ac Petri, Johannis et Symonis filiorum suorum*⁸¹.

5. Notorios infideles, dar bani!

Mai mult, regele menționează foștii bani cu acest titlu chiar și atunci când aceștia s-au dovedit a fi infideli, iar motivația nu are nimic de-a face cu o pseudo-necesitatea de a-i diferenția cu precizie.

În toamna anului **1213**⁸⁴, în timp ce regele Andrei al II-lea era în drum spre Halici cu oastea, regina Gertrud de Andechs-Meran, mama viitorului rege Bela al IV-lea, este ucisă în apropiere de pădurea din Pilis unde campa, în urma unui complot. Regele este nevoit să fie clement; doar Petru, fiul lui *Gurwey/Turoy(?)*, *de genere* Tore, comite de Cenad în anul 1213, cel care a dat prima lovitură reginei, este tras în țeapă, iar restul celor implicați⁸⁵ sunt iertați⁸⁶. Ulterior, lui *Simon banus frater Michaelis bani*⁸⁷ regele îi va confisca toate moșiile⁸⁸, din care donează, în anul 1228, moșia *Sceplok* și

⁷⁶ DL 99892.

⁷⁷ *DIR*, XIV, C. Tr, I, p. 272, doc 259 (29.03.1314 -sic! 1317).

⁷⁸ Karácsonyi, III, pp. 52–53.

⁷⁹ Engel, 2003b, *sub voce*.

⁸⁰ [*Simion*] *Tótországbán báni (albáni?) hivaltalt nyert s ettől kezdve aztán Simon bánnak hivták őt kortársai* (Karácsonyi, III, p. 53).

⁸¹ asupra acestui caz particular voi reveni pe larg cu o altă ocazie.

⁸² *UB*, III, pp. 239–240, doc 1434 (24.09.1337).

⁸³ Küküllő vármegye (l.m.), comitatul Târnava (l.r.).

⁸⁴ 28 septembrie.

⁸⁵ mai sunt cunoscuți Simion banul, *de genere* Kacsics, Simion, ginerele lui Bank banul (*vide infra*) și arhiepiscopul Ioan de Esztergom.

⁸⁶ această interpretare îi aparține lui ENGEL Pál (Engel, 2006, p. 117). Pentru studiul nostru nu are importanță dacă ea este și corectă (*vide* și Pauler, 1899, pp. 52–54, 101).

⁸⁷ Mihail, *de genere* Kacsics, a purtat demnitatea de *Banatus* al *totius Sclavonie* în anul 1212^a. Nu știm când / unde / pentru cât timp a deținut același rol fratele său Simion.

^a Zsoldos, 2011, p. 43.

⁸⁸ nu știm cu exactitate când a avut loc evenimentul.

satul Gyeka vистиernicului Dionisie, fiul lui Dionisie, *de genere* Tomaj⁸⁹. Mai târziu⁹⁰, s-a răspândit legenda potrivit căreia autorul moral al atentatului a fost unul dintre mai marii țării, banul Bank⁹¹, deoarece unul dintre frații Gertrudei⁹² i-ar fi violat soția⁹³, sintetizează ENGEL Pál. Ca orice legendă, și aceasta are un sâmbure de adevăr. La data de 6.04.1240, regele Bela al IV-lea donează lui Geche, comite de Bars⁹⁴, fiul dece-datului Geche⁹⁵, *de genere* Túrje pământurile Gorthoa și Chama, care fuseseră ale lui Bank, fostul ban (*Bancu quondam banus*), care, pentru crima de lezmajestate, fiind conspirator împotriva mamei sale, și-a pierdut⁸⁸ toate moșiile sale⁹⁶. În 1262, același rege dăruiește lui Mircea, fiul lui Benedict, *fidelis iuuenis* al regelui, domeniul numit Sanefalua, cu satele Vjfalu și Iernye, din comitatul Újvár⁹⁷, de lângă castrul Sarus⁹⁸, care fusese a lui Bank *bano infideli nostro*⁹⁹. Bank a fost ban *totius Sclavonie*¹⁰⁰ în două rânduri: între 1208–'09¹⁰¹ și în anul 1217¹⁰², dar a ocupat și alte poziții politice la vârf: comite al curții reginei (1210–'12), palatin (1212–'13)¹⁰³ și comite al curții regale (1221–'22)¹⁰⁴. În anul 1270, *Stephanus Dei gracia junior Rex Hungarie, Dux Transsiluanus, Dominus Cumanorum* face o donație consistentă în favoarea comitelui Mihail, fiul lui Andrei¹⁰⁵, *de genere* Rosd¹⁰⁶, ocazie cu care amintește și de cele două sate numite Lonya, care fuseseră cumpărate de către Bank banul (*Bankbanus!*)¹⁰⁷ și donate copilei

⁸⁹ UB, I, pp. 47–49, doc 56.

⁹⁰ nu înainte de anul 1330 (Körmendi, 2009, p. 156).

⁹¹ *de genere* Boor (Kalan) / Barkalan? Probabil că nu aparținea acestui neam. Părerile sunt împărțite.

⁹² episcopul Berthold de Kalocsa.

⁹³ Engel, 2006, p. 117.

⁹⁴ *Geche comiti de Bors quondam filio Geche* (HO, VIII, pp. 35–37; DF 253828.).

⁹⁵ Gecse (l.m.).

⁹⁶ *Bancu quondam banus* (sb.m.) *pro crimine lese maiestatis in necem enim karissime matris nostre conspiraverat, universas possessiones suas non sine meritis, que maiori digna fuerant ulcione, per sententiam quam contra ipsum racio communis inferebat amisisset ...* (HO, VIII, pp. 35–37; DF 253828).

⁹⁷ format inițial din comitatele Abaúj, Heves și Sáros.

⁹⁸ Sáros (l.m.); azi, Šariš, lângă orașul Veľký Šariš în districtul Prešov, SK.

⁹⁹ DIRH, I/1, pp. 298–299, doc CCXVII.

¹⁰⁰ locația nu prea este amintită deoarece la acea dată exista o singură demnitate de *Banatus*.

¹⁰¹ **1208:** în lista demnitarilor din eschatocolul unui document regal apare *Bancone Wano* (sic! *Bano* -n.m.) *existente* (CD, III/2, pp. 465–467; DL 47).

1209: în lista demnitarilor apare *Bank Bano* (CD, III/2, p. 468; Szentpétery, 1923, p. 78, doc 242).

¹⁰² **1217:** în lista demnitarilor din acest an apare și *Bancone Bano* (CD, III/1, pp. 201–203; Szentpétery, 1923, pp. 103–112, doc 314–339).

¹⁰³ chiar pe vremea asasinării reginei.

¹⁰⁴ și comite de Újvár (1199, 1206, 1222), Zala (1203), Bihar (1209–'12), Cuvin (1212), Pozsony (1212–'13), Somogy (1213), Fejér (1221–'22), Bodrog (1222) (Zsoldos, 2011, p. 286).

¹⁰⁵ *Michaelis Comitis filij Endre* (ÁÚO, 8, pp. 259–262, doc 176).

¹⁰⁶ Zsoldos, 2011, pp. 330–331 (cu un comentariu consistent).

¹⁰⁷ titlul onorific s-a contopit cu prenumele?

sale și ginerelui Simeon, care le-a pierdut⁸⁸ făcându-se vinovat de crima de lezmajestate în cazul buniciei sale și fiind acesta fără urmași¹⁰⁸. În anul **1272**, donația este întărită de un Ștefan devenit rege. După 45/55 de ani, regii Bela al IV-lea și Ștefan al V-lea încă amintesc titlul onorific de *banus* purtat de un Bank considerat a fi fost vinovat de o crima capitală (lezmajestate), iar prenumele acestuia¹⁰⁹ a fost unic printre baronii¹¹⁰ regatului arpadian în secolul al XIII-lea.

Într-o diplomă de dăruire în favoarea *nobiles viri Jacobus et Osl, filij Osl bani* din **27.02.1272**¹¹¹, regele Ștefan al V-lea amintește cum, la începutul războiului cu regele Ottokar al II-lea, *Henricus banus, filius Henrici*¹¹² *deserta patria et proditis castris nostris se per infidelitatem ad [Othocarum] regem transtulisset prenotatum de quodam castro suo finitimo Kuzeg*¹¹³ *uocato multa spolia rapinas et incendia in confinio regni nostri [Hungarie]. faceret*¹¹⁴.

La data de **1.08.1406**, într-o danie în favoarea lui Nicolae de Gara "cel tânăr"¹¹⁵ și *Egregius Johannes Germanus*, regele Sigismund de Luxemburg amintește și de evenimentele din perioada 1386–'88¹¹⁶ și îl evocă pe Ioan, fiul lui Petru de Horwathy¹¹⁷, ban de Mačva între 25.01.1376 și 31.08.1381¹¹⁸, drept *Johannem tunc*¹¹⁹ *Banum nostre maiestatis infidelem*¹²⁰. Între 1387–1421, sunt mult mai multe documente regale¹²¹ care

¹⁰⁸ ... *terras seu villas Simeonis sine herede decedentis, qui auam nostram [Gertrudem] Reginam Hungarie felicis recordacionis crimen lese Maiestatis committendo interfecit, Lonya, Bolterag, Bacy, Zolonka et Lonya (igy) vocatas, ad ipsum Simonem titulo empcionis deuolutas, et villas Zenthmyklos et Zolwa nuncupatas, quas quondam eidem Simeoni Andreas Rex auus noster bone memorie contulerat, et postmodum ad manus Regias pure et simpliciter fuerant deuolute, ... Et prescripte mete concludunt inter se quinque villas, duas scilicet Lonya vocatas, quas **Bankbanus** (sb.m.) precio compararat, et cum filia sua Simoni genero suo donauerat, qui Simon in infidelitate et absque heredum solacio decessit ...* (ÁÚO, 8, pp. 259–262, doc 176).

¹⁰⁹ *Bank, Banc, Bancone, Banco.*

¹¹⁰ termenul apare deja^a în diploma regelui Andrei al II-lea din 1.08.1205 prin care conferă privilegii orașului Nin (... *plures barones regni nostri, existentes in partibus maritimis ... nullus dux, banus uel uicebanus noster, aut baro quicumque regni nostri, qui noster esset uicarius in partibus maritimis pro tempore constitutes ...* -DZ, III, pp. 50–52, doc 46).

^a În anul 1217, pentru aceiași demnitari apare un nou nume colectiv, „baron“ (*barones*) ... (Engel, 2006, p. 119).

¹¹¹ chiar dacă este vorba de *Quarto kalendas marcy* (normal, 26.02.), 1272 a fost un an bisect, iar data corectă este 27 februarie.

¹¹² Henric, fiul lui Henric, *de genere Heder* (ramura *kőszegi*), a fost ban al întregii Slavonii între ~15.09.1267 și 6.03.1270 (Zsoldos, 2011, p. 46, 307).

¹¹³ azi, Kőszeg, Vas megye, HU.

¹¹⁴ DL 66619; Szentpétery, 1943, pp. 139–140, doc 2167; HO, VI, pp. 183–185, doc 131.

¹¹⁵ GARAI Miklós [* ~1366; † <31.12.1433].

¹¹⁶ pentru o introducere, *vide* Engel, 2006, pp. 224–229.

¹¹⁷ HORVÁTI^a János (l.m.); Ivan (Ivaniš) HORVAT (l.cr.) [† 15.08.1394, Pécs]; *de genere Bancsa* (Engel, 2003b, *sub voce* Bánca nem[beli]); despre nume, Fine, 2006, pp. 78–79.

^a Horváth a fost un sat în comitatul *Walko* (Valkó), lângă localitatea Stari Mikanovci, HR.

¹¹⁸ și comite de Valkó (28.07.1376–6.09.1380) (Engel, 2002a, *sub voce* Macsóí bán (banus Machoviensis) și *Ibidem*, *sub voce* IV. Ispánok: Valkó).

vorbesc despre acest infidel și isprăvile sale: *Iohannes Banus et Ladislaus filij Petri de Horváthy, nostri notory infideles* (6.08.1387)¹²²; *Ladislaus, noster notorius infidelis, vtrisque Ioanne condam scilicet Bano et Priore, similiter nostris infidelibus sibi associatis* (28.04.1388)¹²³; *quondam Ioannes Banus, filius Petri de Horváthy, et Ioannes, filius Ioannis de Palisna, Prior Auranae, nostri et totius regni nostri notorii infideles* și *Banum Ioannem, filium Petri, nostrum infidelem* (4.03.1397)¹²⁴; *Banum Ioannem, filium Petri, nostrum infidelem* (4.03.1397)¹²⁵; *Condam Johannem Banum de Horvath, ... notorios Infideles* (4.04.1421)¹²⁶. Încă și în anul **1425**, la aproape patru decenii de la evenimente, odată cu înfățișarea în fața regelui a lui Ioan¹²⁷ de *Moruchhyda*¹²⁸, fiul decedatului Simion banul, împreună cu fiii săi, Nicolae și Simion, și nepotul său, Mauriciu, fiul lui Simion, Sigismund de Luxemburg încă amintește de *condam Iohannem de Horwathy banum ac alterum Iohannem Iohannis de Palychna priorem Aurane nostros et regni nostri notorios infideles* (25.06.1425)¹²⁹.

6. Nu doar regele

Nu doar regele îi menționa pe foștii bani cu acest titlu și după ce ei nu mai ocupau (demult) demnitatea. Și celelalte autorități ale regatului făceau același lucru.

Printr-o scrisoare de mărturie din anul **1271**¹³⁰, Matei, voievod transilvan¹³¹ și comite de Solnoc, certifică punerea în stăpânire a *episcopiei [transilvane] și capitolului și bisericii fericitului Mihail* cu pământul numit *Obruth* (i.e. Abrud?), situat lângă pământul *Onpoy*¹³², care a ajuns în proprietatea acestora în urma donației făcute de

¹¹⁹ este discutabil dacă Ioan de Horvat a fost ban de Mačva și în perioada 16.05.1385–15.01.1386, după cum afirmă ENGEL Pál (Engel, 2002a, *sub voce* Macsóiban (banus Machoviensis)). SÜTTO Szilárd arată că nu (Sütto, 2002).

¹²⁰ și *Johanne tunc Bano, Iohannis Bani nostri Infidelis, Johannem Banum Infidelem nostrum, Iohannes Banus noster Infidelis, dictus Iohannes Banus, Iohannis Bani Infidelis destinatus tenuta dicti Banatus de Macho, Iohannis Bani et pauli Episcopi fratris sui Infidelium nostrorum* (HO, VII, pp. 432–445, doc. 401).

¹²¹ În perioada 1387–1425 găsim 42 de documente, majoritatea regale, în care se amintește de Ioan, fiul lui Petru de *Horwathy*, iar în **69%** din cazuri el poartă titlul de ban, chiar dacă este menționată și infidelitatea sa. Procentul este foarte apropiat de cel obținut în cazul lui *Osl, ban de Severin (1240)*, unde avem un procentaj de **70%**, iar coroborând statisticile obținute în patru analize exhaustive, putem generaliza fără frica de-a greși (*vide* și **Anexa I**).

¹²² CD, X/1, pp. 367–371, doc CCIV.

¹²³ CD, X/1, pp. 414–420, doc CCXXXVIII.

¹²⁴ CD, X/2, pp. 415–418, doc CCXLVI.

¹²⁵ CD, X/2, pp. 415–418, doc CCXLVI.

¹²⁶ CD, X/6, pp. 380–393, doc CXLIV.

¹²⁷ *aule miles* (1397–1417).

¹²⁸ azi, Mórighida în Győr-Moson-Sopron, HU.

¹²⁹ ZO, XII, p. 287, doc. 749; DL 99901.

¹³⁰ UB, I, pp. 111–112, doc 140 (l.l.); DIR, XIII, C. Tr, II, p. 139, doc 136 (l.r.).

¹³¹ traducerea corectă a *vaivoda Transiluanus* este voievod transilvan (și nu voievodul Transilvaniei -DIR, XIII, C. Tr, II, p. 139, doc 136).

¹³² nemaitradus în DIR (DIR, XIII, C. Tr, II, p. 139, doc 136).

către regele Ștefan al V-lea. *Obruth* fusese primit, în urma unei alte danii regale, de către *Yula condam banus*¹³³ și stăpânit de către acesta, *în tihnă și pace*, până la moartea sa, spune voievodul. În fapt, Gyula¹³⁴ "Magnus"¹³⁵ a fost unul dintre apropiații și credincioșii slujitori ai regelui Andrei al II-lea pe care Bela al IV-lea s-a răzbunat imediat ce a ajuns rege. Spre deosebire de Dionisie, fiul lui Ampod, care a fost orbit, Gyula a fost aruncat în închisoare în toamna anului 1235, iar moșiile sale au fost toate confiscate. Moare acolo peste doi ani (vestea decesului ajunge la curia papală până la data de 22.01.1238)¹³⁶. Într-o carieră politică la vârf, desfășurată între 1201 și 1235¹³⁷, Gyula "Magnus", *de genere Kan* a fost de trei ori ban al Slavoniei (1213, 1219 și 1229-'35)¹³⁸. Și după 36 de ani titlul onorific de *banus* este încă amintit în cazul unui infidel-pușcăriaș. Și acest lucru este făcut constant și de către rege și de către ducele Slavoniei, ori alte autorități ale regatului; într-o danie regală datată **12.08.1240**, regele Bela al IV-lea spune că *Jula Banus quondam de genere Kean, pro manifesto infidelitatis crimine per nostram, nec non karissimi fratris nostri Colomani Regis et Ducis tocius Sclauonie Illustris, hac omnium Baronum nostrorum sentenciam fuisset condemnatus, ac uniuersa ipsius bona ad nostram manum fuissent deuoluta, ipso suam uitam in nostris uinculis finiente*¹³⁹. Cu șase luni înainte (**8.02.1240**), într-o danie a lui *Columannus, Dei gratia rex Rutenorum, et dux totius Sclauoniae* se menționează și *terram Neccha, possessionem Gulae Bani, quam etiam post captiuitatem Gulae bani ad vsum propriae excellentiae nostrae receperamus*¹⁴⁰. La 8.10.1251, regele Bela al IV-lea donează lui Alexandru, fiul comitelui Demetriu, pe servitorii și servitoarele lui *exheredato Iula Bano*, care locuiesc pe *praedio de Nekcka*. Același act conține și scrisoarea lui Paul, judele curții regale și comite de Zala, trimisă regelui anul anterior, în care se amintește de *domina vxor (sic!)*¹⁴¹ *Iule Bani*¹⁴². Atât de important/cunoscut a fost acest Gyula

¹³³ *Yula condam banus* este tălmăcit defectuos drept *răposatului ban Yula* (DIR, XIII, C. Tr, II, p. 139, doc 136). În fapt, este vorba de *Yula, fost(ul) ban*, iar aici *banus* este un titlu onorific.

¹³⁴ și *Jula, Yula, Iula, Iulla, Gula* etc.

¹³⁵ a fost numit *Magnus* încă din timpul viații sale (de exemplu, într-un act regal din anul 1228 apare drept *Iula magno, Comite Suppruniensi* în lista demnitarilor din eschatocol -CD, III/2, p. 150); sau *cel Bătrân / Bătrânul* pentru a fi diferențiat de fiul său, *Iuniore Iula* (CD, III/2, p. 407, 413).

¹³⁶ Karácsonyi, II, p. 282; MT10, 1/2, p. 1374.

¹³⁷ voievod și comite de Alba (demnități multiple; 1201), comite al curții regale (1202-'04) și de Cenad (1202-'03), comite de Nitra (1204), Sopron (1205), Bodrog (1206-'12), comite al curții regale și de Bács (1212-'13), *banus* (1213), comite de Vas (1213), voievod și comite de Szolnok (demnități multiple; 1214), palatin (1215-'17), comite de Sopron (1215), ban al Slavoniei și comite de Somogy (1219), comite de Szolnok (1220-'21), Bodrog (1220-'21, 1222-'24), tezaurar și comite al curții reginei (1221), palatin (1222-'26), comite de Sopron (1224-'26, 1228-'30), comite al curții reginei (1232), ban al Slavoniei (1229-'35) (Zsoldos, 2011, pp. 305–306).

¹³⁸ Zsoldos, 2011, pp. 43–44.

¹³⁹ *ÁÚO*, 7, pp. 100–102, doc 64.

¹⁴⁰ CD, IV/1, pp. 203–206; p. 205.

¹⁴¹ ar fi trebuit *vidua*.

încât unul din neamul său se va autonumi *Magistrul Petru, fiul comitelui Nicolae de Siklós*¹⁴³, din neamul Marelui Gyula banul (*Magni Jule Bani*)¹⁴⁴ atunci când transferă, în anul **1303**, dreptul de patronaj asupra mănăstirii benedictine a Sfintei Treimi din Siklós către conventul cistercian al Sfintei Cruci din Austria.

Într-un act emis la *Ryuche*¹⁴⁵, la data de **31.12.1279**, *Petrus banus totius Slavoniae*¹⁴⁶ menționează că s-a prezentat în fața *congregatione generali* a *nobilibus regni Slavoniae* predecesorul său (*antecessoris ejus*), *Nicolai bani filii Stephani*, solicitând să-i fie confirmat un privilegiu¹⁴⁷. Nicolae, fiul lui Ștefan, *de genere* Gutkeled, este atestat ban al întregii Slavonii între 20.04.1278–25.07.1279¹⁴⁸.

7. Ban pentru "o zi"?

Oricât de puțin a fost cineva ban¹⁴⁹, acea perioadă îi permitea să-și atașeze onorific titlul la numele său. De exemplu, Dionisie, fiul lui George, *de genere* Pec, care a avut o carieră "la vârf" vreme de 30 de ani¹⁵⁰, a fost atestat ban al întregii Slavonii la data de **30.09.1274**¹⁵¹ prin lista demnitarilor dintr-un document regal. Cu doar 5 zile înainte ban era încă Henric, fiul lui Henric, *de genere* Heder¹⁵², iar la 27.09. Dionisie încă era palatin, jude al cumaniilor și comite de *Oklych*. La data de 1.12.1274, *sub castro Zolounuk*¹⁵³, regele Ladislau al IV-lea îi scrie lui *Dyonisio bano tocius Sclauonie* referitor la dania pământului *Tornawa*, aparținând de *castri nostri Zagrabiensis*, făcută în favoarea *magistro Gerardo*¹⁵⁴. La mijlocul lunii decembrie a aceluiași an¹⁵⁵, Dionisie încă apare drept ban al întregii Slavonii în lista demnitarilor din eschatocolul unei danii regale în favoarea lui Ioan drept răsplată a serviciilor sale ostășești¹⁵⁶. Aceasta este ultima lui atestare drept ban în funcție. La mijlocul lunii ianuarie a anului 1275, pe 18, regele îi ordonă *fideli suo .D[ionisio]. bano Judici cur[ie] suo [et] com[iti] Zaladien[s]* să investigheze plângerea comitelui *Herbordus*, fiul lui Osl, referitor la târgul ținut în fiecare joi în satul său numit *Solcheturtuky*, care ar fi fost mutat cu forța de

¹⁴² CD, IV/2, pp. 103–105; p.

¹⁴³ azi, în Baranya megye, HU.

¹⁴⁴ *Magister Petrus, filius Comitis Nycolai de Schuklos, ex progenie Magni Jule Bani* (CD, VIII/7, pp. 33–34, doc VII).

¹⁴⁵ Rojcsa (l.m.), Rovišće (l.cr.).

¹⁴⁶ Petru de Pekri, fiul lui Benedict, *de genere* Teteny, este atestat ban al întregii Slavonii între 31.12.1279–11.05.1280 și 25.05.1283–29.10.1283 (Zsoldos, 2011, p. 47).

¹⁴⁷ Kukuljević, 1895, pp. 165–166.

¹⁴⁸ *Ibidem*.

¹⁴⁹ de exemplu, Albert *cel Mare*, fiul lui *Erdew*, *de genere* Akos a ocupat demnitatea de *Banatus Zeuriniensis* doar puțin mai mult de o lună de zile (studiul referitor la Albert *cel Mare* urmează să fie publicat cu o altă ocazie).

¹⁵⁰ Zsoldos, 2011, pp. 296–297.

¹⁵¹ Zsoldos, 2011, p. 46.

¹⁵² Zsoldos, 2011, p. 46.

¹⁵³ azi, Solin, HR.

¹⁵⁴ DZ, VI, p. 90, doc 76.

¹⁵⁵ documentul nu este datat decât contextual de către SZENTPÉTERY Imre.

¹⁵⁶ Szentpétery, 1961, p. 115, doc 2565.

comitele Oliver în propriul său sat și dacă se confirmă reclamația să mute înapoi târgul pe locul său obișnuit¹⁵⁷. Antecesorul său în această demnitate, Ernye, fiul lui *Erdew, de genere Akos*, este atestat pentru ultima oară drept *iudex curie* la data de 31.12.1274. Deci, undeva la începutul lunii ianuarie 1285, Dionisie a devenit judele curții regale și comite de Zala. Aceasta înseamnă că el a fost ban al Slavoniei doar circa 4 luni și jumătate¹⁵⁸. Cu toate acestea, în primul act care atestă noua lui calitate, regele menționează și titlul de ban pe care Dionisie l-a purtat. Apoi, Dionisie a fost și vistier al reginei (1275, '85), din nou jude al curții regale (1277), palatin (1277-'78, '83, '84) și de nenumărate ori comite al comitatelor Zala, Somogy și Saros, iar fostul titlu de *banus* îi apare constant lipit de nume.

La sfârșitul lunii noiembrie a anului 1272¹⁵⁹, pe granița balcanică a regatului ungar, se organizează un șir de banate, de la Severin și până în Slavonia: *Kuchou* (Kučevo, Kucsó), *Bororch* (Braničevo, Barancs), *Machou* (Mačva, Macsó – reorganizat), *Sou* (Só, Soli) și *Wozora* (Ozora, Usora). Banul de *Kuchou / Bororch* și *So / Wozora* purta demnități multiple¹⁶⁰. Banatele acestea au supraviețuit foarte puțin, iar după 23/29.05.1273 banii lor nu mai sunt menționați în lista demnitarilor din eschatocolul diplomelor regale. Dar și mai puțin a purtat Erney, fiul lui *Erdew, de genere Akos*, demnitatea de *Banatus* în Ozora și în So (*bano de Wozora et de Sou*). Până la data de 6.03.1273, ban aici este Henric, fiul lui Henric, *de genere Heder*. La 29 martie este atestat Erney¹⁶¹, care mai fusese ban (transilvan *ante* 1261) și a purtat titlul onorific de *banus* în intervalul 1261-'73¹⁶². Ziua următoare, 30 martie, este atestat din nou *H[en]rico bano de So et de Wazara*¹⁶³. Pare că Erney ar fi ocupat demnitatea de *Banatus* pentru cea mai scurtă perioadă de timp din istorie (doar o zi). În fapt, SZENTPÉTERY Imre și BORSA Iván menționează că documentul a fost pregătit înainte de 29 martie, dar înscrierea datei¹⁶⁴ și aplicarea sigiliilor au fost ulterioare întocmirii aces-

¹⁵⁷ Szentpétery, 1961, p. 120, doc 2589; DL 86760.

¹⁵⁸ între 27/30.09.1274–1/18.01.1275 și nu va mai ocupa vreodată o demnitate de *Banatus*.

¹⁵⁹ Primele atestări ale acestor bani în lista demnitarilor din eschatocolul diplomelor regale sunt din data de 27.11.1272.

¹⁶⁰ demnitățile de ban de Usora și [ban] de Soli și respectiv cele de ban de Kučevo și [ban] de Braničevo au fost cumulate. Același personaj erau titularul a două banate (Achim, 2008, p. 198). Fenomenul nu este un unicat; de exemplu, în aceeași perioadă, Egidiu, fiul lui Grigore, *de genere Monoszlo*, este ban de Mačva și de Bosnia (26.05.1273: *Egidio bano de Macho et de Bozna* -Szentpétery, Borsa, 1961, pp. 43–44, doc 2367).

¹⁶¹ *Herney^a bano de Wozora et Sou et kenezio de Belin* (Szentpétery, Borsa, 1961, pp. 38–39, doc 2355).

^a în jurul datei de 29 martie^b, Erney apare drept *Irineus* într-un document (*Irineo Bano de Sow et de Wozora^c*).

^b înscrisul nu este datat. După compoziția listei demnitarilor, se consideră că el a fost emis în jurul acestei date (Szentpétery, Borsa, 1961, pp. 39–40, doc 2356).

^c DL 85671; actul este o transcriere palatinală din 14.11.1416.

¹⁶² *vide* studiul *Despre bani transilvani* (Forțiu, 2017b).

¹⁶³ DL 827; CDP, pp. 63–66, doc 57, cu grafia *Herrico*.

¹⁶⁴ cerneala de culoare mai închisă evidențiază înscrierea ulterioară a datei.

tuia¹⁶⁵. Situația se repetă¹⁶⁶ în luna mai 1273; Erney este menționat încă drept ban *de Wozora et de Sou* în listele demnitarilor din eschatocolul documentelor regale la datele de 14, 27 și 29, dar în 12, 23, 26 și 29 sunt emise acte în care există deja un singur *banus*, Egidiu, fiul lui Grigore, *de genere* Monoszlo, care este indicat a fi ban de Mačva și de Bosnia¹⁶⁷. Deci, Erney este ban *de Wozora et de Sou* maxim o lună și jumătate¹⁶⁸.

8. *Vice-bani ca bani* ?!

Dar nu doar banii își prezervă titlul în mod onorific, ci și vice-banii, dar o fac insidios. Fenomenul fusese afirmat dubitativ de istoriografia pozitivistă maghiară de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului următor¹⁶⁹, fără să se ofere și exemple concrete de surprindere documentară a acestuia¹⁷⁰.

În anul **1238**, Jaxa¹⁷¹, fiul lui Isac, probabil un iobag al castrului Križevci, este atestat drept *vicebano* de către banul întregii Slavonii, Apaj, *de genere* Gutkeled, iar în același an, într-un alt act al aceluiași ban, apare purtând titlul de *banus*¹⁷². De asemenea, în anul **1242**, chiar ducele și banul întregii Slavonii, comitele Dionisie, fiul lui Dionisie, din neamul Turje, îl indică drept *Jaxam banum*, formă sub care apare și în două acte regale (15.06.1244, 5.10.1244) alături de același *Dyonisius banus et dux tocius Sclavonie*. În **1249**, chiar vice-banul, Dominic, comite de Križevci, îl menționează pe Petru drept *fiul banului Jaxa*.

1225: *Bela ... primogenitus Andree regis et rex in perpetuum ... Jaxe ... [iobagiones] ab obli-gatoria seruitute castri Crisiensis*¹⁷⁵ ... *Aladar tocius Sclauonie, Voinc de partibus maritimis*

¹⁶⁵ *A jelen oklevél napi kelte ugyan márc[ius]. 30., de Henrik még a sói és ozorai bán, tehát az oklevél kiállítása előbb történt, s a napi dátum a később történt megpecsételést időpontját rögzítette. A napi dátum tintájának sötétebb színe is bizonyítja az utólagos beírást* (Szentpétery, Borsa, 1961, p. 40. doc 2357).

¹⁶⁶ construcția istoriografică avansată de Viorel ACHIM referitor la acest episod este imaginativă (Achim, 2008, p. 198–199). BORSA Iván a explicat situația prin faptul că data zilei nu indică întocmirea actului, ci ziua aplicării sigiliilor (*a napi dátum nem az oklevél kiállításának, hanem megpecsételésének napját mutatja* - Szentpétery, Borsa, 1961, pp. 41–42). Tot el oferă cronologia exactă a documentelor "problemă" pentru perioada 12.–29.05.1273 (*Ibidem*).

¹⁶⁷ Zsoldos, 2011, pp. 51–52.

¹⁶⁸ între 29.03.–<12.05.1273.

¹⁶⁹ mai ales în contextul în care apăreau dificultăți în a identifica respectivul ban în lista banilor, soluția la îndemână a fost de a-i considera automat vice-bani (*vicebanus* -l.l.; *albán*, *vicebán* -l.m.; *podban* -l.cr.); pentru o listă cu multe omisiuni și greșeli, *vide* Wertner, 1909, pp. [555]–570.

¹⁷⁰ de exemplu, KARÁCSONYI János (1901) doar afirmă că: *Endre* [fiul lui Lothard, *de genere* Gutkeled, ramura Maroti, strămoșul familiei Nemeti] *bán (legihetbb, hogy mácsovi albán)*^a *lett, de már 1292 eltt meghalt* (Karácsonyi, II, p. 35); [Simion, *de genere* Szalok, ramura Kendy^b / arde-leană^c] *Tótországban báni (albáni?)*^a *hivatali nyert s ettől kezdve aztán Simon bánnak hívták öt kortársai* (*Idem*, III, p. 53).

^a nici azi nu știm cu exactitate unde, când, pentru cât timp și ce (vice-ban ori ban) a fost el.

^b *Ibidem*, pp. 52–53.

^c Engel, 2003b, *sub voce*.

¹⁷¹ *Jakša* (*Jaxa* = *Jacobus*) (*DZ*, III, p. 511).

¹⁷² editat drept *J(axa) (vice)banus* de către Tadija SMIČIKLAS (*DZ*, IV, pp. 72–73, doc 68).

*banis existentibus*¹⁷³.

1238: *Opoy banus tocius Sclauon[ie] ... a Jaxa uicebano* (sb.m.) *et fratribus suis vterinis receptas* ...¹⁷⁴.

1238: *Ego Opoy banus tocius Sclauonie ... cum mortuo Andrea rege disturbaciones super terris castris pertinentibus fuissent exorte et iura castrorum castris restituenda iobagiones castri Kyrisiensis*¹⁷⁵ *statim cum in banatum uenissemus ad me accedentes de terris castri uiolenter detentis conquesti sunt, et accepto pristaldo meo cum homine regis nomine Leostachio terras castri tam ab aliis quam a predicto J(axa) (vice)banu* (sb.m.) *receptas castro restituerunt; predictus igitur J(axa) (vice)banus cum castro et iobagionibus eiusdem satisfecisset, in mea presencia* ...¹⁷⁶.

<.11.1242: *C[omes] Dionisius dei gracia dux et banus tocius Sclauonie ... Jaxam banum* (sb.m.) ...¹⁷⁷.

15.06.1244: *Bela Rex ... Dyonisius banus et dux tocius Sclavonie ... Jaxam banum* (sb.m.) *filium Isach, qui de mandato nostro ipsum in eandem possessionem introduxit,* ...¹⁷⁸.

5.10.1244: *Bela Rex ... Dionisium ducem tocius Sclavonie ... Jaxa banum* (sb.m.) ...¹⁷⁹.

19.07.1249: *Dominicus comes Kirisiensis*¹⁷⁵ *et vicebanus ... Petrus filius Iaxe bani ... Jaxe bano patri Petri ... Petrus ... pater suus Jaxa banus* (sb.m.) ...¹⁸⁰.

Nu știm ca Jaxa să fi fost, în realitate¹⁸¹, și ban, nu doar vice-ban¹⁸². Să reținem faptul că autoritățile locale și centrale, până la cel mai înalt nivel, acceptă echivalarea *vicebanus* = ban¹⁸³. O posibilă explicație o găsim în cazul vice-banului Alexandru, care apare și drept *banus maritimus*, de parcă¹⁸⁴ cele două demnități – *vice-ban* și *ban maritim*¹⁸⁵ – sunt echivalente:

¹⁷³ DZ, III, pp. 247–248, doc 221.

¹⁷⁴ DZ, IV, p. 71, doc 67.

¹⁷⁵ i.e. Križevac; azi, Križevci, HR.

¹⁷⁶ editat drept *(vice)banu* și *(vice)banus* de către T. Smičiklas (DZ, IV, pp. 72–73, doc 68).

¹⁷⁷ editat drept *(vice)banum* de către Tadija SMIČIKLAS (DZ, IV, pp. 170–171, doc 153).

¹⁷⁸ editat drept *(vice)banum* de către Tadija SMIČIKLAS (DZ, IV, pp. 229–234, doc 205; p. 232).

¹⁷⁹ editat drept *(vice)banum* de către Tadija SMIČIKLAS (DZ, IV, pp. 241–243, doc 211; p. 243).

¹⁸⁰ Tadija SMIČIKLAS nu mai editează drept *(vice)banum* (DZ, IV, pp. 397–399, doc 351).

¹⁸¹ datorită statutului său iobag de castru posibilitatea este extrem de redusă (nu cunosc un astfel de caz).

¹⁸² Zsoldos A. îl acceptă drept vice-ban în perioada 1238 și < 21.11.1242 (Zsoldos, 2011, p. 44).

¹⁸³ Pericolul este reprezentat de o posibilă tendință de absolutizare a situației în istoriografia modernă.

¹⁸⁴ Se poate oferi imediat un **contraexemplu** din care vedem că și *banus* apare drept *banus maritimus*; într-un act din **29.01.1263**, regele Bela al IV-lea îl menționează pe *dilectum et fidelem nostrum Rolandum banum tocius Sclauonie* și pe *Stephanum banum maritimum comitem trium Camporum* și invocă documentele sigilate ale *iamdecti Rolandi bani et Stephani bani maritimi* (DZ, V, pp. 245–246, doc 748). Roland a fost ban al întregii Slavonii între 1261–67, iar Ștefan, fiul lui Dragun, de *genere Gutkeled*, care a fost ban al întregii Slavonii între 1248–59, se auto-intitulează și *ban maritim*:

<.04.1248: *[Nos] Stephanus banus tocius Sclauonie* (DZ, IV, pp. 343–344 doc 308).

8.05.1249: *Nos Stefanus banus maritimus* (sb.m.) *et comes trium camporum et capitaneus Stirie* (DZ, IV, pp. 391–392, doc 345).

23.11.1251: *Bela rex ... Stephanus banus totius Sclavoniae* ... (DZ, IV, pp. 468–469, doc 406).

- 1252: [Nos] *A(lexander) magister vicebanus et comes Zagrabiensis ...*¹⁸⁶.
 1258: *Nos magister Alexander comes de Podgorya vicebanus et iudex Zagrabiensis ...*¹⁸⁷.
 1259: *Nos magister Alexander banus maritimus et comes Zagrabiensis ... ad iudicium domini nostri Stephani*¹⁸⁸ *bani [tocius Sclauonie et capitaneus Stirie] ...*¹⁸⁹.
 1259: *Nos magister Alexander comes de Podgoria, vicebanus et iudex Zagrabiensis ...*¹⁹⁰.
 1259: *Nos Stephanus banus tocius Sclauonie et capit[aneus] Stir[ie] ... Alexandri vicebani nostri ...*¹⁹¹.
 6.10.1266: *Rolandus banus tocius Sclauonie* face referire la un pământ din dreapta castrului *Kemnuk, que dicitur Alexandre bano*¹⁹² *data fuisse ...*¹⁹³.

Ordinea în care sunt oferite aici informațiile este cea dată de editorul Tadija SMIČI-KLAS, dar nici dacă documentul în care apare Alexandru drept *banus maritimus* ar fi ultimul din lista anului 1259 nu s-ar schimba mare lucru pentru că el îl recunoaște pe banul Ștefan drept *domini nostri* și nu putem susține o avansare a sa din *vice-ban* în *ban maritim*. Echivalența apare (implicit) și ceva mai târziu:

12.08.1273: din Buda, Ladislau al IV-lea îi scrie lui *Paulo bano*¹⁹⁴ ca să lase în pace *civitate nostra Tragurii*¹⁹⁵. În aceeași zi, regele se adresează și *fidelibus suis iudici, consiliariis et toti communitati Tragurii* și se referă la Paul drept *qui vicem gerit pro bano maritimo*¹⁹⁶ (i.e. *vice-ban*¹⁹⁷ *maritim*).

Un exemplu edificator este un caz din anul 1337¹⁹⁸; regele Carol Robert de Anjou donează moșia numită *Bogda* din comitatul Sătmar, care fusese a decedatului *Elye vicebani*, mort fără urmași, magistrului Dominic, fiul magistrului Paul, *dicti Magyar*. La data de 4 august, omul regelui, *Pachkou de Themehaza*, și reprezentantul

De aici putem trage doar concluzia că prin *toată Slavonia* se înțelegea câteodată și *părțile maritime*^a. Pentru "sinonimitatea" denumirilor *Slavonia* și *Croația / Dalmația* vide Fine, 2006, p. 83.

^a *partibus maritimis* (l.l.) / *tengermellék* (l.m.) / *părțile maritime, părțile de lângă mare[a Adriatică]* (l.r.).

¹⁸⁵ ZSOLDOS Attila absolutizează și peste tot unde întâlnește de *partibus maritimis banus* vede *vice-bani* (Zsoldos, 2011, pp. 44–46).

¹⁸⁶ *DZ*, IV, pp. 519–520, doc 452.

¹⁸⁷ *DZ*, V, pp. 119–120, doc 628.

¹⁸⁸ Gutkeled nembeli Dragun fia István (l.m.); Ștefan, fiul lui Dragun, *de genere* Gutkeled a fost ban al întregii Slavonii între 1248–59 (și din anul 1254 (fals! 1249 -n.m.) căpitan al Stiriei -Zsoldos, 2011, p. 45).

¹⁸⁹ *DZ*, V, p. 144, doc 653.

¹⁹⁰ *DZ*, V, pp. 145–146, doc 654.

¹⁹¹ *DZ*, V, p. 146, doc 655.

¹⁹² Înainte de anul 1266 nu se cunoaște vreun *ban Alexandru* în afară de *vice-banul* menționat în perioada 1252–59.

¹⁹³ *DZ*, V, pp. 395–397, doc 873.

¹⁹⁴ Paul I ŠUBIĆ de Bribir (l.r.) / Pavla Bribirskoga, Pavao I. ŠUBIĆ Bribirski (l.cr.) / *bribiri SUBICS I. Pál* (l.m.) [* ~1245; † 1.05.1312, Bribir].

¹⁹⁵ Trogir, HR.

¹⁹⁶ *DZ*, VI, pp. 43–44, doc 39 și 40.

¹⁹⁷ Zsoldos, 2011, p. 46.

¹⁹⁸ *AO*, III, pp. 429–431, doc 285: 25.11.1337 (sic!); Kállay, I, p. 125, doc 538: 2.12.1337.

capitlului bisericii din Eger se deplasează în teren pentru a transpune în fapt donația, dar se ridică obiecții din partea lui Henric, fiul lui Cosma și nepotul lui Chepan. Apoi, se ajunge la un proces, iar *Comes Paulus iudex curie* informează capitlul asupra sentinței la care s-a ajuns în prezența regelui. Actul judeului regal din **2.12.1337**, care conține toată povestea, îl menționează pe Elye¹⁹⁹ de 4 ori – *quondam Elye vicebani, Elyam banum, dote uxoris ipsius Elye bani și quondam Elye bani* –, iar de 3 ori el este indicat a fi fost *ban*²⁰⁰. În acest moment, nu știm *când / unde / cât timp* a fost vice-ban Elye²⁰¹ (i.e. Ilie, fiul lui Mihai de Vetes, *de genere* Kaplony²⁰²).

Chiar foștii vice-bani își arogau (nemeritat?!) titlul onorific de ban. De exemplu, *Egregius Osvaldus*²⁰³ a fost vice-ban de Mačva de două ori: 20.02.1443–9.02.1447 și 4.07.1449–7.11.1451²⁰⁴. Într-un document din **10.09.1445**, Nicolae de Ilok²⁰⁵, *inter cetera wayvoda Transilvanus, banus Machoviensis* (sb.m.) *ac Sicularum et Theme-siensis comes, necnon vicarius et capitaneus regni Hungarie generalis*, vorbește despre *egregii Oswaldi filii condan Georgii de Buchan vicebani sui Machoviensis* (sb.m.) *et capitanei castris Nandoralbensis*²⁰⁶. Deci, Osvald, fiul decedatului George de Bucsány, era vice-ban al banatului de Mačva și căpitan al cetății Beograd, în timp ce Nicolae de Ilok era ban. Dar el își semnează *manu propria* chiar întărirea propriului testament drept *Osvaldus Banus de Buczan*, iar înscrisul începe cu *Ego Osvaldus Banus de Bwczan et de Korlathkew comes Nitriensis* (**27.05.1456**)²⁰⁷. Un necunoscător ar crede că avem un *ban de Bucsány* (și de *Korlátkő*), dar, în fapt, trebuie să citim [*vice-*]banul *Osvald de Bucsány*, unde Bucsány este moșia sa principală. Numărul documentelor în care Osvald apare drept *banus* este mare și toate se referă la fosta sa calitate de

¹⁹⁹ Elyas, Elias (l.l.), Éliás, Illés (l.m.), Ilie (l.r.).

²⁰⁰ Numărul documentelor în care el apare drept *banus* este mai mare: *Elias bano* (1.09.1295; DL 96039, un act palatinal din timpul vieții sale); *Joh[ann]em filiu[m] Elye bani ... et Ladizlao fratre suo* (15.01.1312; A, I, p. 247, doc 229; DL 50646); testamentul văduvei lui *Elije Banij*, Clara, în fața vicarului din Satu Mare, Petru (13.01.(1310–'20, ~1317); DL 97773).

²⁰¹ Un înscris din anul **1273** îl indică pe Ioan, fiul lui Ilie, drept rudă (*cognati*) a mamei banului Ernye^a (DL 98307; Németh, 2008, p. 343, nr. 546). NÉMETH Péter avansează ipoteza că el ar fi fost un familiar al lui Alexandru^b, banul de Severin (1268) (*Ibidem*).

^a Ernye, fiul lui *Erdew*, *de genere* Akos (ban al Transilvaniei ~1258–'60; ban de Ozora și de So între 6/29.03.–29.05.1273).

^b karászi (Szabolcs) Sándor / Alexandru de (Nyír)Karász, fiul lui Drug.

²⁰² Kaplony nembeli Vetési Mihály fia: Illés (l.m.).

²⁰³ Bucsányi / Korlátkövi idősebb Osvát / Osvald (Sr.) de Bucsány / Korlátkő^a [* ~1400; † imediat după 27.05.1456, cetatea Korlátkő]; a aparținut neamului Hontpazmany, linia Szegi-Korlatkövi, a fost și castelan de Ilok (1449) și de Visegrád (1450–'51), comite de Bodrog (1451), 14.09.1454: *egregium Osvaldum banum de Bwchan castellanum de Themethwen et vicecomitem nostrum comitatus Nitriensis* (DL 102837); *vide* și Neumann, 2007, pp. 27–31.

^a azi, Bučany și Cerova, SK.

²⁰⁴ Engel, 2003a, *Bucsányi Osvát (Újlakié)*.

²⁰⁵ și Nicolae de Ujlak (l.r.), Újlaki Miklós (l.m.), Nikola Iločki (l.cr.) [* 1410; † 1477].

²⁰⁶ Neumann, 2007, pp. 171–172; DL 102827.

²⁰⁷ Neumann, 2007, pp. 178–179; DL 62594.

*vicebanus*²⁰⁸; îl găsim în două acte, date ambele **16.12.1450**, pe care le semnează drept *Oswaldus Banus de Budczan Vissegrad castrorum castellanus*²⁰⁹ și *Oswaldus de Budczan banus castrorum Wissegrad capitaneus*²¹⁰. Peste doar trei zile el se iscălește apoi drept *Oswaldus Banus de Buczan alias de Korlathkw castrorum Wyssegrad capitaneus*²¹¹. Testamentul întocmit în fața capitlului din Nitra (**30.04.1456**) ni-l indică drept *egregius Oswaldus Banus de Buchan alias de Korlathkw*²¹², apoi apare drept *Oswaldus Banus de Bwczan et de Korlathkew comes Nitriensis ... Oswaldus Banus de Buczan manu propria meam voluntatem bonam pro testamento*²¹³ în întărirea diatei anterioare (**27.05.1456**). Văduva sa, în propriul testament, apare drept *Dorothea relicta condam Oswaldi Ban dicti de Korlathkew*²¹⁴ (**21.06.1477**). În același document, ea se referă la fostul ei soț menționând calitatea de vice-ban a acestuia: *dominus et maritus meus, videlicet Oswaldus vicebanus Machoviensis* (sb.m.). Fiul său apare drept *egregio Stephano filio condam [Oswaldi] Bani de Korlathkw*²¹⁵, iar într-un alt act, datat circa **1465-'71**, la două decenii după moartea tatălui său, același fiu vorbește despre *pie memorie Ozwaldus Banus*²¹⁶.

9. Și în viața de zi cu zi

În septembrie **1256**, Andrei, comite de Varaždin, certifică schimbul de moșii între *Michaelis ... fratris magni Buzad bani* și *Lancredi filii eiusdem Buzad bani*²¹⁷.

La data de **28.03.1358**²¹⁸, capitlului din Zagreb înregistrează o tranzacție imobiliară; nobilul Toma, fiul lui Grigore, din districtul *Ryuche*²¹⁹ vinde, împreună cu fiii săi, Ioan și Nicolae, pentru suma de 100 de *marcas denariorum*, moșia sa numită *Konzka* către *domino Nicolao bano, filio Stephani de Lendua et filiis suis*. Magistrul *Nicolaus, filius Stephani, filii Hoholth, de genere Hahot*, a fost *Croatie et Sclavoniae banus* de două ori: 22.09.1345–6.07.1346 și 13.05.1353–22.02.1356. Peste 14 ani, la data de **8.11.1372**, magistrul Nicolae, fiul lui Paul, castelan de *Vynnicha*²²⁰, familiar

²⁰⁸ câteva din înscrisurile în care Oswald este indicat drept *vicebanus*: **20.02.1443** (DL 13706; capitlul bisericii bosniece), **9.02.1447** (DL 13706; document al lui Ioan de Hunyad), **4.07.1449** (DL 102833; donații făcute de Nicolae de Ilok în favoarea lui Oswald în fața judei curții, comitele Ladislau de *Palocy*), **7.09.1451** (întărirea unor donații în favoarea lui Oswald făcută de Nicolae de Ilok în fața capitlului din Buda); **fost vicebanus**: **8.07.1448** (DL 83074; în fața capitlului din Kő, îi se interzice lui Oswald procurarea și folosirea unor proprietăți), **12.03.1453** (DL 14655; Oswald îi reprezintă interesele lui Ioan de Hunyad în fața capitlului din Bratislava).

²⁰⁹ Neumann, 2007, p. 173; DF 243070.

²¹⁰ Neumann, 2007, p. 174; DL 48273.

²¹¹ Neumann, 2007, pp. 174–175; DF 242326.

²¹² Neumann, 2007, pp. 176–178; DL 62593.

²¹³ Neumann, 2007, pp. 178–179; DL 62594.

²¹⁴ Neumann, 2007, pp. 180–181; DL 102848.

²¹⁵ Neumann, 2007, p. 35, nota 175; DL 17836.

²¹⁶ Neumann, 2007, pp. 179–180; DF 240916.

²¹⁷ *DZ*, V, pp. 22–23, doc 555; *vide* și **Anexa II.A**, anul 1256.

²¹⁸ *AO*, VII, pp. 133–134, doc 71.

²¹⁹ Riucse, Rovische, comitat existent în sec. XI–XIV pe cursul mijlociu al râului Sava.

²²⁰ azi, Vinica, Varaždinska županija, HR.

al nobililor Ștefan, Ioan și Nicolae de *Lyndwa*, fiii decedatului domn Nicolae banul²²¹, cere să i se elibereze o copie după originalul prezentat de el în fața aceluiași capitolu.

Din deceniul opt al secolului al XIV-lea (1372/'78) a supraviețuit lista de socoteli ținută de către *Magister Nicolaus Pauli* pentru fostul ban al Bulgariei (1366–'69), Benedict HIMFY²²², care ne arată cum îl indicau pe acesta, în viața de zi cu zi, slujitorii lui la 3 (sau 9) ani după ce el ocupase *honorul de Banatus regni Bulgariae: Benedicti condam Bano (Benedict fostul ban) și domini Bani (domnul ban -de șase ori)*²²³. **29.04.1456:** judele curții regale, *Comitem Ladislaum de Palocz*²²⁴, îi dă lui *Ladislao filio Egidy de Janok*, pentru serviciile sale și pentru 700 florini de aur²²⁵, moșia Sfântul Laurențiu din comitatul Nograd, care a fost a lui *Nicolai de Salgo (sic!)*²²⁶, *filii q[uon]dam Simonis, filii Konie Bani, filii Thome de Zechen, wayuode Transsilvanus*, dar acesta a pierdut-o pentru că a bătut monedă calpă, iar regele i-a dăruit-o lui²²⁷. Regele, la cererea lui Ladislau de Janok, transcrie acest act și-l întărește (11.05.1456). Și după 90 de ani titlul de ban purtat de Konya își face loc în înscrisuri. Și ca un bonus, și titlul voievodal purtat de Toma²²⁸ este în aceeași situație. Deoarece cazul lui Nicolae, *zis Salgo*, este extrem de captivant, să zăbovim puțin și asupra lui²²⁹.

În lista demnitarilor din eschatocolul unui document regal, datat 29.01.1406, apar *Comite frank de Zechen filio condam konye Bani Judice Curie nostre ... Symone filio predicti condam Konye Bani Janitorum [nostrorum Magistri] ...*²³⁰. Konya de Szécsény²³¹, fiul lui Toma, *de genere Kacsics*²³², a fost ban al Dalmației și Croației (atestat 20.11.1366–28.10.1367) și a murit în anul 1367²³³. Cazul unicului fiu²³⁴ al lui Simion, *Nicolaus Salgoy dicto*²³⁵, *a fost unul dintre cele mai senzaționale evenimente*

²²¹ așa se citește corect *Stephani, Johannis et Nicolai filiorum condam domini Nicolai bani de Lyndwa*. Nu există ban de *Lyndwa* (i.e. Alsólendva)!

²²² HIMFI Benedek (l.m.).

²²³ Dani, Feneșan, 1975, pp. 145–152; *DB*, I, pp. 52–60.

²²⁴ Pálóci László (l.m.), Ladislau de Pavlovce^a (l.r.).

^a azi, Pálóc se numește Pavlovce nad Uhom, SK.

²²⁵ *septingentis florenis auri*; greșit în regesta în limba maghiară (600 *forint*).

²²⁶ în fapt, este vorba de *Nicolaus Salgoy dicto*, Nicolae, *zis Salgo*, și nu de Nicolae de Salgo.

²²⁷ DL 50299.

²²⁸ acesta a fost voievod între 25.07.1321 și 12.10.1342. Între 1330–'42 și comite de Arad, în 1330 comite de Csongrad.

²²⁹ sursa de inspirație a fost studiul lui ENGEL Pál din anul 1992 (Engel, 1992).

²³⁰ *HO*, II, pp. 173–180, doc 124; DL 42869.

²³¹ Nicolae, fiul lui Toma de Szécseny (Szécsenyi Miklós), apelat Konya (Kónya -l.m.) [† 1367]; stolnic al reginei (1327–'40), comite de Sáros și Szepes (1346–'49), Nógrád (1346–'50), Gömör (1354–'60), Pozsony (1360–'62), *Dalmaciae et Croaciae bani* (17.08.1366–2.12.1367) (după Engel, 1996, II, pp. 221–222).

²³² și Kacsik.

²³³ Engel, 1992, p. 16.

²³⁴ rămas în viață; celălalt, Toma, moare.

²³⁵ *Nicolae Salgoy dicto*^a *filio quondam Symonis filii [Konye]^b bani* (28.05.1422; *UB*, IV, pp. 158–160, doc 1908; p. 160). Dar, într-un document olograf, datat 28.08.1414, el s-a autonumit *magister Nicolaus fily Symonis fily ad Konye bani de Zechen* (DL 96866; *idem* un alt act (DF

din Ungaria lui Sigismund de Luxemburg²³⁶. Destinat unei cariere promițătoare, era unul dintre cei mai bogați baroni ai regatului, iar tatăl său²³⁷ și unchiul său fuseseră oameni de încredere ai lui Sigismund, conectat prin relații de rudenie cu potențații zilei (prin alianță inclusiv cu regele), a fost o mare surpriză atunci când congregațiile nobiliare comune ale comitatelor Nograd și Hont, întrunite la Gyarmat²³⁸ (3.11.1423) sub conducerea palatinului Nicolae de Gara "*cel tânăr*" (1402–'33), fratele mamei sale și cumnat prin alianță al regelui, l-au condamnat pe Nicolae pentru falsificare de monedă. ENGEL Pál avansează seducătoarea ipoteză că acesta ar fi fost ... primul colecționar de monede antice din Ungaria²³⁹! Regele nu l-a osândit la moarte, pedeapsă obișnuită pentru acest delict, dar i-a confiscat averile (<19.08.1424). Calic, Nicolae este găzduit de unchiul său din partea mamei, Ioan de Gara²⁴⁰, fost comite de Timiș și voievod de Ozora, care moare înainte de 1.09.1428. După 5 ani de aparentă liniște, încep problemele pentru văduva acestuia, prințesa Hedwiga de Masovia și continuă cele ale lui Nicolae. Cu ocazia dietei ținută la Bratislava (13.02.1434), regele Sigismund pronunță sentința²⁴¹ împotriva prințesei Hedwiga și a iubitului ei, Nicolae, acuzați de *libidinoso et detestabili incest* și de *venenosa et mortali intoxicacione*²⁴² a soțului prințesei, *Relicta Johannis filij olim Nicolai de Gara senioris*. Regele îl condamnă pe *Nicolao filio Symonis filij Konye Bani*²⁴³ de Zeechen la *Capitali sententia*, adică la exil²⁴⁴, iar pe Hedwiga la confiscarea tuturor proprietăților și perpetuă încarcerare într-un *Castro* al cumnatului ei, *fidelis nostri viri Magnifici Ladislai [de dicta Gara] Bani Machouiensis*. Rudele sale cele mai apropiate nu au crezut niciun moment acuzațiile regale și l-au susținut financiar în timpul exilului său, până în ultimul moment. Nicolae moare fără urmași la Veneția (19.01.1438). Testamentul lui indică netemeinicia acuzațiilor pentru care a fost judecat și condamnat. Contemporanii nu au reușit decât să urască pe cineva care era "*altfel*"²⁴⁵. Alte câteva exemple referitoare la același ban Konya:

207781) din anul 1413 unde întâlnim aceeași situație - *apud* Engel, 1992, p. 17, nota 10).

^a "Salgó" Miklós (l.m.); Nicolae, zis Salgo (l.r.).

^b nu pot să nu observ că numele strămoșului este omis dar nu și titlul acestuia.

²³⁶ The „case” of Miklós Salgai was one of the most sensational events of the era of King Sigismund in Hungary (Engel, 1992, p. 25).

²³⁷ cu un minor pas greșit (Engel, 1992, p. 16).

²³⁸ azi, Balassagyarmat, HU.

²³⁹ Engel, 1992, p. 26.

²⁴⁰ *de genere* Dorozsma, ramura Gara (*vide* Engel, 2003b, *sub voce* Dorozsma nem, 4. tábla: Garai (nádori ág)).

²⁴¹ *HO*, VII, p. 455–457, doc 408; DL 12678.

²⁴² sentința conține cele mai șocante acuzații, printre care și concubinajul lui Nicolae cu *Nobilis puella*^a Katherine, fiica lui Ioan de Gara și Hedwiga.

^a fiica nevârstnică (l.r.).

²⁴³ trecuseră deja 67 de ani de la moartea sa și el este încă prezent în documente.

²⁴⁴ *perpetuo Infidelitatis labe de dicto Regno nostro Hungarie duximus exulandum*.

²⁴⁵ la vremea aceea, Nicolae a fost un caz rarism printre baronii regatului, deoarece știa să scrie (chiar poezii de dragoste!) și să citească, avea o bibliotecă, colecționa monede antice, nu avea ambiții politice și era necăsătorit (Engel, 1992, pp. 25–26).

9.05.1396: regele Sigismund de Luxemburg schimbă castrele sale Chaktornya, Strigov, Rezi, Tátika cum castris Tapolchány, Bedenye etc. ale *virii Magnifici, Domini, Frank condam Vaj-uoda Transylvanus, et Simon pridem Iudex Curiae Regiae, filii scilicet Konye Bani de Zechen*²⁴⁶.

10.05.1402 (Visegrád): *Nos Comes Frank filius Konye Bani de Zechen Iudex Curie Sere-nissimi et magnifici principis Domini Sigismundi ...* judecă o cauză referitoare la *possessione Mohora in Comitatu Neugradiensi*²⁴⁷.

26.11.1405: în lista demnitarilor din eschatocolul unui act regal apare și *Comite Franck, filio quondam Konye Bani, Iudice Curie*²⁴⁸.

18.11.1412: *Capitulum Ecclesiae Orodiensis* transcrie un document al *condam Comitum Frank filii Konye Bani, de Zechen, tunc Iudicis Curiae Domini Sigismundi Dei gratia Incltyti regis Hungariae* din anul 1402²⁴⁹.

Putem vedea că pe oricât de înaltă treaptă a demnităților s-ar fi urcat urmașii, referința se face constant, și aproape exclusiv, la *Konya banul*. Nu cunosc vreun caz similar pentru un strămoș care fusese palatin²⁵⁰, de exemplu.

10. Ban ≡ prestigiu

Foștii bani, precum și familiile lor, se mândreau cu titlul de *banus* și îl aminteau constant și la mult timp după ce nu mai ocupau demnitatea respectivă. Rudele, copiii și nepoții, îi menționează cu acest titlu cu mult după ce o astfel de rudă era chiar decedată.

Menționatul deja ban Simion, ale cărui rude – fiu, nepoți și strănepot²⁵¹ – se prezintă în fața regelui Sigismund de Luxemburg la data de **25.06.1425**²⁵², este *de genere Pok*²⁵³ (Meggyesi, Mórighidai, Izdenci)²⁵⁴ și a fost ban general al regatului Dalmației și Croației²⁵⁵ (1369–'71)²⁵⁶. El este deja decedat la data de 20.10.1375, atunci când abatele Paul al mănăstirii Sfântul Mauriciu din Bakonybél menționează *bone memorie dominus Simon condam banus maritimus*²⁵⁷. Nu putem să nu observăm că Simion este încă menționat de rege cu titlul său după mai bine de jumătate de secol de la moartea

²⁴⁶ CD, X/2, pp. 490–494, doc CCLXXII.

²⁴⁷ CD, X/8, pp. 471–473, doc CCXLI.

²⁴⁸ CD, X/8, pp. 470–471, doc CCXL.

²⁴⁹ CD, X/5, pp. 367–368, doc CLXVII.

²⁵⁰ sau jude al curții regale, tezaurar, stolnic, paharnic, postelnic etc.

²⁵¹ ... *mag[istro] Johanne filio q[uon]dam Symonis Bani de Moruchhyda onera et gravami[n]a Nico[laus] et Symonis filios n[ec]non Mauricy filij p[re]fati Symonis nepote* (DL 99901).

²⁵² ZO, XII, p. 287, doc. 749; DL 99901.

²⁵³ și Puk.

²⁵⁴ vide Engel, 2003b, *sub voce* Pok nem. 1. tábla: Meggyesi (Mórighidai, Izdenci).

²⁵⁵ *Petro Zudar regni Sclavonie, Symone Dalmatie et Croatie ... banis* (17.02.1369; Apponyi, 1906, p. 194); *magnifici viri domini Simonis [filii] Maurjtii, regnorum Dalmacie et Crouacie generalis bani et comitis Jadre* (9.03.1371) (DZ, XIV, pp. 310–312, doc 228; p. 311).

²⁵⁶ desfășurată între 1347–'71, cariera lui este impresionantă: comite de Győr (30.12.1347–25.04.1359), de Saros (18.10.1350–5.09.1351), de Bakony (6.09.1351–1.07.1358), de Pozsony (11.12.1351–29.03.1360), de Zagoria (Varasd; 10.10.1360), de Maramureș (8.05.1363–11.09.1363; 5.08.1368), de Sătmăr (8.05.1363–30.11.1363; 1368), de Crasna (11.09.1363), de Ugocsa (11.09.1363; 1368) (Engel, 2003b, *sub voce* Meggyesi Simon).

²⁵⁷ Nagy, 1889, pp. 416–417, doc 291.

Să reținem echivalarea *banus maritimus* cu *regnorum Dalmacie et Crouacie generalis bani*.

sa²⁵⁸, iar descendenții săi se definesc prin referire la el și lipind titlul onorific de *ban* de numele său. Astfel, și ei își creșteau propriul prestigiu.

12.12.1378: într-un act emis de către *Georgius*, arhidiacon de *Patha* și vicar de Eger, se adevărește că în procesul pentru revendicarea pătrimii de față a bunicii sale, soția magistrului Andrei (*Andor*) de Terbes, fiica banului Paul, Ana, strănepoata (*pronepta*) banului Paul (*Paul bani*), fiica lui Merse de *Swyne* (Szinye) și mama lui Ștefan, fiul lui Nicolae Rozgony, a ajuns la o înțelegere (100 de florini de aur) cu moștenitorii banului Paul: Nicolae, fiul lui Nicolae de *Buthka*, Ioan și Lorand, fiii lui Vid de *Raska* și cu nepotul acestuia, Marcu, fiul lui Andrei, apoi Ioan, fiul lui Ioan de *Malcha* și Ioan, Ștefan, Petru, Ladislau și Andrei, fiii lui Paul de *Buthka*²⁵⁹. Și după circa 80 de ani, Ana, *pronepta Paul bani*, își menționează strămoșul amintind calitatea de ban a acestuia. Între 1280–'91, există 4 documente care-l menționează pe Paul, fiul lui Ștefan banul, *de genere* Gutkeled, ramura Sárovarmonostor, drept *magister*. În ultimul deceniu al sec. XIII, el ocupă o demnitate de *Banatus*, care l-a îndreptățit să poarte titlul de *banus*, fără ca să știm când, unde, cât timp a fost el ban²⁶⁰. Între ~1300 și 1378 există alte 5 documente, din care 3 cu caracter familial, care toate menționează descendenții lui Paul banul în relație cu acesta²⁶¹.

La data de **27.07.1423**, regele Sigismund de Luxemburg copiază și întărește un privilegiu (fals!)²⁶² al regelui Andrei al II-lea, din anul 1228, referitor la *possessionem Ozyag*, la cererea și în favoarea *fidelis noster Ladizkaus filius Nicolai filii Nicolai filii Pauli filii Laurencii filii Petri bani de Pukwr et de Ozyagh*²⁶³ (i.e. de Pekri și de Aszuágy). Petru de Pekri²⁶⁴, fiul lui Benedict, *de genere* Teteny, a fost ban al întregii Slavonii (*banus tocius Sclauonie*) în două rânduri: 1279–'80 și 1283²⁶⁵. Deci, și după

²⁵⁸ dar și în perioada intermediară (13.11.1400, când, în fața capitlului din Győr, fratele *Symon*, abate de *Libinio*, îi interzice magistrului Ioan, fiul banului Simon de *Moruchhyda*, să folosească râul *Rapcha* (DL 8598), ori în cadrul unui proces ale cărui acte emise de palatinul *Nicolaus de Gara* (11.01.1409) conțin menționări ale lui *Simionis bani* din anii 1378, 1379, 1389, 1405 și 1406 (CD, X/4, pp. 842–869, doc CDXXIII).

²⁵⁹ DL 66831.

²⁶⁰ cum tatăl său și toți frații săi fuseseră bani, am mari dubii că el a fost doar vice-ban.

²⁶¹ studiul urmează să fie publicat cu altă ocazie.

²⁶² actul este considerat a fi un fals – dar acest lucru nu are importanță pentru problematica studiată aici – de către KARÁCSONYI János (*hibás keltezése és belő tartalma* -Karácsonyi, III, p. 93) chiar dacă în anul 1423 acesta încă purta sigiliul cu șnur de aur al regelui Andrei al II-lea (*aurei sui autentici duplicis sigilli appensione roboratum* -Wenzel, 1884, p. 223, 7. 1432). Concluzia lui este acceptată de SZENTPÉTERY Imre, care susține că, după aspect, chiar și documentul din 1423 ar fi un fals (Szentpétery, 1923, pp. 144–145, doc 449).

²⁶³ ZO, X, pp. 389–399, doc 987; DL 146 și DL 99837.

²⁶⁴ PEKRI / PUKURI Peter (l.m.), Petar PAKRAČKI (sic!)^a (l.cr.); † ~1283–'86 (Karácsonyi, III, p. 95).

^a și *Pukur*, *Pewkur*, *Pewker*, *Pewkry*, poate *Pökri*, dar fără atestări documentare pentru Pakrački, forma sub care îi menționează istoriografia croată (Pálosfalvi, 2014, p. 15).

²⁶⁵ atestat 31.12.1279 și 11.05.1280; 24.06. (sic!)^a și 29.10.1283 (Zsoldos, 2011, p. 47, 345). În actul din **29.10.1283**, care consemnează o danie personală, el apare drept *Nos Petrus Banus tocius Sclauonie, Comes de Barana* (i.e. comitatul Baranya -n.m.) et [*Comes*] de *Gyrzynch*

140 de ani²⁶⁶, descendenții săi amintesc titlul de ban al strămoșului lor.

11. BANI & sigilii

Banii au folosit însemne sigilare pentru a autentifica documentele emise de ei²⁶⁷. De exemplu, într-un act uzual, datat **13.10.1375**, prin care este și atestat Nicolae de Gara "cel bătrân" drept palatin și jude al cumanilor, acesta amână un proces comun pentru data de 9.02.1376. Palatinul Nicolae de Gara specifică în cuprinsul documentului faptul că este nevoit să-l întărească cu *sigillo honorabili nostri Banatus (sigiliul onorabilului nostru Banat -tr.m.)*, deoarece sigiliul său palatinal nu era încă gata, fiind chiar atunci sculptat²⁶⁸. Nicolae de Gara a ocupat *honorul de Banatus Machoviensis* între 1359–'75²⁶⁹.

Pe aceste sigilii banii și-au înscris în clar demnitatea ori *honorul* pe care îl ocupau. De exemplu, la data de **13.01.1295**, *Stephanus banus, filius quondam Stephani comitis*, cu acordul doamnei sale și al feciorilor săi, comiții *Ladislawi. et Stephani*, dăruiește²⁷⁰ *monasterio fontis Sancte Marie*²⁷¹ *de Landestrost*²⁷² și bisericii *Sancte Marie de Landestrost* niște proprietăți, iar în danie el specifică că aceasta este întărită cu sigiliul său²⁷³. În 1882/3, Franz SCHUMI a oferit textul legendei acestui sigiliu sub forma:

+ S[igillum]. STEPHANI BANI T[ociu]S. SCLAVONIE²⁷⁴.

În 1897, THALLÓCZY Lajos credea că personajul este *III. Vodicsai István bán*²⁷⁵. Conform arborelui genealogic publicat de el și BARABÁS Samu, acesta era fiul lui *Stephanus, comes de Wodicha* și tatăl lui *Ladislaus, Nicolaus banus, Stephanus* și *Paulus magister*. ENGEL Pál nu acceptă această genealogie și îi indică drept feciori

(i.e. comitatul Gerzence -n.m.), iar documentul *Datum et actum est in Pukur (ÁÚO, 12, pp. 399–400, doc 328)*. PÁLOSFALVI Tamás îl indică greșit drept ban doar în perioada 1281–1283 (Pálosfalvi, 2014, p. 232).

^a există un înscris din **25.05.1283**^b în care el apare drept *Petrus banus tocius Sclauonie filius comitis Benedicti [magistri pincer]narum ... Petrus banus ... (ÁÚO, 12, pp. 386–387, doc 318)*.

^b *crastino Apostolorum Simonis et Jude*.

²⁶⁶ sau chiar mai târziu dacă documentul este un fals realizat *post 1423*.

²⁶⁷ nu sunt singurii.

²⁶⁸ ... *autem presentes cavitiam sigilli nostri palatinatus sigilio honorabili nostri Banatus fecimus consignari* (DL 41987).

²⁶⁹ Engel, 2003a, *sub voce* Macsói bán (banus Machoviensis); Garai Miklós, id[ös]: atestat 19.03.1359–22.02.1375.

²⁷⁰ Schumi, 1882/3, pp. 62–63, doc 25.

²⁷¹ mănăstirea *Fons Sanctae Mariae*, filială a abației Viktring de lângă Klagenfurt, a fost ridicată de către ducele Carintiei, Bernhard von Spanheim, în secolul al XIII-lea.

²⁷² Landstraß; azi, Kostanjevica na Krki, SL.

²⁷³ *fecimus sigillo nostro roborari* (Schumi, 1882/3, p. 63).

²⁷⁴ Schumi, 1882/3, p. 63; Blagay, 1897, p. CCLVIII: † *S · STEPHANI BANI · TOCIUS · SCLAVONIE*.

²⁷⁵ Blagay, 1897, p. CCLVIII.

doar pe banii István și Radoszló²⁷⁶. Hrvoje KEKEZ acceptă opinia lui Engel și indică o greșeală a lui Thallóczy²⁷⁷. El menționează că pe Ștefan îl găsim drept ban pentru prima oară la data de 20.04.1278 (*Nos Stephanus banus filius comitis St[ephani] de Vodyche*) și pe urmă, întreaga sa viață, până la moarte, a folosit acest titlu în documentele pe care le-a emis (1287, 9.02.1290, 31.01.1295)²⁷⁸. ZSOLDOS Attila nu oferă vreun István (i.e. Ștefan BABONIĆ²⁷⁹) drept ban al întregii Slavonii²⁸⁰ înainte de anul 1299²⁸¹, dar el nici nu indică vreun ban aici în perioada *post* 1.09.1294–*ante* 28.07.1298 (~3–4 ani!). Perioada *ante* 20.04.1278 este bine acoperită în lista banilor, care ar trebui amendată provizoriu²⁸² astfel:

1294: Radoslav²⁸³, fiul comitelui Ștefan BABONIĆ / atestat 1.09.1294.

1295: Ștefan, fiul comitelui Ștefan BABONIĆ / atestat 13.01.1295.

??? (nu știm!)

1298: Iacob "Pleșuvul"²⁸⁴, fiul lui Toma, *de genere* Borsa / atestat 28.07.1298.

La data de **22.09.1321**, la Zagreb, în memoria părinților lor²⁸⁵, *Nos Johannes, Georgius, Dyonisius et Paulus comites filii Stephani bani*²⁸⁶ dăruiesc abatelui și fraților din Ordinul Cistercian de la mănăstirea și biserica *Beate Virginis* de lângă *Landstroost* fosta *ecclesiam sancti Georgii apud Siherberg*²⁸⁷ *existentem*, pe care o posedă și

²⁷⁶ arborele genealogic al familiei ar trebui revizuit (*vide* și notele 277, 282); munca lui Thallóczy L. și Barabás S. are peste un secol vechime, iar Engel P. s-a concentrat mai ales pe perioada *post* sec. XIII.

²⁷⁷ cu amendamentul *Potrebno je naglasiti da pitanje rodbinskih veza zahtijeva podrobniju analizu, što zbog složenosti problema ne može biti urađeno na ovome mjestu. O tome će biti više riječi u nekom drugom radu.* (Kekez, 2008, p. 67, nota 39). Subscriem la această opinie^{276, 282}.

²⁷⁸ Kekez, 2008, p. 67, nota 43, cu bibliografia.

²⁷⁹ și Babonići, Babonegi, Babonezi, Babonezići, Babonezovići, Babonežići etc. *Vide* Engel, 2003b, *sub voce* Babonić (Blagaji).

²⁸⁰ Zsoldos, 2011, p. 48.

²⁸¹ dar și atunci este vorba de fiul lui Babunyg/Babonjeg. Babunyg/Babonjeg este fratele comitelui Ștefan și unchiul lui Ștefan de care discutăm aici.

²⁸² până la apariția studiului clarificator referitor la familia comitelui Ștefan. În cadrul acesteia mai există și un *Dionisie banul* menționat la 17.02.1284 (ca fiind deja decedat), în anul 1285 și la 7.03.1288. De fiecare dată el apare drept *Dyonisio bano*, ceea ce indică ocuparea demnității de *Banatus* înainte de 17.02.1284. El este fratele lui *Radizlaus banus tocius Sclauonie*, demnitate ocupată de acesta la 7.03.1288. Nici acest Dionisie nu este indicat în genealogia istorică a lui ENGEL Pál (Engel, 2003b, *sub voce* Babonić (Blagaji)), ori de către ZSOLDOS Attila în lista banilor Slavoniei (Zsoldos, 2011, p. 47). Asupra acestui subiect ne propunem să revenim cu altă ocazie.

²⁸³ Radislaus (l.l.), Radoszló (l.m.), Radoslav (l.cr.).

²⁸⁴ Kopasz (l.m.)

²⁸⁵ *karissimi patris nostri prenominati et domine matris nostre* (DZ, IX, p. 30, doc 22). Tatăl celor patru bărbați – i.e. Ștefan^a, fiul lui Babunyg/Babonjeg – a decedat între 1.03.1316 și 22.05.1317.

^a a fost ban al Slavoniei între 27.08.1310–1.03.1316 (Engel, 2003a, *sub voce* Szlavón bán (regni Sclavoniae banus)).

²⁸⁶ *comiti* Ioan, George, Dionisie și Paul, *fiii* [decedatului] Ștefan banul (tr.m.). Acest Ștefan banul este fiul lui Babunyg/Babonjeg.

o patronează pe cale de moștenire, cu toate utilitățile, pertinențele și apendicele sale²⁸⁸. Sigiliile primilor trei fii mai atâră de document și întipărirea sigilară ne relevă lucruri interesante²⁸⁹:

Ioan: + S[igillum] CITIS · · · · hA • FILII STEPANI BANI +

George: S[igillum] • C[ITIS] • GEORGII FILII STEFANI BABONIh.

Dionisie: S[igillum] • DIONISII • F[ilii] • STEFAN[i bani Scl.]ABONI[e] •

Fig. 2. Sigiliul comitelui Paul, fiul lui Ștefan banul²⁹⁰ (7.01.1336).

Sigiliul lui Paul nu a supraviețuit aici, dar îl regăsim legat de un alt document (Fig. 2), conform căruia, la data de 7.01.1336²⁹¹, la Wien, *Nos comes Jeorius, Dyonisius et Paulus fratres, filii quondam Stephani bani de Stenischnach, necnon heredes nostri* declară public credință lui *domini Alberti et Ottonis ducum Austrie, Styriae et Karinthie*²⁹². Aici se poate desluși foarte clar legenda²⁹³:

+ S[igillum] • COMITIS • PAVLI F[ilii]. STEFANI • BANI *

În 1893 și '94, în două studii publicate succesiv în revistele *Turul* și *Századok, PÓR* Antal a arătat că *Stephani bani de Stenischnach* (banul Ștefan de Steničnjak) a

²⁸⁷ Sonnenberg; azi, Žumberk, CZ.

²⁸⁸ *DZ*, IX, pp. 30–31, doc 22.

²⁸⁹ Blagay, 1897, p. CCLXIII.

²⁹⁰ după Pór, 1893, p. 179.

²⁹¹ Pór, 1894, p. 22.

²⁹² Albrecht al II-lea de Habsburg, *der Weise / Lahme* [* 12.12.1298, Habsburg; † 20.07.1358, Wien], duce al Austriei (1326–'58), al Stiriei (1330–'58) și al Carintiei (>1335).

Otto de Habsburg, *der Fröhliche* [* 23.07.1301, Wien; † 17.02.1339, Neuberg, Stiria], fraatele lui Albrecht al II-lea, cu care a fost împreună duce al Austriei și Stiriei (1330–'39) și al Carintiei (>1335).

²⁹³ Pór, 1893, pp. 179–180.

fost ban al întregii Slavonii în anul 1310 și i-a identificat greșit familia drept *Orsini-Blagaj*. Azi, știm că este vorba de BABONICS István / Ștefan BABONIĆ, atestat drept *regni Sclavoniae banus* între 27.08.1310 și 1.03.1316²⁹⁴, care a decedat înainte de 22.05.1317. Observăm că cel puțin doi, dacă nu cumva trei²⁹⁵, dintre cei patru feciori ai săi menționează pe sigiliile lor că sunt fiii lui. Doar George folosește în clar numele de familie.

De la magistrul Ștefan²⁹⁶, fiul lui Erney († ~1274²⁹⁷), *de genere Akos*, cunoaștem mai multe sigilii diferite. În anul 1281, *Magistro Stephano filio Ernei Bani de genere Akws* întărea un act, cu *sigilii nostri post plagam Thartarorum secundo renouati*, consemnat de capitlul bisericii din Eger referitor la stingerea unei judecăți cu Ladislau, Nicolae și Paul, fiii lui *Panyth Bani*²⁹⁸, referitoare la pământul ereditar numit *Myskowcz* al ultimilor²⁹⁹. În 1287, tot capitlul bisericii din Eger consemna donația pământului *Fulbarcha* de către *Magistro Stephano filio Erney bani de genere Akus* în favoarea comitelui *Alberto filio Johannis de Zuha*³⁰⁰. Și acest act era întărit de sigiliul lui. Din vremea în care era jude regal (1298–1300) avem:

1299: + S[igillum] • MAGISTRI • STEPHANI • JVDICIS • CVRIE
• DOMINI REGIS³⁰¹.

Sigiliul datează dintr-o perioadă în care regele Andrei al III-lea îl amintea drept *dilecto fidely et familiarly barrone nostro magistro Stephano filio Erney bani de genere Akus Judice curie nostre* într-un document prin care-l lua sub ocrotirea sa regală în schimbul eternei loialități a acestuia (1298)³⁰².

Un alt sigiliu, care a supraviețuit din perioada în care ocupă *honorul* de palatin (1301–'07), încă menționează³⁰³, în anul 1311, după ~37 de ani de la moartea tatălui său, faptul că el este fiul lui Erney banul († ~1274):

1311: + S[igillum] • STEPHANI • PALATINI • FILII • ERNEI BANI •³⁰⁴ (**Fig. 3**).

²⁹⁴ Engel, 2003a, *sub voce* Szlavón bán (*regni Sclavoniae banus*).

²⁹⁵ întregirea oferită de THALLÓCZY Lajos în cazul lui Dionisie este discutabilă; STEFAN [i bani Scl.] ABONI (Thallóczy) poate fi și STEFAN[I • B]ABONI[h.].

²⁹⁶ [* ~1267; † 1315]; comite de Borsod (1281) și de Gömör (1281) (demnități multiple), vis-tier al reginei (1293–'95), judele curții regale (1298–1300), palatin (1301–'07)^a, membru al aulei (1301, 1303, 1307), "mic-rege" (numai în comitatul Borsod a avut 50 de moșii și 5 cetăți) (Zsoldos, 2011, p. 312; Engel, 2003a, *sub voce* Ákos nb. Ernye fia István).

^a 5.04.1304: se intitulează *palatinus de Borsod* (AO, I, pp. 76–77, doc 70).

²⁹⁷ Kandra, 1884, p. 117. Amănunte despre Erney în studiul *Despre bani transsilvani* (Forțiu, 2017b).

²⁹⁸ Panyit, fiul lui Paul, *de genere* Miskolc a fost atestat drept ocupant al demnității de *Banatus* de Severin la 8.09.1270 (Zsoldos, 2011, p. 50).

²⁹⁹ *ÁÚO*, 12, pp. 346–347, doc 285.

³⁰⁰ *ÁÚO*, 12, pp. 460–461, doc 384.

³⁰¹ Kandra, 1884, p. 118–119, nota 5; p. 119; Nyáry, 1886, IV. Tábla, 28.

³⁰² *HO*, VI, pp. 431–435, doc 322.

³⁰³ **1304:** *Stephanus palatinus filius Ernebani* (sic!) *et Stephanus filius eiusdem qui pro se et pro omnibus alijs fratribus suis ...* (AO, I, pp. 89–90, doc 82).

1304: *Stephanus palatinus filius Erney bani* (*Ibidem*, pp. 90–92, doc 83).

În prima zi a lunii august **1313**, în *congregatione regni*, ținută la Buda de către regele Carol Robert de Anjou, printre puținii participanți se numără și nepotul lui Erney banul. În izvod numele tatălui său nu este amintit, dar se indică numele bunicului și titlul său onorific: *Stephano filio [Stephani] quondam palatini filii Erney bani*³⁰⁵.

La data de **30.03.1325**, judele curții regale, *comes Alexander*, încă amintește de palatinul *magistrum Stephanum filium Erney quondam bani de genere Akws nomine*³⁰⁶.

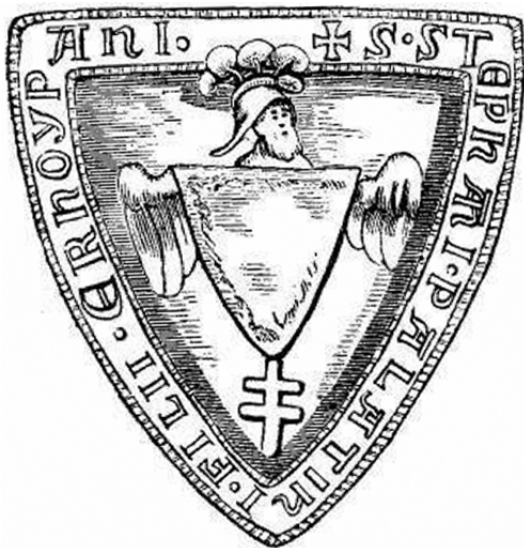

Fig. 3. Sigiliul lui Ștefan, fiul lui Erney banul (1311).

Concluzie: titlurile onorifice de *banus* nu se regăsesc doar în corpusul documentelor.

12. Accidente

Cu ocazia dăruirii lui *Rolandus Banus, de genere Ratolth* de către regele Ștefan al V-lea (**13.06.1270**), în lista demnitarilor din eschatocolul diplomei regale apare, primul, imediat după fețele bisericești, *Ioachino Bano*. Abia apoi sunt menționați palatinul, judele curții, vistierul, voievodul transilvan etc.³⁰⁷. Până la acea dată nu există vreun Ioachim atestat drept ban. În același an, Ioachim apare drept ban și vistier într-un alt document (fals!)³⁰⁸. După mai bine de un an, **20.08.1271**, aflăm că este vorba de *Joachinus banus tocius Sclauonie*³⁰⁹. În fapt, actul din 1270 este prima atestare a lui Ioachim, fiul lui Ștefan, *de genere Guthkeled*, drept ban al întregii Slavonii³¹⁰. În acest

³⁰⁴ Kandra, 1884, p. 118–119, nota 5; p. 119; Nyáry, 1886, p. 53 (cu o descifrare *ERNOYPANI*); *Ibidem*, IV. Tábla, 29.

³⁰⁵ Engel, 1988, p. 104, nota 65; DL 33568. Fostul palatin Ștefan, *filis Ernebani*, face o donație, împreună cu *nomilis domina consors nostra*, la data de 15.08.1313 (DL 1835).

³⁰⁶ *AO*, II, pp. 185–188, doc 166.

³⁰⁷ ordinea nu ne spune nimic pentru că ea este nefixată.

³⁰⁸ Szentpétery, 1943, pp. 101–102, doc 2073.

³⁰⁹ *DZ*, VI, pp. 602–603, doc 52.

³¹⁰ Zsoldos, 2011, p. 46.

caz avem doar o simplă omisiune accidentală, azi i-am spune eroare materială, de care se face vinovată cancelaria regală, prin care locația demnității de *Banatus* ocupată de Ioachim nu a mai fost consemnată.

O situație similară se regăsește într-un izvod³¹¹ reconstruit de către Tadija SMI-ČIKLAS, datat de către acesta la *sfârșitul anului 1229*, unde îl găsim pe *Jula bano et comite Supruniensi* în lista demnitarilor consemnați în eschatocol. Gyula "Magnus", *de genere* Kan, a fost ban al întregii Slavonii³¹² între 1229³¹³–'35 și comite de Sopron între 1228–'30. Tot Gyula este în aceeași situație într-un act emis de către *Colomanus dei gracia rex Rutenorura, dux tocius Sclauonie* în 1232³¹⁴ și într-un altul din anul următor³¹⁵; locația *Banatusului* nu este menționată, chiar dacă exista deja o demnitate *Banatus Zeuriniensis* din anul 1228. Acest fapt a făcut-o pe Maria HOLBAN să creadă greșit că primul ban de Severin, atestat documentar în anul 1233, nu ar fi fost Luca, ci *Jula* (Gyula)³¹⁶!

Documentele oferă și alte **omisiuni-surpriză**; de exemplu, lista demnitarilor din eschatocolul unui zapis regal din **24.10.1336** îl indică pe Nicolae³¹⁷, fiul lui Osli, *de genere* Osli, ramura Ostfi (asszonyfalvi)³¹⁸, atestat drept deținător al *honorului* de *Banatus* de Mačva între 14.05.1335–8.07.1339³¹⁹, drept *Nicolao [bano] de Machow*³²⁰. Și cazul nu este singular.

Dar aceste situații³²¹ nu au nimic de-a face cu cea întâlnită în timp ce Andrei, viitorul rege Andrei al II-lea, era duce al *Dalmacie, Chroacie Chulmeque*. De exemplu: **15.01.1200**: *Andreas dei gracia Dalmacie, Chroacie Chulmeque dux in perpetuum* donează un pământ existent în *ducatus*, care a fost a lui *Jerosa*, mort fără urmași, lui *Baranus Zagradiensis decanus*. Printre martori (*vero jobagionum*) se numără și *Nicolaus banus*³²². Nu este singurul act în care apare *Nicolaus banus* drept martor în dip-

³¹¹ *DZ*, III, pp. 320–324, doc 283.

³¹² și nu primul ban de Severin, după cum greșit consideră Maria HOLBAN (Holban, 1981, p. 56). Asupra acestei identificări eronate vom reveni.

³¹³ atestat chiar prin acest înscris (Zsoldos, 2011, p. 44).

³¹⁴ *DZ*, III, p. 369, doc 323.

³¹⁵ acum cu un *Colomanus dei gracia rex et dux tocius Sclauonie* (*DZ*, III, pp. 422–423, doc 367). Printre ceilalți martori se numără și fiul său, Gyula, magistrul tezaurar (*Jule bani, filiorumque eiusdem, Jule magistri thauarnicorum -Ibidem*).

³¹⁶ Holban, 1981, pp. 56–57.

³¹⁷ Ostfi Miklós (l.m.).

³¹⁸ Engel, 2003b, *sub voce* Osli nem 3. tábla: Ostfi (asszonyfalvi).

³¹⁹ Engel, 2003c, *sub voce* Macsói bán (banus Machoviensis).

³²⁰ *AO*, III, pp. 290–298, doc 203.

³²¹ documentele oferă tot felul de surprize; de exemplu, lista demnitarilor din eschatocolul unui act regal din 24.10.1336 îl indică pe Nicolae, fiul lui Osli, *de genere* Osli, ramura Ostfi (asszonyfalvi; Ostfi Miklós -l.m.)^a, ban de Mačva între 14.05.1335–8.07.1339^b, drept *Nicolao [bano] de Machow* (*AO*, III, pp. 290–298, doc 203). Și cazul nu este singular.

^a Engel, 2003b, *sub voce* Osli nem 3. tábla: Ostfi (asszonyfalvi).

^b Engel, 2003b, *sub voce* Macsói bán (banus Machoviensis).

³²² *DZ*, II, pp. 353–354, doc 326.

lomele de danie ale ducelui Andrei. Cu un an înainte el a fost numit de către regele Emeric ban al Slavoniei și comite de Zala³²³. După un intermezzo, când apare drept ban Benedict (1199–1200), Nicolae revine în funcție (atestat 15.10.1200). Niciărui ban prezent în lista demnitarilor, din eschatocolul diplomelor emise de către ducele Andrei, nu i se specifică locația demnității de *Banatus*³²⁴. Mai mult, și în diplomele emise după ce acesta devine rege (29.05.1205) locația lipsește; pare și normal deoarece nu exista decât un singur ban și nu apăruse încă nevoia stringentă a diferențierii. Cu toate acestea, fără a exista încă mai multe demnități de *Banatus*, în anul 1220, regele Andrei al II-lea amintește, în *naratio* al unui act de danie, episodul orfanei de viță nobilă, *Ahalyz*, care a venit, ca și *puella*, în slujba reginei Iolanda³²⁵ de Courtenay (1215–'33), din Franța în Ungaria și s-a căsătorit aici cu *nobilibus Botez* și care pentru serviciile ei a fost răsplătită cu un pământ al reginei, de 60 de pluguri, numit la acea vreme *Widhor*, din comitatul *Wolkou*, încă înainte ca regele să fie plecat în *Grecia* (!) și a fost pusă în posesie de către Atyusz³²⁶, în vremea aceea ban al Slavoniei³²⁷ (*Ochiuz tunc temporis Sclauonie banum*)³²⁸. Acum, regele, la cererea lui *Ahalyz* și la rugămintea reginei, și având în fața ochilor săi dedicarea ei neobosită pentru fiul său Andrei [* ~1210], îi oferă acesteia pământul respectiv perpetuu și cu drept inalienabil, astfel încât soțul ei să nu aibă niciun drept (*nullam iurisdictionem*) asupra acestuia și ea să poată face ce vrea cu el, după cum va dori. În lista demnitarilor din eschatocolul daniei se regăsește același *Ochiuz curiali comite regine, bano et comite Worostiensi*. Aici *bano* nu este un titlu onorific deoarece Atyusz, fiul lui Atyusz, *de genere* Atyusz chiar ocupă în acel moment demnitatea de *Banatus totius Sclavonie*.

13. Fiul banului ca nume de familie

Legătura titlului onorific cu un fost ocupant al demnității/*honorului* a fost atât de puternică încât, în timp, acesta s-a transformat în nume de familie. În limba maghiară Bánffy / Bánfi nu înseamnă altceva decât *fiul banului* și putem găsi în documentele de epocă urma lui atunci când numele strămoșului este omis, dar nu și titlul acestuia:

11.03.1420, Buda: în fața *comes Petrus de Peren iudex curie*, se judecă cauza dintre *nobili domina Clara vocata, consorte Ladislai de Blagay* și *nobilem dominam Iustina vocatam, relicta Iohannis filii condam bani de Alsolyndua*, Ioan, castelan de Buda și Paul, *vilicus* al moșiei numită *Mumer*. Atât în document, cât și pe *dorso*, se face menționarea *filii condam bani de Alsolyndua*³²⁹. Știind că a existat familia Bánfi de Alsó-

³²³ În opinia lui ZSOLDOS Attila, Nicolae, asemeni lui Benedict, a fost *Imre király bánja / banul regelui Emeric* (tr.m.; Zsoldos, 2011, p. 42, nota 303, 305).

³²⁴ *DZ*, II, pp. 355–356, doc 328; p. 357, doc 330; *Ibidem*, III, pp. 17–18, doc 14.

³²⁵ în document *Yoles* (*DZ*, III, p. 183).

³²⁶ Atyusz, fiul lui Atyusz, *de genere* Atyusz a fost ban al Slavoniei și comite de Somogy în anul 1214 și în perioada 1220–'22, când este și comite de Varasd (1220) și *curiali comite regine* (1219–'21) (Zsoldos, 2011, p. 43–44).

³²⁷ Un an mai târziu îl întâlnim pe același Atyusz drept *banus Dalmatie et Chroatie* (*DZ*, III, pp. 202–203, doc 176).

³²⁸ *DZ*, III, pp. 183–184, doc 157.

³²⁹ Kumorovitz, 1987, p. 45, doc 760; DL 10898.

lendva, *de genere* Hahot, este destul de lesne să-l identificăm pe Ioan. Magistrul Ioan, soțul lui HAGYMÁS Juszina, prezent în documente între 1377–1405, a fost fiul lui Ioan [† <25.04.1396]³³⁰, ban al Slavoniei, împreună cu fratele său, Ștefan, între 18.03.1381–1.08.1385. Astfel că putem reconstitui fără teamă *Iohannis filii condam [Iohannis] bani de Alsolyndua*. În aceeași familie mai găsim un exemplu; conventul bisericii *Sanctus Salvatoris de Kapornok* consemnează³³¹, la **22.02.1435**, mărturia lui *Gregorius Magnus, civis de Sarwar*, privitoare la Laurențiu de *Bwcha*, familiar al *egregiorum Stephani et Pauli filiorum condam Stephani filii bani de Alsolyndua*. Paul și Ștefan au fost fiii magistrului Ștefan, fratele lui Ioan³²⁹, astfel încât recompunerea este lesnicioasă: *Stephani et Pauli filiorum condam Stephani filii [Iohannis] bani de Alsolyndua*.

Capitulum ecclesiae Transsiluvanae emite un act³³², datat **28.05.1422**³³³, în care apare *Nicolae Salgoy dicto filio quondam Symonis filii [Konye de Szécsény] bani*, caz care a fost deja amintit.

La **25.06.1435**, capitulul bisericii din Oradea consemnează *protestationis et prohibitionis* înaintat de abatele Anton, de la mănăstirea *beatae Mariae virginis* din *Clusmonostra* (Cluj-Mănăstur), prin intermediul lui *Georgius de Zomordok*, referitor la doi iobagi ai *egregius Stephanus filius Ladislai filii quondam bani de Lossoncz, Andorman sartorem*³³⁴ și *Johannem Hoofgreph* din *Regen* (Reghin), care au construit o moară pe pământul *Abafaya* (Apalina) de lângă *fluvio Morosy* (Mureș)³³⁵ și au ocupat mare parte din terenul arabil al moșiei *Abafaya*, care aparține mănăstirii³³⁶. Un an mai târziu, la 9.05.1436, cazul ajunge în atenția *Lorandus Lepes de Waraskezi vice-vaivoda Transsiluvanus*³³⁷. În aceeași lună, pe 31.05.1436, Regele Sigismund îi scrie, din *Znoymae partium Morauiae*, aceluiași *fideli nostro egregio Stephano filio quondam Ladislai filii bani de Lossoncz* într-o altă speță³³⁸. De fiecare dată se consemnează aceeași formulă *Ștefan de Lossoncz, fiul decedatului Ladislau, fiul banului*, cu Ladislau fiu al banului. Genealogia istorică³³⁹ ne arată că Ștefan, viitor comite al secuilor (1440–'41), a fost fiul magistrului Ladislau, care a fost fiul lui Dionisie, ban al Croației (1387–'90) și strămoșul familiei Bánfi de Losonc (losonci Bánfi). Deci, reconstituirea este *Ștefan de Lossoncz, fiul decedatului Ladislau, fiul lui Dionisie banul*.

³³⁰ Engel, 2003b, *sub voce* Hahót nem 3. tábla: Bánfi (alsólendvai).

³³¹ Kumorovitz, 1987, p. 225, doc 1091; DL 12669.

³³² UB, IV, pp. 158–160, doc 1908; p. 160.

³³³ *octavo die festi ascensionis domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo vigesimo secundo; ascensionis domini* este joia dinainte de *Exaudi (Domine)*, care este a șasea duminică după Paști. În anul 1422, Paștele a fost sărbătorit la 12 aprilie. Cum *Exaudi (Domine)* a căzut pe 24 mai, este vorba de 21 mai, iar a opta zi a sărbătorii este 28 mai (se numără inclusiv ziua respectivei sărbători).

³³⁴ croitor (l.r.).

³³⁵ și azi există aici Canalul Morii.

³³⁶ UB, IV, pp. 576–577, doc 2235.

³³⁷ UB, IV, p. 602, doc 2259.

³³⁸ UB, IV, p. 603–604, doc 2260.

³³⁹ Engel, 2003b, *sub voce* Tomaj nem 4. tábla: Losonci Bánfi.

Fiecare din cele trei exemple alese aleator se referă la una din cele 6 familii existente în Ungaria medievală, care au purtat numele de Bánffy / Bánfi, iar 5 din acestea aparțin unor neamuri diferite:

-alsólendvai Bánffy, *de genere* Hahot, stinsă în anul 1644; strămoșul ei este *Magister Nicolaus, filius Stephani, filii Hoholth, Croatiae et Sclavoniae banus* (1343-'46, 1353-'56);

-losonczi Bánffy, *de genere* Tomaj, stinsă în 1950; apare la începutul sec. XV prin căsătoria lui Ladislau de Losonc cu Sara Bánffy de Alsólendva *de genere* Hahot;

-felsőlendvai Bánffy, *de genere* Gutkeled, ramura Amade, stinsă în 1357; strămoșul ei este Nicolae, ban al Slavoniei (1323-'25);

-nagyimihályi Bánfy (Priorfi), *de genere* Kaplyon (Kaplon); strămoșul este "Ungi" Albert, ban al Croației (1419-'26);

-tallóci / váraljai Bánffy; în a doua generației cunoscută a familiei au fost 3 bani: Matko al Slavoniei (1435-'45) și Croației (1436-'45), Frank al Severinului (1436-'39), Croației și Slavoniei (1444-'46), Petru (Perko) al Croației (1437-'52);

-bálványosi Bánffy, *de genere* Laczk; prea puține lucruri știm despre această familie.

Un caz interesant este reprezentat de către **prezbiterul Vitalis** (sec. XII-XIII). Într-un document scris chiar de către *Bernardus Ragusinus archiepiscopus*, la data de **4.05.1195**, apare *Vitalis de Bano matricis ecclesie presbiter*³⁴⁰. În acest caz, *de Bano* este localitatea de origine a lui Vitalis, paroh al bisericii Sfântul Petru *veteris*³⁴¹ din Zadar și notar³⁴² în aceeași localitate³⁴³. Peste mai bine de un deceniu, în luna iulie a anului **1208**, el apare drept martor al testamentului lui *Michael Cernesce*, fiul lui *Mannane*: *† Ego presbyter Vitalis Bani*³⁴⁴ *testis sum*³⁴⁵. "*de Bano*" s-a transformat în *Bani*, dar înțelesul este același; *originar din localitatea Bana*. Fenomenul nu este unic: **10.07.1248**: în privilegiul cetățenilor nobili din *Veglia*³⁴⁶ îi întâlnim și pe *Stephanus de Bano* și *Banus filius Bore*, ambii aparținând de *progenie Subinich* (probabil *neamul Zubinić* după Tadija SMİČIKLAS)³⁴⁷. Dacă Ștefan este *originar din localitatea Bana*, fiul lui Bore se numește *Banus*, iar titlul a devenit prenume.

³⁴⁰ DZ, II, pp. 271-273, doc 255.

³⁴¹ **8.11.1204**: *Vitalis plebani sancti Petri ueteris* (DZ, III, p. 44, doc 41).

³⁴² **18.02.1206**: *Vitalis sancti Petri ueteris plebanus et iaderensis notarius* (DZ, III, pp. 55-56, doc 51).

19.06.1209: *ego Vitalis sancti Petri ueteris plebanus et Jadrensis notarius* (DZ, III, p. 83, doc 73).

³⁴³ **21.03.1209**: [*ego*] *Vitalis sancti Petri uet[er]is plebanus et Jadrensis notarius* (DZ, III, pp. 81-82, doc 71).

³⁴⁴ **17.06.1190**: printre cei care jură să respecte tratatul de pace dintre *domini comitis Mirosclau*^a și raguzani se numără și raguzanul *Vrsus Bani* (DZ, II, pp. 244-247, doc 230; p. 246, col. I, poziția 21).

^a i.e. Mirosclav ZAVIDOVIĆ, "marele cneaz Mirosclav", a condus Zahumlje (Hum) între 1168-'99.

³⁴⁵ DZ, II, pp. 78-79, doc 68.

³⁴⁶ azi, insula Krk, HR.

³⁴⁷ DZ, IV, pp. 356-359, doc 318; *Ibidem*, p. 357, nota 7.

La confluența sec. XIII–XIV, *Banul Paul*¹⁹⁴ *era atât de faimos pentru onoarea lui de ban, că fiii și urmașii lui erau numiți Banići (Banich[us]) Paulus, Banich[us] Mladinus*³⁴⁸, specifica Vjekoslav KLAİĆ în anul 1897. Dar această "poreclă" nu a prins și nu s-a transformat în nume, astfel că, în anul 1456, într-un zapis emis la Knin, *Jacobo de Berberio* specifică că este *filius bone memorie comitis Pauli de genere Subich*³⁴⁹ (i.e. Šubić), iar azi familia este cunoscută după acest nume.

Să mai menționăm doar și faptul că unii dintre bani vor deveni ori vor fi menționați la un anumit moment drept strămoși ancestrali ai unor neamuri³⁵⁰:

1222: *Martinum, filium Mochou de genere Beli Bani*³⁵¹ / *Martin, fiul lui Mochou, din neamul banului Belus*³⁵². Belus a purtat titlul de ban în perioada ~1146–'56 și în anul 1163³⁵³.

În trei ocazii, diferiți membrii ai neamului fac referire la un *Borić banul*³⁵⁴, care devine strămoșul lor ancestral:

20.07.1244: Bela donează proprietățile *Dyacou* și *Bleznam* din comitatul *Vulko* episcopului bosniac, iar prima se învecina cu pământul numit *Tunnicha* deținut de *Tolys cum fratribus et cognatis generationis Borich* (i.e. Borić -n.m.) *bani*³⁵⁵.

1248: *Odola, Chelk et Bouch filij Bouch de genere Bouch* (i.e. Borics -n.m.) *Bani*³⁵⁶. Odola, Chalk (Chelk) și Borić sunt feciorii lui Borić, probabil fiul lui Odola³⁵⁷, care poate fi identic (dar nu avem dovada documentară) cu cel menționat drept *Borych bani*, părinte a lui Ștefan, la data de 27.08.1250³⁵⁸.

2.06.1258: capitlul din Székesfehérvár consemnează testamentul stăpânei (*domina Rosa relicta [vidua] Comitis Detmari de genere Borich*³⁵⁹ *Bani*³⁶⁰. Decedatul Detmer (Dietmar?), fiul lui Odola a avut probabil un frate, Borić (*vide supra*).

.12.1294: *Magistri Egidij, filij Magistri Gregorij de genere Thome Bani*³⁶¹. Menționarea este interesantă deoarece știm că Toma, fiul comitelui Macarie, a aparținut neamului Monoszlo.

³⁴⁸ *Ban Pavao bio je po svojoj banskoj časti tako znamenit, da su se njegovi sinovi i potomci (kao sinovi i potomci bana) prozvali Banići (Banich[us]) Paulus, Banich[us] Mladinus* (Klaić, 1897, p. 39).

³⁴⁹ Klaić, 1897, p. 40.

³⁵⁰ Kristó, Makk, Szegfű, 1974, p. 3.

³⁵¹ *RV*, p. 278, Nr. 330. (231.).

³⁵² *DIR*, C. Tr, I, p. 128, [nr.] 330.

³⁵³ Zsoldos, 2011, p. 41.

³⁵⁴ poate fi vorba de Borić, ban de Bosnia (~1154); filiația este acceptată de KARÁCSONYI János și respinsă de ENGEL Pál (Karácsonyi, I, p. 264 cf. Engel, 2003b, *sub voce* Borics nem 1. Podversai); *vide* și Karbić, 2005.

³⁵⁵ *DZ*, IV, pp. 236–240, doc 208; p. 237.

³⁵⁶ *ÁÚO*, 7, pp. 260–261, doc 181.

³⁵⁷ *vide* Engel, 2003b, *sub voce* Borics nem 1. Podversai și Borics nem 3. Töredékek.

³⁵⁸ *Stephanus filius Borych bani* (*DZ*, IV, pp. 424–425, doc 368). Aici avem clar folosirea titlului onorific de ban.

³⁵⁹ greșit *de genere Bouch* la FEJÉR György (*CD*, IV/2, pp. 469–471), cu preluări ulterioare.

³⁶⁰ *ÁÚO*, 11, pp. 453–454, doc 314.

1296: *comes Chaba et magister Band frater eiusdem de genere Oghus* (i.e. Ochuz / Atyusz -n.m.) *bani*³⁶². *Chaba* și *Band* sunt doi dintre cei trei feciori ai lui Band de Almad³⁶³, care a fost probabil nepotul de frate al lui Atyusz, fiul lui Atyusz, *de genere* Atyusz, ban al *totius Sclavonie* în anul 1214 și în perioada 1220–'22³⁶⁴.

1302: atunci când transferă dreptul de patronaj asupra mănăstirii benedictine a Sfintei Treimi din Siklós către conventul cistercian al Sfintei Cruci din Austria, *Magistrul Petru, fiul comitelui Nicolae de Siklós*³⁶⁵ se auto-numește *din neamul Marelui Gyula banul (Magni Jule Bani)*³⁶⁶. Gyula "Magnus", *de genere* Kan, a purtat de trei ori titlul de *banus* al *totius Sclavonie* (1213, 1219 și 1229–'35)³⁶⁷.

21.03.1337: comitele Ștefan căpitanul, din neamul lui Borich banul³⁶⁸, îi scrie regelui Carol Robert de Anjou.

14. Încheiere

Din secolul al XIII-lea, documentele medievale ale regatului ungar sunt pline de personaje care poartă cu obstinație titlul onorific de *banus*. Din păcate, nu știm *cum* de apare dreptul/cutuma de-al deține toată viața. Regii îl onorează, chiar și în cazul infidelilor, celelalte autorități laice și ecleziastice ale regatului îl respectă, iar familiile îl folosesc pentru a-și crește statutul social până la a și-l adopta ulterior drept nume de familie, iar câteodată purtătorul devine și strămoș ancestral³⁶⁹. Menționarea titlului onorific de *banus* poate fi folosită în cercetare drept criteriu metodologic pentru clarificarea unor realități istorice obscure³⁷⁰. În final, un lucru trebuie să fie foarte clar:

Axiomă: toți³⁷¹ cei care poartă onorific titlul de *banus* au și ocupat anterior demnitatea/honorul de *Banatus*.

³⁶¹ *ÁÚO*, 12, pp. 557–559, doc 452. Nu știm cu exactitate *când, unde* și *pentru cât timp* a ocupat demnitatea de *Banatus* comitele Toma, fiul comitelui Macarie, *de genere* Monoszlo^a. Asupra acestui aspect vom reveni.

^a Monoszló nembeli Makariás fia Tamás (l.m.).

³⁶² *HO*, V, pp. 78–80, doc 66; DL 86882.

³⁶³ Almádi Bánd, Atyusz nembeli Dénes fia Bánd (l.m.); *vide* Engel, 2003b, *sub voce* Atyusz nem.

³⁶⁴ Zsoldos, 2011, p. 43–44.

³⁶⁵ azi, în Baranya megye, HU.

³⁶⁶ *Magister Petrus, filius Comitis Nycolai de Schuklos, ex progenie Magni Jule Bani* (CD, VIII/7, pp. 33–34, doc VII).

³⁶⁷ Zsoldos, 2011, pp. 43–44.

³⁶⁸ *comes Stephanus capitaneus generacionis Borich bani* (DZ, X, p. 306, doc 233).

³⁶⁹ în afară de cazurile citate aici, să menționăm și zvonul, care circula în epocă, precum că regele Ioan I Zapolya (1526–'40) ar fi fost descendent al banului Borić (Fine, 2006, p. 254).

³⁷⁰ spre exemplificare, *vide* studiul *Despre bani transsilvani* -Fortiu, 2017b.

³⁷¹ cu o singură excepție, vice-banii.

ANEXA I: *Oslu bano de Zeureno* (1240)

Banul Osl de Asszonyfalva¹ aparține de a doua generație cunoscută a neamului Osl². Asupra originii acestui *gens* s-au emis cele mai diverse ipoteze.

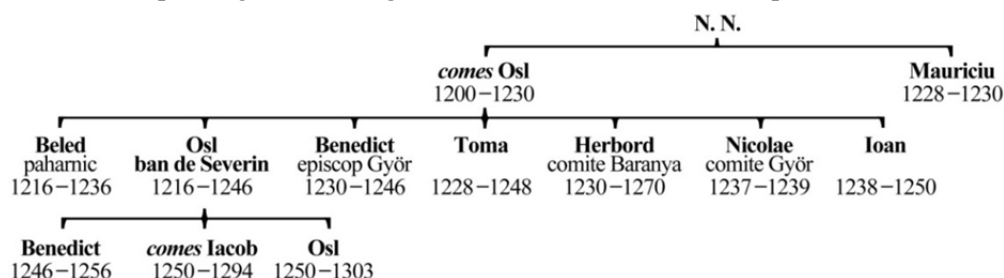

Fig. 1. Reconstituirea arborelui genealogic al începuturilor neamului Osl³.

La sfârșitul sec. XIX, NAGY Iván îi credea unguri, iar PÓR Antal slavi din sud⁴. NAGY Géza a susținut imediat originea lor pecenegă și s-a angajat într-o polemică cu PÓR Antal în paginile revistei *Turul* în anul 1891⁵. Dând puternic cu băta-n baltă, în 1933, Nicolae DRĂGANU susținea că *numele multor Cumani nu se pot explica satisfăcător, decât din românește, [precum] Oslu sau Osul ...*⁶, opinie la care subscrie implicit și Gheorghe POPA-LISSEANU⁷. În 1990, GYÖRFFY György susține originea pecenegă⁸ – numele *Oslu* ar însemna *búza/grâu, gabona/cereale, grâne, bucate* – și aduce în discuție mențiunea din *Chronicon pictum Vindobonense*, unde se povestește cum un *princeps milicie paganorum nomine Osul, qui fuit serviens Gyule, duces Cunorum*⁹, care ar fi atacat Ungaria pe vremea regelui Solomon, probabil în anul 1068¹⁰. Dar pe filiera incertă *Osul* ≡ *Oslu* nu se poate ajunge prea departe, mai ales că documentele indică și *Ost(h)* drept formă (inițială?) a numelui¹¹. Dar aceste considerații au prea puțină importanță în contextul care ne interesează aici.

¹ Asszonyfalva (1937–'39); azi, Vasasszonyfa, Vas megye, HU.

² Karácsonyi, II, pp. 401–419; Engel 2003b, *Oslu nem[beli] I. tábla*.

³ datele se referă la perioada în care personajul este prezent în documentele de epocă.

⁴ Pór, 1890, p. 155.

⁵ Nagy, 1891, pp. 56–57, 127–128; Pór, 1891.

⁶ Drăganu, 1933, p. 297, nota 1, și cu bibliografia lingvistică veche.

⁷ Popa-Lisseanu, 1937, p. 175, nota 4.

⁸ Györffy, 1990, p. 175, 186.

⁹ Popa-Lisseanu, 1937, p. 56.

¹⁰ *vide* și Spinei, 2009, pp. 117–118.

¹¹ Reiszig, 1941, p. 22. Suplimentar: 1229: *Andream Comitem, filium Petri, de genere Ost* (CD, VII/1, p. 223);

1.05.1248: *Comitis Herborti, filii Ost* (CD, IV/2, p. 32; DL 86766); **1266:** *Comite Herbordo, filio Ost* (CD, IV/3, p. 326); **1270:** regele Ștefan al V-lea îi îngăduie comitelui *Herebodus de genere Ost* să-și construiască o cetate lângă morile de pe apa *Balanus* (Csánki, 1889, p. 92: ... *az Ost nembeli Herbodus* ...). În acest ultim caz, fără să vadă documentul, care credea SZENT-

Știm despre banul Osl că a fost comite de Sopron (1235), ban de Severin (1240) și concomitent *magister tavarnicorum* și comite de Pozsony¹² (1246)¹³. Să vedem cum se reflectă acest titlu de ban purtat de el în documentele *post* 1240:

(1246)¹⁴: o reconfirmare a unei danii vechi de peste 128 de ani este unicul document care-l indică pe Osl drept tezaurar și comite de Pozsony. Documentul este emis chiar de el¹⁵ și Osl nu poartă și titulatura de ban¹⁶.

(~1248–'56): Roland, fiul lui Dominic *de genere* Ratot, palatin și comite de Pozsony, îi scrie lui Chak, fiul lui Buzad *de genere* Hahot, vistier și *Comiti Supruniensi*, în problema procesului în care este implicată văduva lui *Osl bani*¹⁷.

(~1248–'60): palatinul Roland emite o decizie conform căreia *Petrus filius Vrkund* trebuie să plătească 12 mărci (o amendă?) văduvei banului Osl (*relicte Osl Bani*) până la data de 27 august (*octavis sancti regis Stephani*). În fața capitlului din Győr, un trimis al comitelui Petru, fiul lui Urkund, prezintă un document regal (*litteras Domini regis*) prin care se arată că el este înlocuitorul magistrului [vistier] Chak, plecat în Bulgaria, astfel încât este plătit de plata celor 12 mărci până la întoarcerea acestuia, iar capitlul emite o dovadă în acest sens¹⁸.

22.03.1256: regele Bela al IV-lea îl împuternicește pe Lambert, episcop de Agria, să afle de la fata fostului ban Benedict (*Benedicti quondam bani*)¹⁹ dacă ar dori să stea la văduva fostului ban Osl (*Relictam Osl quondam bani*), și dacă da, să-i spună că are acordul lui să se mute acolo cu întreaga ei avere²⁰.

1256: *Omodeus Dei gracia Episcopus Jeuriensis* menționează că *Judices siue inquisitores* sunt trimiși de către regele Bela al IV-lea în diverse comitate pentru *reuocandis*

PÉTERY Imre că era în arhiva liceului din Sighet, acesta "corectează" *Ost* (? *Osl*) (Szentpétery, 1943, p. 99, doc 2057).

¹² azi, Bratislava, SK.

¹³ Zsoldos, 2011, p. 340.

¹⁴ fără an.

¹⁵ *Nos Osl, Magister Tauernicorum, et Comes Posonien[is]*. ... (CD, VI/2, pp. 347–348).

¹⁶ situația nu este unică; de exemplu, în anul 1263, Erney, care a fost ban al Transilvaniei înainte de 1261, emite un document în care se intitulează *Nos Erney Comes Nitriensis* (ÁÜO, 8, pp. 81–82, doc 56). Același Erney^a, într-un document datat 21.03.1268^b, apare drept *Nos Erney Banus, Iudex Curiae Domini regis, Comes Castri ferrei* (CD, VII/1, pp. 351–354, doc CCXCI).

^a Zsoldos, 2011, p. 300.

^b *in medio Quadragesimae* = miercurea înainte de *Letare*, care este a 3-a duminică înainte de Paști. În anul 1268 Paștele a fost sărbătorit pe 8 aprilie => *Letare* - 24.03. => 21 martie.

¹⁷ CDP, I, p. 26, doc 20; ÁÜO, 7, p. 306, doc 212; DL 86450; pentru o discuție amplă *vide* Szöcs, 2012, pp. 117–120, doc 116.

¹⁸ *Petrus filius Vrkund relicte Osl Bani*; (exterior) *Pro relicta Osl Bani super duodecim marcis contra Petrum filium Vrkun* (ÁÜO, 7, pp. 542–543, doc 386; Szöcs, 2012, p. 124, doc 123; DL 47717).

¹⁹ în lista banilor există doar un singur ban Benedict, care a fost ban al Slavoniei între 1199–1200 (Zsoldos, 2011, p. 42).

²⁰ ... *filias Benedicti quondam bani inquiri faciatis. si apud Relictam Osl quondam bani nobilem matronam* ... (HO, VII, p. 43, doc 38 (datat 1252 *körül*.); CDP, VII, p. 43, doc 38; Szentpétery, 1923, p. 306, doc [984]* și p. 336, doc 1080; DL 86128).

et restituendis terris a Castris indebite alienatis și cu această ocazie s-au prezentat în fața sa *Benedictum, Jacobum (et) Osl, filios Osl Bani* susținând că pământul numit *Ol* a fost dintotdeauna *terra hereditaria*²¹.

29.09.1257: capitlul bisericii din Vasvár (*Castriferrei*) menționează *terre uxoris* (sic! *vidua*)²² *Osl bani* atunci când eliberează un extract după hotărârea regelui Bela al IV-lea referitor la posesiunile din comitatul Vas ale mănăstirii *sancti Salvatoris* din Kapornak la cerea abatelui Francisc²³. Cu această ocazie apar și *magistris Gregorio et Ladislao filiis Johannis filii Osl de Azonfalua*, primii doi nefiind menționați de către genealogia istorică²⁴.

1.10.1261²⁵: capitlul din Győr adevărește că *Johannes filius Belyd* a zălogit moșia *Sceplok*²⁶ către *Ethe Curialis Comes Comitatus Herbordi*. Cu această ocazie este amintită și *vxor* (sic!) *Osl Bani*²⁷.

27.02.1272: într-un document regal emis de către Ștefan al V-lea se menționează meritele avute de către *nobiles viri Jacobus et Osl, filii Osl bani* pe timpul regelui Bela al IV-lea și, cu detalii, în campania militară împotriva regelui Ottokar al II-lea²⁸.

18.09.(1272): într-un document al capitlului bisericii Sfântul Mihail din Vas²⁹ apare *Jacobus filius Osl bani homo vester*³⁰ (i.e. a regelui).

15.11.1272: într-un document regal emis de către Ladislau al IV-lea, transcriere a unui act emis de capitlul bisericii Sfântul Mihail din Vas (18.09.1272), apare *Jacobo filio Osl bani homini nostro*. Printre demnitari: *Paulo bano de Sceurino, Ponyth bano*³¹ *comite Zaladiensis*³².

24.08.(1272-'75): capitlul din Vasvár îl înștiințează pe rege despre hotărnicirea moșiilor numite *Chep* și *Ol* și despre punerea în posesie, fără împotrivire, a fraților *Jacobi et Osl filiorum Osl*³³.

† **19.03.1274**³⁴: regele Ladislau al IV-lea confirmă pentru *fidelis noster Jacobus, filius Osl* și *per eum Osl fratri suo* donația referitoare la pământul numit *Moglocha* pe care l-a primit *Comiti Osl, patri suo*, în anul 1222, de la regele Andrei al II-lea³⁵. Printre

²¹ *ÁÚO*, 11, pp. 432–433, doc 299. Editorul WENZEL Gusztáv încă vorbește de *Ostffyak / fiii lui Ost*.

²² banul Osl nu mai era în viață.

²³ Nagy, Véghely, Nagy, 1886, pp. 33–35, doc 25.

²⁴ *vide* Karácsonyi, II, pp. 401–419; pp. 403–404: *II. Osl*; Engel, 2003b, *sub voce* *Osl* *nem*, I. tábla.

²⁵ *feria quinta ante octavas Sancti Michaeli*.

²⁶ i.e. Széplak (l.m.).

²⁷ *ÁÚO*, 8, pp. 13–14, doc 9.

²⁸ *CDP*, pp. 183–185, doc 131 (cu data greșită *febr. 26.*); Szentpétery, 1943, pp. 139–140; DL 66619.

²⁹ *capitulum ecclesie sancti Michaelis de Castroferreo*.

³⁰ Szentpétery, Borsa, 1961, p. 20, doc 2304; *Ibidem*, pp. 22–23, doc 2314; DL 40100.

³¹ atestat ban de Severin la data de 8.09.1270.

³² Szentpétery, Borsa, 1961, p. 20, doc 2304; *Ibidem*, pp. 22–23, doc 2314; DL 40100.

³³ *HO*, VI, pp. 351–352, doc 256; DL 66646.

³⁴ *quartodecimo kal. Aprilis*.

demnitari: *Paulo Bano de Zeurino*³⁶.

† **1275**: regele donează *terram Castriferrei Chehy uocatam* către *fideli nostro Comiti Jacobo filio Osl bani*³⁷. Printre demnitari: *Paulo bano de Zeurino*³⁸.

† **1275**: regele transcrie și întărește privilegiul regal din 27.02.1272 în favoarea *fidelium suorum Jacobi et Osl filiorum Osl bani*³⁹.

17.07.(1276): regele promite emiterea unui privilegiu în favoarea lui *Osl filio Osl fideli nostro*, care primise drept dotă din partea socrului său, *Comes Bartholomeus Latinus*, două *uillas suas hereditarias Keeth Chalad uocatas in Comitatu Supruniensi iuxta fluium Rebche sitas*, împreună cu pertinențele acestora⁴⁰.

(>**3.09.**)**1283**: regele Ladislau al IV-lea face o nouă donație în favoarea lui *comitis Jacobi filij Osl bani fidelis nostri*⁴¹.

16.04.1284: porțiunea din moșia Széplak, deținută prin zălogire de la *Johannes filius Belud*, este subipotecată de către *magistro Herbordo filio Comitis Herbord [filii Osl]*⁴² în favoarea comitelui *Jacobo filio Osl Bani pro se et pro magistro Osl fratre suo ... filijs Osl Bani*⁴³.

30.05.1297: regele Ladislau al IV-lea îi donează *Comitis Osl de genere Osl*⁴⁴ cetatea de pământ nelocuită *Zaar*⁴⁵ pentru a compensa cele 1000 de mărci pierdute de acesta în lupte⁴⁶.

1299: capitlul din Győr adevărește că *nobilis vir magister Herbordus filius Comitis Herbordi de genere Osl* a ajuns la o înțelegere amiabilă cu capitlul bisericii din Vasvár, referitor la *possessionis Ilmeuch uocate in Comitatu Supruniensi existentis*, prin intermediul unor oameni cinstiți și nobili, printre care și *magistri Osl filij Osl Bani*⁴⁷.

1302: într-un document emis de capitlul bisericii din Vasvár apare *Magister Osl, filius Comitis Osl [bani], de genere Osl* și fiii săi, Osl și Petru⁴⁸. După 62 de ani, banul Osl nu mai apare cu titlul de ban.

³⁵ CD, VII/5, pp. 591–592, doc CCCXCIII.

³⁶ documentul este considerat *excesiv de suspect / rendkívül gyanús* de către SZENTPÉTERY Imre (Szentpétery, Borsa, 1961, p. 82, doc 2484).

³⁷ și *comitis Jacobi filij Osl bani fidelis nostri* (CDP, VI, pp. 204–205, doc 145; DL 86130).

³⁸ SZENTPÉTERY Imre consideră documentul a fi un fals (Szentpétery, Borsa, 1961, p. 119, doc 2580 și pp. 150–151, doc 2669).

³⁹ în opinia lui SZENTPÉTERY Imre documentul este *suspect / gyanús* (Szentpétery, Borsa, 1961, p. 152, doc 2673; DL 86345).

⁴⁰ *ÁÚO*, 9, p. 552, doc 402; Szentpétery, Borsa, 1961, p. 163, doc. 2714.

⁴¹ CDP, VI, pp. 298–299, doc 215; DL 66620.

⁴² *ÁÚO*, 3, pp. 122–123, doc 85.

⁴³ documentul este datat *octauis Passce*; Paștele a căzut în acest an pe data de 9 aprilie (*ÁÚO*, 4, p. 275, doc 172).

⁴⁴ acesta poate fi doar fiul banului Osl.

⁴⁵ *quandam terram castrí nostri Supruniensis Zaar* (i.e. *Szárköld* -n.m.) *vocatam, vacuum et habitatoribus destitutam* (Nagy, 1889, p. 61, doc 48.).

⁴⁶ Szentpétery, Borsa, 1987, pp. 178–179, doc 4111; DL 86132a.

⁴⁷ *ÁÚO*, 5, pp. 221–223, doc 146.

⁴⁸ CD, VIII/1, pp. 113–114, doc XL.

Din cele 20 de documente de epocă⁴⁹ referitoare la banul Osl și la familia lui (văduva, copiii), care acoperă perioada 1240–1302, în 14 cazuri (**70%**) se menționează titulatura de ban pe care a purtat-o Osl în anul 1240 și niciodată cea de tezaurar⁵⁰ (1246). Ultima menționare este în anul 1299, la 59 de ani de la producerea evenimentului. Întâlnim documente regale (7), ale altor autorități (2) și documente juridice (6). În cazul celor 6 documente, care nu menționează titulatura de *banus*, avem documente regale (3), juridice (2) și unul personal.

Această statistică este confirmată și de cazurile lui Chak, fiul lui Buzad, *de genere* Hahot, care, în perioada 1261–'69, apare sigur în 25 de documente, din care în 15 (60 %) el poartă și titlul onorific de *banus*. În perioada *post* 1261 și *ante* 1273, titlul onorific de *banus* purtat de către Erney, fiul lui Erdew, *de genere* Akos se regăsește în cel puțin 26 de documente de epocă⁵¹. În cazul lui Rofoyn de Debrecen, fiul comitelui Nicolae, titlul onorific de ban apare în 13 documente (din cele 15; 86,(6)%) care-l amintesc pe acesta între 1282–1318⁵².

⁴⁹ sper că am reușit să le identific pe toate; chiar dacă trei documente sunt posibil false (†), le-am luat în considerare și pe acestea. Dacă eliminăm din analiză documentele posibil false, precum și pe cel din 1246, statistica ne indică menționări ale titlaturii onorifice de ban în **75%** din cazuri.

⁵⁰ care era responsabil de finanțele țării. Întâlnim rarisim forma *comitele Osl* (1302), dar nu și pe cea de *magistrul Osl*.

⁵¹ *vide* Forțiu, 2017b.

⁵² *vide* Forțiu, 2018.

ANEXA II.

A. ... *quondam bani* ...

(>.09.)**1256:** capitlul bisericii din Zagreb certifică un schimb de moșii între *Gurk filio Ockuz quondam Bani* și *Comitis Michaelis fratris magni Buzad*¹. Atyusz, fiul lui Atyusz și tatăl lui Gyurko, *de genere* Atyusz a fost ban al Slavoniei în anul 1214 și apoi între 1220–'22². Comitele Mihail nu este fratele, ci verișorul lui *Magnus Buzad*³.

1261: capitlul bisericii din Zagreb consemnează o tranzacție funciară între *Rolandi bani tocius Sclavonie* și *Endree filio Marci*, împreună cu unchiul său *Endree*. Pentru suma de 190 de mărci, cei doi vând *terram suam nomine Guergeu* cu toate utilitățile, pertinențele și împrejurimile sale, așa cum sunt ele menționate în *privilegio Dyonisii condam bani* (*privilegiul lui Dionisie fostul ban*)⁴. Peste un an, în fața capitlului bisericii din Zagreb, se consemnează reambularea pământului *Guergeu* cumpărat de către *Rolandi bani tocius Sclavonie* de la *Endree filio Marci*, ocazie cu care se invocă din nou privilegiul lui *Dionisii condam bani* (*Dionisie fost(ul) ban*). Acum, actul mai este invocat încă o dată și drept *privilegio memorato Dyonisii bani*⁵ (*privilegiul menționat al lui Dionisie banul*). Vedem cum *condam* pur și simplu dispare fără ca sensul informației transmise să se schimbe. În prima jumătate a secolului al XIII-lea, a existat un singur Dionisie, care a purtat titlul de ban al întregii Slavonii între 1241–'44: Dionisie, fiul lui Dionisie, *de genere* Turje⁶, omul de încredere al regelui Bela al IV-lea, cu o carieră fulminantă între 1233–'55⁷, care moare fără urmași în anul 1255⁸. Chiar și în aceste condiții nu putem traduce *Dionisie decedatul ban*, ci trebuie să înțelegem *Dionisie, fostul ban*.

29.05.1272: regele Ștefan al V-lea ... *priuilegiales litteras Rolandi quondam bani tocius Sclauonie dilecti et fidelis nostri*, ... În lista demnitarilor din eschatocolul daniei apar și *Joachyno bano tocius Sclauonie*, ... *Laurencio bano de Zeurino [et] comite de Doboka*, ... *Paulo bano comite Bachyensi*, ... *Ponich bano comite Zaladiensi*⁹. Paul, stăpânul de la Șoimoș și Panyit poartă titlul onorific de *banus*, iar Ioachim și Laurențiu sunt bani *în funcțiune* în acest moment. Roland, fiul lui Dominic, *de genere* Ratot a fost ban al *totius Sclavonie* între 1261–'67.

4.04.1284: abatele G. al mănăstirii *Montis Sancte Marie de Kedhel* certifică faptul că

¹ *ÁÚO*, VII, pp. 446–447, doc 316.

² Engel, 2003a, *sub voce* Atyusz nem[beli]; Zsoldos, 2011, p. 43, 44.

În anul 1221, într-un document emis chiar de către el, apare drept *Ochus banus Dalmatie et Chroatie precepto domini regis A(ndree) banatus iura tractaturus ad maritima descenderem* (*DZ*, III, pp. 202–203, doc 176).

³ Karácsonyi, II, pp. 130–131.

⁴ *DZ*, V, pp. 204–205, doc 710.

⁵ *DZ*, V, pp. 239–241, doc 744.

⁶ Turje nembeli Dénes fia Dénes (l.m.).

⁷ Zsoldos, 2011, p. 296.

⁸ Engel, 2003b, *sub voce* Turje nem[beli] Szentgróti (i.e. neamul Turje, ramura Szentgrot).

⁹ *DZ*, V, p. 629, doc 76.

comitele *Herbordus filius Herbordi* a împrumutat 25 de mărci vieneze de la magistrul Osl, fiul lui Osl. Baniî urmau să fie înmânați de Osl lui *domino Johanni filio Henrici quondam Bani* la data de 1 mai (*octauis Sancti Georgij*)¹⁰. Este destul de greu de indicat la care din cei doi – Ioan ori Henric – se referă indicația *quondam Bani* deoarece Ioan, fiul lui Henric, *de genere Heder* a fost ban al Slavoniei în 1275, iar tatăl său, Henric, fiul lui Henric, *de genere Heder* între 1267–'70, iar apoi ban de Ozora și de So (1272–'73) și din nou ban al Slavoniei între 1273–'74. De obicei, în astfel de construcții lexicale, referința este la cel de-al doilea personaj.

1286: în fața capitlului din Buda se prezintă, într-o cauză referitoare la *possessionem Pukur vocatam*, ... *nobilis vir comes Kemyn filius comitis Benedicti de Pukur, frater videlicet Petri quondam bani ... comes Kemyn pro se et pro Nicolao ac Laurencio filiis eiusdem Petri bani fratris sui ... comitem Kemyn, Nicolaum et Laurencium filios Petri bani ...*¹¹. Petru de Pekri, fiul lui Benedict, *de genere Teteny*, a fost ban al întregii Slavonii (*banus tocius Sclauonie*) în două rânduri: 1279–'80 și 1283¹².

1.08.1299: regele Andrei al III-lea le înapoiează toate moșiile, cu titlu de nouă donație, fiilor lui Babonics – *nobiles viri Stephanus nunc banus totius Sclavonie, Johannes, Raduzlaus et Otto comites* –, care au fost rebeli față de rege și acum sunt din nou fideli acestuia, și le donează și trei castre regale, precum și toate proprietățile unchiului lor, *Raduzlai condam bani*, posesiuni care au ajuns în stăpânire regală datorită infidelității acestuia¹³. Radoslav, fiul lui Ștefan Babonić¹⁴ a fost atestat ban al *tocius Sclavonie* la 7.03.1288, 13.09.–1.12.1292 și 1.09.1294¹⁵.

1332: într-un document regal îi găsim și pe *Demetrii condam Bani, filii Vgud (de genere Csák -n.m.) ... Chaak, filius eiusdem Demetrii Bani sine haerede decessit, Mauritius vero alter filius eiusdem Demetrii Bani*¹⁶, *spretis huius mundi oblectationibus, cupiens soli Creatori suo, in habitu Fratrum Praedicatorum in hoc seculo deservire ...*¹⁷. Nu știm unde a fost Dimitrie ban înainte de ultima sa apariție în documente (22.07.1285).

11.04.1345: regele Ludovic I *cel Mare* reîntărește dania tatălui său făcută, cu 15 ani

¹⁰ *ÁÚO*, IV, p. 274, doc 171.

¹¹ *DZ*, VI, pp. 572–573, doc 484.

¹² atestat 31.12.1279 și 11.05.1280; 24.06. (sic!)^a și 29.10.1283 (Zsoldos, 2011, p. 47, 345). În actul din 29.10.1283, care consemnează o danie personală, el apare drept *Nos Petrus Banus tocius Sclauonie, Comes de Barana* (i.e. comitatul Baranya -n.m.) *et [Comes] de Gyrzynch* (i.e. comitatul Gerzence -n.m.), iar documentul *Datum et actum est in Pukur* (*ÁÚO*, 12, pp. 399–400, doc 328). PÁLOSFALVI Tamás îl indică greșit drept ban doar în perioada 1281–1283 (Pálosfalvi, 2014, p. 232).

^a există un act din 25.05.1283^b în care el apare drept *Petrus banus tocius Sclauonie filius comitis Benedicti [magistri pincer]narum ... Petrus banus ...* (*ÁÚO*, 12, pp. 386–387, doc 318).

^b *crastino Apostolorum Simonis et Jude*.

¹³ *DZ*, VII, pp. 351–353, doc 305.

¹⁴ Radoslav I. Babonić (l.cr.), Vodicsai (Babonić) István fia Radoszló (l.m.).

¹⁵ Zsoldos, 2011, p. 48.

¹⁶ Dimitrie, fiul comitelui Ugod, *de genere Csák* a avut doi feciori (magistrii Mauriciu și Csak) și o copilă (Kingus) (Engel, 2003b, *sub voce* Csák nem 7. Ugodi ág).

¹⁷ *CD*, VIII/3, pp. 579–590, doc CCLXIX.

mai devreme¹⁸, în favoarea magiștrilor Ștefan și Akus, comiți de Vas și Sopron, *filii videlicet Mykch bani quondam tocius Sclauonie / filiorum Mykch bani*¹⁹. Mikcs de genere Akos a fost atestat drept ban al regni Sclavoniae între 27.05.1325 și 26.04.1343 și a decedat în anul 1343.

21.10.1346: Comes Paulus, Iudex Curiae Domini Ludouici, Dei gratia, regis Hungariae judecă o cauză referitoare la cetățile Ujvár și Tarkő, din comitatul Saros, între fii lui Ricolphi de Tarkő și cei ai lui Mykch Bani: *Magistri Stephanus, Akus, Ladislaus, Loran-dus, et Nicolaus, filii Mykch, condam Bani totius Sclauoniae* (Mikcs, fost ban al întregii Slavonii) ... *castrum ipsorum filiorum Mykch bani, Vjwár vocatum ... filiis Mykch Bani ... Magister Lorandus, filius Mykch Bani, ...*²⁰.

1.07.1347: pentru cucerirea cetății Stigach, regele Ludovic îi acordă lui *Magnifici viri Domini Nicolai, filii Stephani*[,] *quondam Bani totius Sclauoniae, et Croatiae recensitis*, ... și moștenitorilor săi privilegiul de-a fi judecat doar la curtea regală, de către rege, palatin ori judele regal, pentru toate pricinile referitoare la moșiile aparținătoare de cetățile sale Lyndva și Nymphi²¹. În acest caz, dacă nu ar fi menționat explicit ulterior în text că este vorba de *Dominus Nicolaus Banus*, am avea dificultăți în a indica la cine se referă *quondam Bani totius Sclauoniae, et Croatiae*, deoarece textul este editat defectuos²², iar titlul onorific de ban putea să fi fost purtat atât de către Nicolae cât și de către tatăl său, Ștefan. Nicolae, fiul lui Ștefan, de genere Hahot a fost, pentru prima oară, ban al întregii Slavonii între 18.05.1343–6.07.1346 și concomitent ban al Croației din 22.09.1345 (demnități multiple)²³.

8.09.1349: în fața capitlului mănăstirii *Sancti Salvatoris de Kopurnuk* se legalizează tranzacția privitoare la moșia numită *Ledegyrfeulde* (Ledeger) aflată lângă râul Zala între cumpărătorul *domino Nicolao condam bano nunc comite Zaladiensi* (Nicolae fost ban acum comite de Zala), reprezentat de către magistrul Bosou, fiul lui Baas și vânzătorul Ioan de Eneruh²⁴, fiul lui Andrei, împreună cu soața sa Catarina, fiica lui Petheu, fiul lui Saul de Nempchyn și Anych copila lor, precum și Andrei, Mihai și Petru, feciorii aceluiași Petheu. Moșia Ledeger era chiar lângă satul Wyfolu²⁵ deținut de zisul *domini Nicolai condam bani. Nicolao condam bano* este indicat în înscris drept *filio Stephani de Lendua* și mai apare aici drept *domino Nicolao bano ... Nicolai condam bani ... dominum Nicolaum banum ... domino Nicolao quondam bano*²⁶. Nicolae

¹⁸ **14.06.1330:** *magistri Stephanus et Akus filii magnifici viri Mykch bani tocius Sclauonie fideles nostri quondam terram seu possessionem nostram Struga vocatam in comitatu Kyrisyensi* (DZ, IX, pp. 525–527, doc 427).

¹⁹ DZ, XI, pp. 194–195, doc 147.

²⁰ CD, IX/1, pp. 445–447, doc CCXLIX.

²¹ CD, IX/1, pp. 480–482, doc CCLXX; DL 3921.

²² lipsește o virgulă puțintel lămuritoare după *Stephani*.

²³ Engel, 2003a, *sub voce* Szlavón bán (regni Sclavoniae banus) și Dalmát-horvát bán (regnum Dalmatiae et Croatiae banus).

²⁴ Erényei János (l.m.)

²⁵ Ujfalu (l.m.), Sat Nou (l.r.).

²⁶ Nagy, Véghely, Nagy, 1886, pp. 447–448, doc 306.

de Lendva de Jos, fiul lui Ștefan²⁷, *de genere* Hahot a fost adeverit drept ban al întregii Slavonii între 4.02.1323–15.04.1325²⁸ și moare înainte de luna octombrie a anului 1360.

18.03.1355²⁹: *Nicolaus, regni Hungariae Palatinus et Iudex Comanorum* judecă o cauză între Lorand, fiul lui Mikcs și Ladislau, fiul lui *Ricolfi de Tarkő*. În documentul său, palatinul îi menționează de 14 ori pe un fiu sau altul al lui *Myckh fostul ban (filius Myckh condam Bani)*, dar o dată îi "scapă" și *Stephanum et Akus, filios ipsius Magistri Stephani, filii Myck'h Bani*³⁰.

25.01.1362: magistrul *Lanceus*, comite de Sopron și *iudices nobilium comitatus (Supruniensis)* anunță că nu au dat satisfacție la petiția *magnifici viri domini Johannis condam Dalmacie et Croacie bani*³¹ referitor la moșia sa numită *Zanthou*, care ar fi fost ocupată de către magistrul Nicul de Nagymarton³² (*Nykkul filium Laurencii filii Simonis de Nogmortun*). În document, Ioan apare drept *Johanni condam bano* (de 3 ori) și *Johannis bani* (o singură dată).

4.11.1390: *Ladislau filius Stephani de Lossoncz condam Sclavonie regni banus* anunță că a zălogit lui Ladislau, fiul lui *Elie de Rakamaz*, moșiile sale *Wyllak, Garan* și *Kassow* pentru suma de o mie de florni de Košice³³. Ladislau de Losonc³⁴ *cel tânăr*³⁵, *de genere* Tomaj [† <5.11.1395], fiul lui Ștefan³⁶ și Elisabeta de Domoszló, a ocupat *honorul de Banatus regni Sclavoniae* între 17.10.1387–5.06.1389, după ce le ocupase pe cel de Severin (11.02.–26.09.1387), concomitent cu cel al Dalmației și Croației (10.08.–12.10.1387).

1.03.1417: *honorabili viro dominus Petrus prepositus Themesiensis* recunoaște datoria de 1000 de florini puri de aur către *vir magnificus dominus Iacobus, filius Petri quondam bani Zudar dicti de Olond* (i.e. Onod) ... *dominus Iacobus filius Petri bani* ...³⁷.

²⁷ alsólendvai Bánfi Miklós, István fia (l.m.; *vide* Engel, 2003b, *sub voce* Hahót nem[beli] 3. tábla: Bánfi (alsólendvai).

²⁸ Engel, 2003a, *sub voce* Szlavón bán (regni Sclavoniae banus), unde este identificat greșit drept *Felsőlendvai Miklós*.

²⁹ *octauis die medii Quadragesimae praenotatae*; *Quadragesima media* este miercurea înainte de *Letare*, care este a treia duminică înainte de Paști. În anul 1355, Paștele s-a sărbătorit la data de 5 aprilie => *Letare* = 15 martie => *Quadragesima media* = 11 martie => octava *Quadragesima media* cade pe 18 martie.

³⁰ CD, IX/2, pp. 438–452, doc CCXVII.

³¹ Ioan, zis "Csuz", de Ludbreg^a, fiul lui Petru "Csuz" de Ládony (CSÚZ János -l.m.) a fost atestat drept ban între 2.07.1357–18.11.1358 și a murit la 5.03.1376 (Engel, 2003a, *sub voce* Dalmát-horvát bán (regnum Dalmatiae et Croatiae banus); *Idem*, 2003b, *sub voce* Ludbregi (Csúz)).

^a într-un document datat 5.06.1384 el apare drept *Johannis dicti Chwz condam bani de Ludbreg* (Nagy, 1889, pp. 478–479, doc 329).

³² Nagymartoni Miklós (l.m.).

³³ Nagy, 1887, p. 497, doc CCCXIII.

³⁴ azi, Lučenec, SK.

³⁵ Losonci László, ifj.; Engel, 2003b, *sub voce* Tomaj nem 2. tábla: Losonci.

³⁶ István (l.m.).

³⁷ Kumorovitz, 1987, p. 10, doc 687.

Petru, fiul magistrului Dominic "Cudar", întemeietorul ramurii Onod a familiei³⁸, a fost atestat ban al Slavoniei între 2.08.1368–28.01.1371, 8.03.1373–24.12.1380³⁹ și a decedat înainte de 2.08.1395.

B. ... *pridem bani* ...

30.10.1408: Sigismund de Luxemburg donează consistent în favoarea fidelului său *viro magnifico Ladizlao filii Ladislai de Gordowa dicti regni nostri Sclauonie pridem bano* a feciorilor acestuia, Bartolomeu, Emeric et Ladislau, pe care-l mai amintește și drept *Ladizlao bano et filiis suis ... Ladislaus banus et filii sui ...*⁴⁰. Ladislau FANCS de Gordova⁴¹ a fost atestat drept ban al Slavoniei și Croației între 5.10.1402–23.04.1404⁴² (demnități multiple).

5.10.1409: Sigismund de Luxemburg emite un alt act în favoarea aceluiași fidel al său *magnifici viri Ladislai filii Fanch de Gordowa regni nostri Sclavonie pridem bani* și a feciorilor acestuia, Bartolomeu, Emeric et Ladislau. În același document, Ladislau FANCS de Gordova apare și drept *Ladizlao bano*⁴³.

C. ... *olim bani* ...

27.07./23.08.1275: *domini Johannis olym tocius regni Sclauonie bani ... domini Johannis bani ...*⁴⁴. Ioan, fiul lui Henric, *de genere Heder*⁴⁵ a fost atestat drept ban al întregii Slavonii la data de 3.04.1275, împreună cu Nicolae, fiul lui Ștefan *de genere Gutkeled*⁴⁶ și apoi singur în aceeași lună⁴⁷.

25.07.1334: *Nos magister Johannes filius Bolonigh olim banus tocius terre Sclavonie et condam magister tavarnicorum serenissime Elizabeth . . regine ... quoddam pratum nostrum ...*⁴⁸. Magistrul Ivan BABONIĆ⁴⁹, fiul lui Babonjeg, a fost ban al Slavoniei (22.05.1317–16.10.1322) și al Croației (1322), vistier al reginei și castelan de Patak (25.08.1326–2.05.1333).

19.06.1383: regina Elisabeta de Bosnia, văduva regelui Ludovic I *cel Mare*, donează perpetuu lui Ștefan, ban de Mačva și urmașilor săi două vii, numite *Damianmala* și *Pezzad*, care se află pe teritoriul orașului Buda, care au fost ale lui *olim Petri bani* (sic!)

³⁸ Engel, 2003b, *sub voce* Cudar (böcsi, ónodi) 2. tábla: Cudar.

³⁹ Engel, 2003a, *sub voce* Szlavón bán (regni Sclavoniae banus).

⁴⁰ C. Tóth Norbert, 2002, pp. 160–162.

⁴¹ gordovai FÁNCS László (l.m.).

⁴² Engel, 2003a, *sub voce* Szlavón bán (regni Sclavoniae banus).

⁴³ C. Tóth Norbert, 2002, p. 157.

⁴⁴ *DZ*, VI, pp. 116–117, doc 102.

⁴⁵ Héder nembeli Henrik fia János (l.m.).

⁴⁶ Gutkeled nembeli István fia Miklós (l.m.).

⁴⁷ Zsoldos, 2011, p. 47. Nu este posibil ca Ioan să mai fi apărut și după data de 27.09.1275 drept ban, așa cum crede Zsoldos A., deoarece în luna august el este menționat deja drept *olim* ban, iar documentul invocat nu are specificat decât anul (*DZ*, VI, pp. 135–136, doc 121).

⁴⁸ *AO*, II, pp. 92–93, doc 74.

⁴⁹ Babonics János din familia Babonić (Blagaji) (l.m.).

*Petri olim bani*⁵⁰ -n.m.) *nostri notorii infidelis*⁵¹ și acum sunt în proprietatea ei. Infidelul este Petru Cudar⁵² [† 1396(?)]. După moartea regelui [†10.09.1382], castelanii din Galiția au vândut fortărețele încredințate lor lituanienilor. Regina îi osândește la pierderea capului și a membrilor. În acel moment Petru Cudar era voievod al Galiciei (*regni Rusciae vayvoda*) (atestat 26.10.1381–17.08.1382). La data de 25.10.1382, el apare deja drept *fost* voievod. La ordinul reginei, Petru este arestat și moșiile sale sunt confiscate. Este eliberat din închisoare doar în anul 1385. Petru Cudar a fost ban al Slavoniei între 1368–'71 și 1373–'81.

8.02.1390: pe baza patentei reginei Maria (13.04.1386) și a actului de punere în posesie emis de capitlul din Vác (21.04.1386), regele Sigismund de Luxemburg îi întărește lui *fidelis noster dilectus magnificus vir dominus Stephanus filius Stephani de Losunch olim banus Zeuriniensis* moșiile *Patak, Dahtar și Horpach* din comitatul *Neugradiensis* (Nógrád), care au aparținut de castrul regal *Zunda*⁵³. Ștefan de Losoncz⁵⁴ mai apare în documentul regal și drept *dominus Stephanus banus* și *domino Stephano olim bano*. El a fost atestat purtând titlul de ban de Severin, împreună cu cel de comite de Timiș și Cenad, între 11.02.1387–23.01.1388 (demnități multiple). În anul 1387, el apare și cu titlul de ban al Croației⁵⁵.

16.06.1427: pentru meritele sale deosebite în campania militară împotriva lui *Zandal*⁵⁶ *wayuoda de Bozna*, aflat la Brașov, regele Sigismund de Luxemburg îi donează lui *fidelis noster sincere dilectus egregius et strenuus miles vir Sigismundus, filius quondam magnifici viri Ladislai*⁵⁷ *olim bani de Losancz* moșia regală numită *Mezth* din comitatul Zărand, precum și pe cele numite *Chwch, Achwa, Lazul, Magalucha* și *Gorzofalua*, precum și *predia Achwathw et Kalaul* toate din același comitat⁵⁸. Sigismund de Losoncz, fiul lui Ladislau *cel tânăr, de genere Tomaj*⁵⁹ [† <1435] a fost căpitan al cetăților Severin, Orșova, Mehadia, (Caran)Sebeș și Jdioara (25.07.1420⁶⁰).

<11.11⁶¹.1435: Sigismund de Luxemburg donează, printre altele, și stăpânirea cetăților regale *Gede* și *deserto Zaghwafew* în favoarea fidelului său *Egregius Nicolaus filius condam Pauli Bisseni de Ezdege olim Regni nostri Sclauonie Bani, aule nostre Miles*⁶².
... *Nicolao, ac praefato condam Paulo Bano patri ipsius ... Nicolaus filius Bani ...*

⁵⁰ într-un document al judeului regal, din 13.01.1389, el apare drept *Petri olim bani* (Kumorovitz, 1987, p. 29, doc 67).

⁵¹ Kumorovitz, 1987, p. 5, doc 12.

⁵² Cudar Péter (l.m.).

⁵³ Varjú, 1908, pp. 422–425, doc CCCIII.

⁵⁴ Losoncz / Losonci István (l.m.). Azi, localitatea Losonc (l.m.) se numește Lučenec, SK.

⁵⁵ Engel, 2003a, *sub voce* Szörényi bán (banus Zewriniensis).

⁵⁶ i.e. Sandalj Hranić Kosača [* 1370; † 15.03.1435].

⁵⁷ *vide* la 4.11.1390.

⁵⁸ Varjú, 1908, pp. 577–581, doc CCCCH.

⁵⁹ Engel, 2003b, *sub voce* Tomaj nem 2. tábla: Losonci.

⁶⁰ DL 65409.

⁶¹ *feria ... proxima ante festum beati Martinj Episcopi et Confessoris.*

⁶² CD, X/7, pp. 653–655, doc CCCIV.

6.12.1443: *Stephanus*⁶³ *filius quondam Ladislai olim nati [filii Dionisii] bani de Losoncz* donează familiarului său *nobilis viri Clementis de Rathon*⁶⁴ și descendenților acestuia părțile sale din moșiile *Szenthkyral*, *Monyorokereke* și *Hymthelke* din comitatul *Kalathazeg*, care erau zălogite pentru 100 florini de aur către *dominis Cherefy de Almosd*. *Dionisie*⁶⁵ [† <13.10.1393], strămoșul ramurii losonci Bánfi a neamului Tomaj⁶⁶, a fost ban al Croației și Dalmației (1387–'90), iar fiul său Ladislau⁶⁷ a decedat înainte de 4.02.1423.

⁶³ Losonci Bánfi István (l.m.).

⁶⁴ Varjú, 1908, pp. 648–649, doc CCCCLV.

⁶⁵ Dénes (l.m.).

⁶⁶ Engel, 2003b, *sub voce* Tomaj nem 4. tábla: Losonci Bánfi.

⁶⁷ László (l.m.).

ABREVIERI:

l.cr. = limba croată	l.r. = limba română
l.l. = limba latină	* = născut
l.m. = limba maghiară	† = decedat

Notă: Deoarece în limba română nu există diferențe de pronunție între á–a, é–e, ó–o etc., în text numele maghiare Ákos, Héder etc. au fost redat drept Akos, Heder etc. În note au fost oferite și variantele existente în limba maghiară. În schimb numele localităților au fost oferite așa cum există ele azi.

BIBLIOGRAFIE

- Achim, 2008 Viorel ACHIM, *Politica sud-estică a regatului ungar sub ultimii Arpadieni*, Colecția "Biblioteca Enciclopedică de istorie a României", Ed. Enciclopedică, București, 2008, 350 pg., ISBN 978-973-45-0564-7.
- AO *Anjoukori okmánytár / Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis*, Szerkeszti NAGY Imre, Tasnádi NAGY Gyula, I–VII Kötet, Budapest, 1878–1920 (Monumenta Hungariae Historica / Magyar Történelmi Emlékek, Első Osztály, Okmánytárak, A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága).
- AKO *Anjou-kori oklevéltár / Documenta res hungaricas tempore regum andegavensium illustrantia*, Fundavit Julius KRISTÓ, I.–XL., Budapest–Szeged, 1990–2014, ISBN 963 481 852 8 Ö.
- Apponyi, 1906 *A Pécz nemzetség Apponyi ágának az Apponyi grófok családi levéltárában őrizett oklevelei*, I. 1241–1526, Budapest, 1906, XXXVIII + [2] + 528 pg.
- ÁÚO WENZEL Gusztáv, *Codex Diplomaticus Arpadianus Continuatus • Árpád-kori Új Okmánytár*, I–XII kötet, Monumenta Hungariae Historica • Magyar Történelmi Emlékek, Pest-Budapest, 1860–1874.
- Bartal, 1901 Antonius BARTAL, *Glossarium mediae et infimae Latinitatis regni Hungariae*, Academiae Litterarum Hungaricae, Lipsiae (i.e. Leipzig -n.m.), In aedibus B. G. TEUBNER, [Budapestini, Sumptibus Societatis Frankliniae], MCMI (i.e. 1901 -n.m.), XXVIII + 722 + [1] pg.
- Benkő, 1994 BENKŐ Elek, *Hodosbodrog*, În: KRISTÓ Gyula, ENGEL Pál, MAKK Ferenc, *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994, 754 pg., ISBN 963-05-6722-9; p. 265.
- Berend, Laszlovszky, Szakács, 2007 Nora BEREND, LASZLOVSZKY József, SZAKÁCS Béla Zsolt, *"The kingdom of Hungary"*, În: Nora BEREND (ed), *Christianization and the Rise of Christian Monarchy: Scandinavia, Central Europe and Rus', c. 900–1200*, Cambridge University Press, 2007, ISBN 1139468367, 978-0-521-87616-2; pp. 319–368.
- Blagay, 1897 THALLÓCZY Lajos, BARABÁS Samu, *Codex diplomaticus comitum de Blagay / A Blagay-család oklevéltára. Beyerzető tanulmány nyol a*

- család történetéhez*, Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria, XXVIII / Magyar Történelmi Emlékek, Első Osztály, Okmánytárak, Húszonnyolczadik Kötet, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1897, CCXCIV + 598 pg.
- Borsa, 1962 BORSA Iván, *III. Béla 1177. évi könyvalakü privilégiuma az aradi káptalan számára*, În: *Levéltári Közlemények*, Harmincharmadik Évfolyam (33., 1962), 2. Szám, pp. [205]–218.
- Borsa, 1978 BORSA Iván, *A szenyéri uradalom Mohács előtti oklevelei*, În: *Somogy megye Múltjából*, Levéltári Évkönyv, 9, Kaposvár, 1978, 416 pg., ISSN 0133-7467; pp. 57–86.
- C. Tóth Norbert, 2002 C. Tóth Norbert, *Vingárti Geréb Péter országbíró ítéletlevele 1498-ból*, În: *Levéltári Közlemények*, Hetvenharmadik Évfolyam (2002), 1–2. Szám, pp. 131–175.
- CD FEJÉR György, *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis • Magyarország Egyházi és Világi Okmánytára*, I–XI tomus/kötet, Buda, 1829–1844.
- CDP *Codex Diplomaticus Patriae • Hazai Oklevéltár 1234–1536*, NAGY Imre, DEÁK Farkas, NAGY Gyula, M[agyar]. Történelmi Társulat, Budapest, 1879, VIII + 491 + [1] pg.
- Csánki, 1889 CSÁNKI Dezső, *A városi bizottság jelentése* (I), În: *Századok*, XXIII. Évfolyam (1889), pp. 91–101.
- Dani, Feneşan, 1975 Ion DANI, Costin FENEŞAN, *O listă de socoteli din Banatul secolului al XIV-lea*, În: *Banatica*, Nr. 3 (1975), pp. 145–152.
- DB Costin FENEŞAN, *Diplomatarium banaticum*, Vol. I–II, Ed. Mega, Cluj-Napoca, ISBN 978-606-543-763-0; Vol. I, 2016, 380 pg., ISBN 978-606-543-764-7.
- DF *Magyar Országos Levéltár* (MOL), Budapest, HU, *Diplomatikai fényképgyűjtemény*.
- Diaconescu, 1998 Marius DIACONESCU, *The Political Relations between Wallachia and the Hungarian Kingdom during the Reign of the Anjou Kings*, În: *Mediaevalia Transilvanica*, tom II, 1998, nr. 1, pp. 5–42.
- DIR, C. Tr, I *Documente privind istoria României*, Veacul: XI, XII și XIII, C. Transilvania, Vol. I (1075–1250), Comitetul de redacție Ion IONAȘCU, L[etiția]. LĂZĂRESCU-IONESCU, Barbu CÂMPINA, Eugen STĂNESCU, D[avid]. PRODAN, Mihail ROLLER [-] redactor responsabil, Academia Republicii Populare Române, Ed. Academiei Republicii Populare Române, [București,] 1951, LVI + 429 pg.
- DIR, XIII, C. Tr, II *Documente privind istoria României*, Veacul: XIII, C. Transilvania, Vol. II (1251–1300), Comitetul de redacție Ion IONAȘCU, L[etiția]. LĂZĂRESCU-IONESCU, Barbu CÂMPINA, Eugen STĂNESCU, D[avid]. PRODAN, Mihail ROLLER [-] redactor responsabil, Academia Republicii Populare Române, Ed. Academiei Republicii Populare Române, [București,] 1952, C + 523 + [2] pg.
- DIRH, I/1 Eudoxiu de HURMUZAKI, Nic[olae]. DENSUSIANU, *Documente privitoare la Istoria Românilor ...*, [Volumul I, Partea 1] 1199–1345, Publicate sub auspiciile Academiei Române și ale Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice, Ed. Socec, Sander & Teclu, București, 1887, XXX + [2] + 701 pg. + V. Tab[ele].

- DL Magyar Országos Levéltár (MOL), Budapest, HU, *Diplomatikai levéltár*.
- Draskóczy, 1996 DRASKÓCZY István, *Miskolc birtoktörténete a középkorban*, În: **Miskolc története**, 6 kötetben, I: *A kezdetektől 1526-ig*, Miskolc, 1996, 496 pg., ISBN 963-7241-65-5-ö, 963-7241-66-3; pp. 81–157.
- Drăganu, 1933 Nicolae DRĂGANU, **Românii în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și a onomasticii**, Academia Română, Studii și cercetări, XXI, Monitorul oficial și Imprimeriile statului, Imprimeria națională, București, 1933, 682 + [2] pg. + o hartă.
- DZ, I–XV T[adija]. SMIČIKLAS, **Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae / Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije.**, Volumen / Svezak I–XV, Zagreb, 1904–1916.
- DZS, II Hodimir SIROTKOVIĆ et alii, **Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae - Supplementa / Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije - Dodaci.**, Volumen II. *Diplomata annorum 1271. – 1309. continens / Svezak II. Listine godina 1271. – 1309.*, Academia Scientiarum et Artium Croatica, Zagreb, 2002, XVI + 472 pg., ISBN 953-154-337-2.
- Engel, 1988 ENGEL Pál, *Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323)*, În: *Századok*, 122. Évfolyam (1988), 1. Szám, pp. 89–146.
- Engel, 1992 ENGEL Pál, *Salgai Miklós*, În: *Levéltári Közlemények*, 63. (1992), 1–2 Szám, pp. [15]–26.
- Engel, 1996 ENGEL Pál, **Magyarország világi archontológiája, 1301–1457**, vol. I–II, História Könyvtár. Kronológiák, adattárak (ISSN 1217-310X), 5, História-MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1996, XXXIII + 565 + 266 pg., ISBN 963-8312-44-0, 963-8312-45-9.
- Engel, 2003a ENGEL Pál, **Magyarország világi archontológiája 1301–1457**, În: *Ibidem*, *Magyar középkori adattár*, Arcanum DVD könyvtár IV. – Családtörténet, heraldika, honismeret, 2003 (*editio princeps* MTA Történettudományi Intézete, Budapest, Arcanum CD-ROM, 1.03.2001, 25,9 MB), ISSN 1588-9815, ISBN 963 9374 72 5.
- Engel, 2003b ENGEL Pál, **Középkori magyar genealógia**, În: *Ibidem*, *Magyar középkori adattár*, Arcanum DVD Könyvtár, IV, Családtörténet, heraldika, honismeret, 2003 (*editio princeps* MTA Történettudományi Intézete, Budapest, Arcanum CD-ROM, 1.03.2001, 25,9 MB), ISSN 1588-9815, ISBN 963 9374 72 5.
- Engel, 2006 Pál ENGEL, **Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei Medievale 895-1526**, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2006, 392 pg. + 7 hărți, ISBN 973-7867-63-7, 978-973-7867-63-6.
- EO, I–III JAKÓ Zsigmond, **Codex diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transsylvanas illustrantia / Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez**, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II., Forráskiadványok, 40; 26; 47, Akadémiai Kiadó, Budapest, [vol.] I. *1023–1300*, 1997, 481 + [3] pg., ISBN 963-05-7484-5; [vol.] II. *1301–1339*, 2004, 622 + [2] pg., ISSN 0073-4055, ISBN 963-631-157-9; [vol.] III. *1340–1359*, 2008, 638 pg., ISSN 0073-4055, ISBN 978-963-631-166-7.

- Fine, 2006 John V[an]. A[ntwerp]. FINE, Jr., *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans: A Study of Identity in Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2006, 672 pg., ISBN 0-472-11414-X, 978-0-472-11414-6.
- Forțiu, 2017 Sorin FORȚIU, *Banologia (III): Magister Paulus Banus de Severin și începuturile cetății Șoimoș*, În: *Morisena*, anul II, nr. 4 (8)/2017, pp. 1–10.
- Forțiu, 2017b Sorin FORȚIU, *Despre bani transilvăni*, În: *Studii de Istorie a Banatului*, XXXVIII-XXXIX / (2015-2016), 2017 (sub tipar).
- Forțiu, 2018 Sorin FORȚIU, *Prolegomene la o listă a banilor "fără" Banat*, În: *Morisena*, 1(9) / 2018 (sub tipar).
- Györffy, 1966 GYÖRFFY György, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza / Geographia historica Hungariae tempore stirpis Arpadianae*, vol. I.: A–Cs (*Abaujvár, Arad, Árva, Bács, Baranya, Bars, Békés, Bereg, Beszterce, Bihar, Bodrog, Borsod, Brassó, Csanád és Csongrád megye*), Akadémiai Kiadó, Budapest, A.M. Hakkert, Amstelodami, 1966, 908 pg.
- Györffy, 1990 GYÖRFFY György, *A magyarság keleti elemei*, Gondolat, Budapest, 1990, 324 pg., ISBN 963-282-251-X.
- HO *Codex Diplomaticus Patrius • Hazai Okmánytár*, A M[agyar]. T[udományos]. Akadémia Történelmi Bizottsága, I–VIII tomos/kötet, Győrött-Budapest, 1865–1891.
- Holban, 1962 M[aria]. HOLBAN, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină (problema stăpînirii efective a Severinului și a suzeranității în legătură cu drumul Brăilei)*, În: *Studii. Revistă de Istorie*, Anul XV (1962), 2, pp. [315/1]–347/33.
- Holban, 1981 Maria HOLBAN, *Despre Țara Severinului și Banatul de Severin în secolul al XIII-lea*, În: *Eadem, Din cronică relațiilor româno-ungare în secolele XIII–XIV*, Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, Biblioteca istorică, LVII, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1981, 312 pg.; pp. 49–89.
- Juhász, 1927 Koloman JUHASZ, *Die Stifte der Tschanader Diözese im Mittelalter: ein beitrage zur Frühgeschichte und Kulturgeschichte des Banats*, Deutschtum und Ausland ...; 8.–9. Heft, Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, Münster in Westfalen, 1927, VII + 333 pg. + o hartă.
- Kandra, 1884 KANDRA Kabos, *Érne bán és fiai*, În: *Századok*, 1884. Évi folyam, 2. Szám, pp. [114]–126.
- Karácsonyi, I–III/1 KARÁCSONYI János, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, Első Kötet, 1900, X + 464 pg.; Második Kötet, 1901, IV + 500 pg.; Harmadik Kötet, Első Fele, 1901, 256 pg.
- Karbić, 2005 Marija KARBIĆ, *Posjedi plemićkog roda Borića bana do sredine XIV. stoljeća*, În: *Scrinia Slavonica*, Vol. 5, No. 1 (September 2005), pp. 48–61.
- Kádár, 2013 KÁDÁR Tamás, *Az utolsó Árpád-házi uralkodó, III. András király megkoronázásának időpontjához*, În: *Levéltári Közlemények*, Nyolcvan-negyedik Évfolyam (2013), pp. [1]–25.

- Kállay, I *A nagykállói Kállay-család levéltára* (Az oklevelek és egyéb iratok kivonatai), I. kötet: 1224–1350 (1–1049. Sorszám), A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Kiadványai, 1. Szám, Budapest, 1943, 284 pg.
- Kekez, 2008 Hrvoje KEKEZ, *Između dva kralja: plemićki rod Babonića u vrijeme promjene na ugarsko-hrvatskom prijestolju, od 1290. do 1309. godine*, În: *Povijesni prilozi*, 35 (2008), pp. 61–89.
- Keza, 1935 Simonis de KEZA, *Chronicon hungaricum / Cronica ungurilor*, Fontes Historiae Daco = Romanorum / Izvoarele istoriei românilor, Fasciculus / Volumul IV, Traducere de G. Popa-LISSEANU, București, 1935, 134 pg.
- Kinnamos, 1836 Ioannis CINNAMI, *Epitome rerum ab Ioanne et Alexio (sic!) Comnenis gestarum* (ed. A. Meineke), În: *Corpus scriptorum historiae byzantinae*, XXVI, Bonn, 1836, pp. 1–300.
- Klaić, 1897 Vjekoslav KLAJČ, *Hrvatska plemena od XII. do XVI. stoljeća*, În: *Rad (JAZU)*, 130 (1897), pp. 1–85.
- Klaić, 1994 Nada KLAJČ, *Srednjovjekovna Bosna. Politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377. g.)*, Ed. Eminex, Zagreb, 1994 (*editio princeps*, 1989), 280 pg., ISBN 953-6112-05-1.
- KMH 1000–1350, I *Korai Magyar Helénéyszótár 1000–1350*, Vol. 1: *Abauj–Csongrád vármegye*, HOFFMANN István [& alii] (eds), A Magyar Névarchívum Kiadványai, 10, Debrecen, 2005, 449 pg., ISBN 963 472 934 7.
- Korbuly, 1868 KORBULY Imre, *A báni méltóság, tekintettel a horvát-, dalmát- és tótországi, nemkülönben a szörényi, bosnyákországi, macsói, sói, ozorai, bronchi, kruchoi, bolgárországi, nándorfehérvári, zreborniki, jajczai, szabácsi és szerémi bánságok történeti s közjogi viszonyaira*, Kiadja KORBULY Ignác, Pest, 1868, [4] + 220 pg.
- Körmendi, 2009 KÖRMENDI Tamás, *A Gertrúd királyné elleni merénylet a külföldi elbeszélő forrásokban*, În: *Történelmi Szemle*, LI. Évfolyam, 2009, 2. Szám, pp. 155–193.
- Krčelić, [~1760] Balthasaris Adami KERCSELICH de Corbavia, *Historiarum Cathedralis Ecclesiae Zagradiensis, Partis Primæ, Tomus I. Præmissis Præliminaribus, continens Seriem Episcoporum ab anno M.X.C.L. ad annum MDCIII. & tam Episcoporum, quam & alias Notitias, ..., Zagrabie, ..., [~1760]*, [16] + 340 pg.
- Kristó, Makk, Szegfű, 1974 KRISTÓ Gyula, MAKK Ferenc, SZEGFÜ László, *Adatok „korai” helyneveink ismeretéhez*, II [rész], În: *Acta Historica*, Tomus XLVIII., Acta Universitatis Szegediensis de ATILLA József Nominatae, Szeged, 1974 (reprint 1977), 55 + [2] pg. + o hartă.
- Kukuljević, 1895 I[van]. KUKULJEVIĆ de Saccis (i.e. Sakcinski -n.m.) (Collegit et digessit), *Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII.*, În: *Starine*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (JAZU), Knjiga XXVII, Zagreb, 1895, 238 pg; pp. 1–168.
- Kumorovitz, 1987 KUMOROVITZ L. Bernát, *Budapest Történetének Okleveles Emlékei / Monumenta Diplomatica Civitatis Budapest*, Harmadik Kötet / Tomus Tertius (1382 – 1439), Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 1987, 331 + [5] pg.
- Lugossy, 1855 LUGOSSY József, *Két magyar köriratú pecsét 1500. évből*, În: *Magyar Történelmi Tár*, Első Kötet, (i.e. 1. Sorozat, 1. Évfolyam, 1. Szám -

- n.m.), 1855, pp. [173]–192.
- Makk, 1980 MAKK Ferenc, *Megjegyzések a II. Géza-kori magyar - bizánci konfrontáció kronológiájához*, In: *Acta Universitatis Szegediensis: Acta historica*, Tom 67 (1980), pp. 41–56.
- MDA *Micul dicționar academic (MDA)*, Academia Română, Institutul de lingvistică "Iorgu Iordan-Al. Rosetti", Ed. Univers Enciclopedic, București, vol. I: A–C, 2001, 776 pg., ISBN 973-8240-69-7; vol. II: D–H, 2002, 674 pg., ISBN 973-673-000-3; vol. III: I–Pr, 2003, 1248 pg., ISBN 973-637-034-8; vol. IV: Pr–Z, 2003, 1408 pg., ISBN 973-637-036-4.
- MES, II Ferdinand KNAUZ, *Monumenta ecclesiae strigoniensis*, Tomus Secundus: *Ab a. 1273. Ad a. 1321.*, Nri. 1–927. (cum 6 tabulis lithographicis et 14 sigillis ligno incis.), Strigonii, 1882, Typis Gustavus BUZÁROVITS, [9] + XLIX + [1] + 883 + [3] + VI pg.
- MT10 *Magyarország Története Tíz Kötetben*, 1/2 Kötet: *Magyarország Története: Előzmények és Magyar Történet 1241-ig*, Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984, 1812 pg., ISBN 963 05 0929 6 (sorozatszám), 963 05 3560 2 (1/1.–1/2. Kötet), 963 05 3562 9 (1/2. Kötet).
- Nagy, 1887 NAGY Gyula, *A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára*, Kiadja Gróf SZTÁRAY Antal, Első Kötet: *1234–1396*, Budapest, 1887, 576 + [7] pg.
- Nagy, 1889 NAGY Imre, *Sopron vármegye története*, Oklevéltár, Első kötet: *1156–1411*, Sopron Vármegye Községe, Sopron, 1889, [2] + 648 pg.
- Nagy, 1891 NAGY Géza, *Árpád-kori személyneveink és az Osl nemzetség eredete*, In: *Turul*, 1891 évi folyam, II. füzet, pp. 49–57; III. füzet, pp. 112–130.
- Nagy, Véghely, Nagy, 1886 NAGY Imre, VÉGHÉLY Dezső, NAGY Gyula, *Zala vármegye története*, Oklevéltár, Első Kötet: *1024–1363*, Budapest, 1886, [2] + 640 pg.
- Neumann, 2007 NEUMANN Tibor, *A Korlátkövek: Egy előkelő család története és politikai szereplése a 15–16. században*, A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai, Források, feldolgozások, 5., Győr, 2007, 236 pg., ISBN 978-963-86775-3-2, ISSN 1786-6480.
- Németh, 2008 NÉMETH Péter, *A középkori Szatmár megye települései a 15. század elejéig / Așezările comitatului medieval Satu Mare până la începutul secolului al XV-lea*, Jósza András Múzeum Kiadványai, 60, Nyíregyháza, 2008, XLI + [1] + 536 pg., ISBN 978-963-72 20-63-0.
- Nyáry, 1886 NYÁRY Albert, *A heraldika vezérfonala*, Budapest, Magyar Tud[ományos]. Akadémia Könyvkiadó-Hivatala, 1886, [IV] + 291 + [1] pg.
- Pauler, 1899 PAULER Gyula, *A magyar nemzet története az árpád-házi királyok alatt*, Második Kötet, Második, Javitit Kiadás, Athenaeum Irod[almi]. és Nyomdai R[észvény]. Társulat, Budapest, 1899, VI + 616 pg.
- Pálosfalvi, 2014 Tamás PÁLOSFALVI, *The Noble Elite in the County of Körös (Kriszevci) 1400-1526*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2014, ISBN 978-963-9627-84-0, 526 pg., ISSN 2063-3742.
- Pesty, 1868 PESTY Frigyes, *A temesi bánság élnevezésének jogosulatlansága*, Magyar Tudományos Akadémia Történet Osztálya, *Értekezések*, VII-ik füzet, nyomtatott EMICH G[usztáv]. Magyar Akad[émia]. Nyomdásznál, Pest, 1868, 38 pg.

- Pesty, 1877 PESTY Frigyes, *A Szörényi bánság és Szörény vármegye története*, Első Kötet, Budapest, 1877, 484 pg.
- Popa-Lisseanu, 1937 *Cronica pictată dela Viena / Chronicon pictum Vindobonense*, Izvoarele istoriei românilor / Fontes historiae Daco-Romanorum, Volumul / Fasciculus XI, Text, traducere și comentarii de G[heorghe]. POPA-LISSEANU, București, Tipografia «Bucovina», I. E. Totouțiu, 1937, L + 252 pg.
- Pór, 1890 PÓR Antal, *Az Osl-nemzetség története a XIII. és XIV. században*, În: *Turul*, 1890 évi folyam, IV. füzet, pp. 153–200.
- Pór, 1891 PÓR Antal, *Válasz Nagy Géza ily című értekezésére: «Árpádkori személyneveink és az Osl nemzetség eredete.»*, În: *Turul*, 1891 évi folyam, IV. füzet, pp. 179–188.
- Pór, 1893 PÓR Antal, *Pecséttani apróságok*, În: *Turul*, 1893, 4, pp. 177–183; pp. 179–180: *II. Az Orsini-Blagaji grófi család egyik ősenek pecsétje 1336-ból*.
- Pór, 1894 PÓR Antal, *Déli szláv történeti tanulmányok.*, Első Közlemény., În: *Századok*, 1894. Évi Folyam (XXVIII. Évfolyam.), I. Füzet., pp. 20–39.
- Reiszig, 1941 REISZIG Ede, *A Kanizsaiak a XV. Században*, În: *Turul*, 1941, 1/2, pg. 22–31; *Ibidem*, 3/4, pp. 71–81.
- Rusu et alii, 2000 Adrian Andrei RUSU (coordonator), Nicolae SABĂU, Ileana BURNICIOIU, Ioan Vasile LEB, Mária Markó LUPESCU, *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, 286 pg., ISBN 973-8095-70-0.
- Rusu, Pascu Hurezan, 1999 Adrian Andrei RUSU, George PASCU HUREZAN [et alii], *Cetăți medievale din județul Arad*, Complexul Muzeal Arad, Trinom Srl., Arad, 1999, 127 + [16] pg., ISBN 973-0-010125-0 (am consultat și varianta de pe CD-Rom-ul *Monumente* [Resursă electronică] / Adrian Andrei RUSU, George PASCU HUREZAN, Șerban POPESCU DOLJ, Institutul de Memorie Culturală, București, 2000, ISBN 973-85287-8-X); on-line <http://www.cimec.ro/Monumente/Cetati-Arad/index.htm>).
- RV *Regestrum varadinense examinum ferri candentis ordine chronologico digestum*, descripta effigie editionis A. 1550 illustratum, sumptibusque Capituli Varadinensis Lat[ini]. Rit[us]us., Curis et laboribus Joannis KARÁCSONYI et Samuelis BOROVSZKY ... Editum / *As Időrendbe szedett Váradi Tüzesvaspróba-Lajstrom*. Az 1550-oki kiadás hű másával együtt, KARÁCSONYI János és BOROVSZKY Samu ... közreműködésével, Kiadja a Váradi Káptalan, Budapest, 1903, VI + [168] + 376 pg.
- Sălăgean, 2003 Tudor SĂLĂGEAN, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea: Afirmarea regimului congregațional*, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2003, 446 pg., ISBN 973-85894-8-7.
- Schumi, 1882/3 Franz SCHUMI, *Archiv für Heimatskunde: Geschichtsforschungen, Quellen, Urkunden und Regesten*, I. Band., Laibach, 1882/3., Druck der „Narodna Tiskarna“. – Verlag des herausgebers, VIII + 338 pg.
- Spinei, 2009 Victor SPINEI, *The Romanians and the Turkic Nomads North of the Danube Delta from the Tenth to Mid-Thirteenth Century*, BRILL, 2009, xviii + 546 pg., ISBN(13) 9789004175365, E-ISBN 9789047428800.

- Sütto, 2002 SÜTTO Szilárd, *Adalékok a 14-15. századi magyar világi archontológiához, különösen az 1384-1387. évekhez*, In: *Levéltári Szemle*, 52. Évfolyam (2002), 4. Szám, pp. 28–39.
- Szegfű, 2004 SZEGFŰ László, *Itemus ispán, a nagy – comes Itemus magnus*, In: *Belvedere meridionale*, 16. évfolyam (2004), 5–6. Szám, pp. 97–100.
- Szentpétery, 1923 SZENTPÉTERY Imre, *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke / Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica*, I. Kötet, 1. Füzet., Budapest, 1923, XIII + [3] + 176 pg.
- Szentpétery, 1943 SZENTPÉTERY Imre, *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzék / Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica*, II. Kötet, 1. Füzet: 1255–1272, Budapest, 1943, X + 194 pg.
- Szentpétery, Borsa, 1961 SZENTPÉTERY Imre, BORSA Iván, *Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke / Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica*, II. Kötet, 2–3. Füzet: 1272–1290, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II, Forráskiadványok, 9, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961, 527 + [1] pg.
- Szentpétery, Borsa, 1987 SZENTPÉTERY Imre, BORSA Iván, *Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke / Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica*, II. Kötet, 4. Füzet: 1290–1301, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II., Forráskiadványok, 13., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, 336 pg., ISBN 963 05 4199 8.
- Szőcs, 2012 SZŐCS Tibor, *Regesta palatinorum et vices gerentium tempore regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica / Az Árpád-kori nádorok és helyetteseik okleveleinek kritikai jegyzéke*, A Magyar Országos Levéltár Kiadványai, II., Forráskiadványok, 51., Budapest, 2012, 324 pg., HU ISSN 0073-4055, ISBN 978 963 631 219 0.
- UB *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. I–VI, Hermannstadt-Köln-Wien-Bukarest, 1892–1981.
- Varjú, 1908 VARJÚ Elemér, *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczi Bánffy család történetéhez*, Első Kötet: 1214–1457, Budapest, HORNYÁNSZKY Viktor Könyvnyomdája, 1908, XVI + 711 + [4] pg.
- Wenzel, 1884 WENZEL Gusztáv, *Okmánytár Ozorai Pipo történetéhez* (második közlemény), In: *Történelmi Tár*, 1884-diki Évfolyam, pp. [220]–247.
- Wertner, 1893 WERTNER Mór, *Negyedik Béla király története. Okirati kútfők nyomán*, Történeti Nép- és Földrajzi Könyvtár, LV. Kötet, Temesvár, Nyomatott a Csanád-Egyházmegyei Könyvsajtón, 1893, 252 pg.
- Wertner, 1909 WERTNER Mór, *Az Árpádkori bánok: meghatározások és helyreigazítások* (I., II., III., IV., V. és befejező közlem), In: *Századok*, XLIII. Évfolyam, 1909 Évi Folyam, pp. [377]–397 (V. Füzet), [472]–494 (VI. Füzet), [555]–570 (VII. Füzet), [656]–668 (VIII. Füzet), [747]–757 (IX. Füzet).
- ZO *Zsigmondkori Oklevéltár*, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II., Forrás-kiadványok, I–XII, Budapest, 1951–2013, ISBN 963 05 7026 2 Ö.
- Zsoldos, 2011 ZSOLDOS Attila, *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*, História Könyvtár, Kronológiák, Adattárak, 11, História • M[agyar] T[udományos] A[kadémia] Történettudományi Intézete, Budapest, 2011, 382 pg., ISBN 978 9627 38 3, ISSN 1217 310 X.